

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Csontos János, Fehér Béla,
Horváth Antal, Kalász Márton, Kő Pál,
Salamon Konrád, Szakály Sándor

Főszerkesztő: Oláh János

E-mail: foszerkeszto@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Olvasószerkesztő, tanulmány: Rosonczy Ildikó

E-mail: tanulmany@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Vers, könyvkiadás: Szentmártoni János

E-mail: vers@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Próza: Biró Gergely

E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Nyitott Műhely: Ekler Andrea

E-mail: andrea.ekler@gmail.com

Európai Figyelő: Falusi Márton

E-mail: europeanobserver@magyarnaplo.hu

Könyvzemle: Erős Kinga

E-mail: kritika@magyarnaplo.hu

Tördelőszerkesztő: Molnár Csenge-Hajna

Borító: Zách Eszter

Ügyműhely: Cech Vilmosné, Nagyné Paládi Judit

Terjesztés: Zsiga Kristóf

E-mail: elofizetes@magyarnaplo.hu

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Bp., Ferenc krt. 14.

Levelezési cím:

1450 Budapest, Pf. 77.

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672; 413-6673**

Szerkesztőségi mobil:

(70) 388-7034

Elektronikus levélcímünk:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

Kiadja az Írott Szó Alapítvány (1092 Bp., Ferenc krt. 14.) és a Magyar Napló Kiadó Kft. (1062 Bp., Bajza utca 18.). Terjeszti a Nemzeti Hírlap-kereskedelmi Rt. és a regionális részvénytársaságok. Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (1080 Bp., Orczy tér 1.) Előfizethető valamennyi postán, kézbesítőknél, emailen (hirlapelofizetes@posta.hu), faxon (303-3440) egy évre 7390 Ft, fél évre 3865 Ft. További információ: 06-80-444-444 Külföldi előfizetés: a szerkesztőség címén. Az előfizetési díj egy évre postaköltséggel együtt 60 USD vagy 50 EURO, mely átutalható a HVB-Bank Hungary Rt. (1065 Bp., Nagymező utca 44.) 10918001-00000421-10290001 számú számlára, vagy bankcsekkben elküldhető a szerkesztőség címére. Nyomda: Mackensen Kft. 1139 Bp., Frangepán utca 12-14.

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett, válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk. Muta-
tópéldány kérhető, megrendelés leadható a szer-
kesztőségben.

A címlapon Ács Margit
(Zách Eszter felvétele)

„Az érték nem mérhető. A siker igen”?

Miként az élet, az írás is felkínálja a felelő-
ség alóli kibúvás lehetőségét, hiszen hány
olyan mondat kerül a fehér papírra, amelyben
első olvasatra minden a helyén van: határozó,
jelző, tárgy és alany. Csupán az állítmány
hiányzik. S olykor az is előfordul, hogy oda-
kerül a papírra, de minek? Mint a Művészetek

Palotájának koncertkatalógusában a reklámszlogen: „Az érték nem mérhető. A siker igen.” Míg a kiadvány egyik oldalpárjának jobb oldalán a kiváló orgonista, Fassang László koncertjének hirdetése volt olvasható, addig a bal oldalon, az a napilap reklámozta magát a fenti szlogennel, amely fizetett hirdetésben állítja magáról, hogy azért az ország legnagyobb példányszámú napilapja, mert mindig tényszerű, tartalmas és érdekes.

A koncertkatalógusban olvasható reklámszöveg szépen árnyalja képün-
ket a korról, amelyben fogant. Az értékről ekképpen sommáz: nem mér-
hető. Vagyis nem váltható fillérekre, nem hoz rövid távú hasznot, nem fial
pénzt, tehát mellékes. Míg a siker, bármilyen befektetésnek, programnak is
velejárója, már rövid távon nyereséget ígér.

Májusban a Könyvfesztivál után, de még a Könyvhét előtt sokat lehet hal-
lani sikeres könyvekről, könyvsikerekről, s egyre hangosabb az a vélemény
is, miszerint a jó könyvet el lehet adni, a jó könyv utat tör magának olvasójá-
hoz. Ha megnézzük az eladási statisztikán alapuló, a kereskedők által össze-
állított könyvsikerlistákat, jóformán csak ponyvát találunk. Hetente több tucat
e-mailt kapok, amelyekben kiadók munkatársai arra kérnek, adjunk hírt
könyvújdonságaikról: szerzőik közismert, sikeres emberek, akiknek nevét és
arcát a potenciális olvasó már ismeri a televízióból és a bulvársajtóból.
Könyvet írni, úgy látszik, trendi, és a babanaplók, párnakönyvek éppúgy
kelendők, mint a sikeres újságírók által lenge hölgyekről megírt portréköte-
tek. A szépirodalmat megjelentető könyvkiadók – és ezek közül is főleg a
kicsik – mindezzel nem tudják felvenni a versenyt. Egy elsőkötetes, tehetsé-
ges költő, prózaíró könyvét kiadni éppúgy nem üzlet, mint a szakma által elis-
mert, vitathatatlanul irodalmi értéket képviselő, de a reklámnyilvánosságtól
elzárt vagy elzárkózó befutott idősebb pályatársakét. Nem üzlet, mint ahogy
semmi sem az a tömegkommunikáció támogatása és az állami (könyvtári,
iskolai) megrendelések nélkül. Nem üzlet, tehát nem siker.

Érték? Mit számít itt az érték, ha egyszer amúgy sem mérhető. Vagy talán
valahol valamilyen titkos időmembrán képes az érték érzékelésére, ha meg
patikamérlegen nem is méri? Hány talmi siker, többszázszáz példányszámot
megért mű merült máról-holnapra méltán a feledésbe érték híján. Elég bele-
lapoznunk a közelmúlt néhány elfeledett sikerírójának könyvébe, hogy meg-
bizonyosodjunk róla, az idő rostája többnyire valóban igazságot szolgáltat.

Mikes Kelemen, Csokonai, Berzsenyi... sose kerültek ponyvára. Nem
voltak sikeresek. Értékük azonban megméretett. Példájuk a reklám szöve-
gét átértelmezve inkább azt sugallja: Az érték maradandó, a siker nem.

Erős Kinga

Erős Kinga: „Az érték nem mérhető. A siker igen”?	1
---	---

LÁTHATÁR

Hárs Ernő: <i>Aere perennius; Vándortarisznyám</i>	3
Jánosi Zoltán: <i>Szécsi Margit csodálatos élete</i>	4
Vasy Géza: <i>A költő és a szobor</i>	8
Korpa Tamás: <i>Nagy Lászlónak</i>	9
Barabás Zoltán: <i>Már nem gyógyít meg engem; Egy nyitott ablak előtt; Isten, hova deportálsz?</i>	10
Kiss Benedek: <i>Mezey Katinak</i>	12
Szentmártoni János: <i>Vallomás Ágh István 70. születésnapján</i>	13
Gere István: <i>Nem beszélünk csúnyán</i>	14
Lengyel János: <i>Kulireggel; Széllal szemben</i>	16
Horváth (EÖ) Tamás: <i>Ahol a part szakad</i>	17
Turai Laura: <i>Vice versa; Ne tűnj el; Gyulai dal; Léleknapló</i>	25
Ács Margit: <i>Botond ama buzogánya (Jegyzetek Gyurgyák János könyvéhez)</i>	26

NYITOTT MŰHELY

Pécsi Györgyi: <i>Túlélő-show-k évadján (Beszélgetés Ács Margit íróval)</i>	31
---	----

NÉZŐPONT

Stark Tamás: <i>Érdeklék a Nyugatot a kommunizmus bűnei? (Beszámoló az Európai Bizottság által Brüsszelben 2008. április 8-án rendezett Crimes committed by totalitarian regimes című konferenciáról)</i>	41
---	----

KÖNYVSZEMLE

Nagy Gábor: <i>Változatok az emlékezet működésére</i>	
1. Nabokov (Vladimir Nabokov: <i>Szólj, emlékezet!</i>)	43
2. <i>Látóhatár</i> (Wiesław Myśliwski: <i>Látóhatár</i>)	44
3. <i>Csokonai</i> (Bálint Péter: „Végbúcsúmat tiszta szívvel fogadjátok”)	45

EURÓPAI FIGYELŐ

Tomáš Tichák: <i>A Listy harminchetedik éve</i> (Bolemant László fordítása)	47
Norbert Holub: <i>***; Odessza; Humpolec</i> (Varga Imre fordításai)	48
Tomáš Tichák: <i>Közép és eszme</i> (Forgács Ildikó fordítása)	49
Jan Novotný: <i>A Charta előtt és a Charta után</i> (Bolemant László fordítása)	50
Petr Král: <i>Billentyűk</i> (Bolemant László fordítása)	53
Alena Wagnerová: <i>A cseh értelmiségi élboly tündöklése és bukása</i> (Varga Imre fordítása)	54
Marián Hatala: <i>Játssza a félidőért; Szitáló eső és két arc az ablakban; Leírt szavak bosszúja</i> (Bolemant László fordításai)	59
Petr Borkovec: <i>A horog</i> (Holop Zsuzsa fordítása)	60
Miloš Tomasco: <i>Bonjour Monsieur Gauguin; doc. E. S.</i> (Bolemant László fordításai)	61
Tomáš Fürstzeller: <i>Vers 6:30-kor</i> (Bolemant László fordítása)	62
Josef Škvorecký: <i>Krimik az életemben</i> (Forgács Ildikó fordítása)	63
A. J. Liehm: <i>Voltál már Kínában?... Akkor ne okoskodj!</i> (Forgács Ildikó fordítása)	69

Számunkat az ARTE Galéria és Aukciós Iroda (Bp., V., Ferenczy István u. 14.) 33. grafikai árverésének anyagából illusztráltuk. Az árverés időpontja: 2008. június 8.

19. oldal: Szennik György, rézkarc	28. oldal: Jávor Piroska, szitanyomat
22. oldal: Gy. Molnár István, rézkarc	42. oldal: Papp Lajos, rézkarc
25. oldal: Reich Károly, tusrajz	49. oldal: Bozóky Mária, akvarell
62. oldal: Kádár György, tusrajz	

A teljes anyag megtekinthető május 29. és június 8. között. Mindkét esemény helyszíne a Jókai Klub (XII., Holló utca 5.). További információ: Marsó Diana (20) 477-4228

Cseh irodalmi összeállításunk a Visegrádi Alap támogatásával jelent meg.
Honlap: www.visegradfund.org

HÁRS ERNŐ

Aere perennius

*Azt hiszed, ércszobor az, mi neved fenntartani képes?
 Balga reményt táplálsz, nem véd már meg a bronz.
 Mégha dicső eleink közül is lennél rokon eggyel,
 nem maradandóság üdvét rejti jövőd.
 Bronz és mind, ami fém, romlandóbb lett a cserépnél,
 rátették a kezük hitvány fosztogatók.
 Nincsen előttük gát, nincs angyali, emberi érdem,
 ellopják temetők árnyaitól is a dísz.
 Aere perennius – ezt hányszor zengték diadallal,
 s most, ami biztos volt, gyászos végre jutott.
 Hogy válhatna a szó örökéletivé, ha az eszmény,
 melyhez mérte magát, rablótrófea lett.*

Vándortarisznyám

*Rég elnémult költőket fordítok,
 korok homályán küzdve át magam,
 elem tárul sok fájdalmas titok,
 kihúnyt szikrákat lobbant fel agyam.*

*Több életem van, antik réteken
 eltűnt istenek lábnyomába lépek,
 s lovagi tornán vívnek meg velem
 a Krisztusért páncélt öltött vitézek.
 Penészt virágzó templomfalakon
 az átmeszelt középkort keresem,
 huzatos padlásszobákban lakom,
 a Szajnával ifjítva meg szemem.
 Temetők zugát ásom fel az éjjél
 babonás kuvikhangjai között,
 tudva, hogy az aranybevonta névnél
 különb olykor a sorstól letörölt.*

*Kockát vetek naponta a halállal,
 s tünődöm, meddig tűri, hogy veszít,
 s nem söpri el egy kézmozdulatával
 hívságos életálmom rímeit.
 De megegyezünk: hogyha sort kerít rám,
 kárért nem fog bosszút állni rajtam,
 s kiderül, hogy mit rejt vándortarisznyám,
 melyet cserébe gondjaira hagytam.*

JÁNOSI ZOLTÁN
Szécsi Margit csodálatos élete

Naplók, levelek, töredékek, emlékek, irkák, esszék, leírások, elbeszélések és hangulatok, kiszabadulva, íme, az idő zárványaiából, az asztalfiókok, a mappák, a régi folyóiratok mélyéről, – s összeállva új egésszé benne – ezt a könyvet követelték maguknak. Egymásra épülve és mind életrajzi, mind motivikai szálakon egymásba kapaszkodva formáltak szokatlan, új egészet. Amely nem csupán különböző prózai műfajok vonzó egységgé rendezett „ravennai mozaikját” nyújtja, s nem is csupán naplók, töredékek, levelek s más írások rendszerbe fogott, dokumentatív tárát, de nem is egyszerűen a költői életmű mögötti, eddig jószerevel láthatatlan birodalom váratlan és nagyszerű megnyilvánulásait, hanem – egyszerűbben és teljesebben – tükrét is valami jóval fontosabbnak: Szécsi Margit csodálatos életének. Ennek az életnek a hol szabad, hol fegyelmezett áramlásai tömörülnek itt hirtelen össze érzékletes látomásokká és értelmező gondolatkristályokká. S azt tanúsítják, hogy ez az élet a külvárosból, a háborús nélkülözésekből, majd a diktatúra-kori Magyarországról röppenve fel az irodalom égőveire, maga is alkotás. Üzeneteiben és tanulságaiban is hasonlatos a költői teljesítményhez.

Szécsi Margit élete, ahogyan a szerkesztést meghatározó, a szövegekben rejtőző belső kronológia mutatja, a legtipikusabb proletárnegyedből indul, a pestszentlőrinci, Üllői út 40. szám alatti ház szobájából, konyhájából és udvaráról, és jut el az ebben a könyvben remek változottságaiban megénekelte tengerhez, a végtelenség metaforájához. Egyszerre testben és lélekben, illetve versben és prózában. A tengerhez méri, annak arányaihoz és fenségéhez iránytűzi magát már fiatalon, de azonnal az élet, a történelem egyszeri alkalmára és teljességére nézve. Ahogyan később Nagy László, a férj, a közös sors alap helyzetét megénekelte: „arccal a tengernek”, de ugyanabban a virtuális mozdulatban arccal Magyarországnak is. S arccal továbbá a fénylő kozmosznak, ahogyan ez a hármas szemléleti irányzék, a költő és a prózáíró Szécsi Margit életművének alapmotívumaiban annyira karakteresen, képek sokaságában megnyilatkozik.

Ahogyan Szécsi Margit a tengert és az égboltot méri, ahogyan értelmezi, újraalkotja és teremti is szóképeinek, alakzatainak a tengeri hullámok természetére mintázott,

rohamozó lovas bandériumaival, az a magyar irodalom nagy mindenség-ostromlóinak tetteit idézi fel: Balassi, Zrínyi, Vörösmarty szellemi hadműveleteit. Az író tengerfestő részletei ezeknek a párjai, iker megnyilvánulásai a XX. századi magyar irodalomban. A bolgár tengerpartról megfigyelt hullámok és a magyar peremvárosból, később Zuglóból, Óbudáról átröngenezett égbolt egyszerre lesznek számára a mindenség paraméterei. Formájukban folyton változó, mégis állandó alapértékek a lét és a létet övező „határtalan” beméréséhez. S ugyanakkor személyes sorsának és küldetésének folyton a cselekvés jobb esélyeit pontosító etikai és filozófiai dimenzióihoz is. S annak a társadalomnak a folytonos analízisét is ezek segítségével végzi el, amelyet a nagy történelmi létélmény, a „fényes szellők” korszaka óta vaskapcsok szegeztek oda a diktatúra szállkás gerendáihoz Magyarországon és Bulgáriában.

Szécsi Margitnak, tanúskodik róla ez a könyv, a tenger és az égbolt folytonosan a lélek elé tartott mércéje is nagy ösztönzője volt abban a szándékában, hogy a közép-európai történelem keresztről levételének akarata az életművében folyton és folyton felmérissen, és hitelesen – a magasabb rend és törvények köréből – megnyilatkozzon. Hát ezért ilyenek, ilyen örökkévalók, és mindig új és új sorsfelérésre kényszerítők a tenger vadlovai – de simogató tenyerei is – Szécsi Margit prózai alkotásaiban, miközben ő cigarettára gyújt, és vörösborot tölt a poharába valahol Neszeber fölött, de onnan is Magyarországot fürkészve: „Szobából néztem a tengert. Napsütéses hideg van, kék meg fehér a víz. Bezzeg küldi most felém miriád tajték-lovát – mert az előre robogó fehérsörényes hullámokat csak ménesekhez hasonlíthatni. Ki számlálná meg őket, s mulandó szépségeiket ki számlálná elő? S a tajték-sörényből, a vakító gyöngyporból ki ne inna örömmel, legyen bár só meg keserűség az íze?” Hát ezért ilyen az égbolt, akár ha alulról szemléli, a tenger háborgása közeléből, avagy fölülről a gépmadár tollai alól: „Vágtató ég-réteg, fehér, gyors, gomolyos, belébocsátkozunk. Csillag-hangárok, palánta-nevelők a kopárságban. Földvilág, föld-vetületek. Az Út. Szívünknek és gépünknek – egész valónknak lassulása. Eleven igazi csillag-város.”

A tenger és az égbolt: az örökkévalóság sarkai között, de a magyar főváros peremén fölébredő élet vajon mit lát eredendően, majd feleszmélve maga körül, és mit fedez fel önmagában, fokról fokra előre lépkedve az időben? A Szécsi Margit prózai műveiben kitagolódó életszakaszok közül az első a gyermekkor szavát, a második a művészet világába előbb csak szárnyakat növesztő, majd oda is szálló fiatal alkotó énekét, a harmadik pedig az érett alkotó, világára a megítélés egyre élesebb tónusait vetítő hangját közvetíti. S a művészi személyiség belső fölfedezésének egyre gazdagabb és színesebb szálakból egybefonódó íve

* Jánosi Zoltán esszéje Szécsi Margit *Tenger véled!* címmel megjelenő prózakötetének utószava. A kötet a költő nyolcvanadik születésnapjára a Holnap Kiadónál lát napvilágot. (Válogatta, sajtó alá rendezte és a jegyzeteket készítette Nagy András.)

is analóg ezzel az emelkedéssel. Ezért lesz ez a könyv: Szécsi Margit prózai munkáinak sora érzékeny önelemzés is, a személyiség legrejtettebb zugait megvilágító, betűkkel teleírt lámpa, igazi lélektani térkép, valóságos pszichológiai autobiográfia egyben. Ez a szellemiség képezi a meghatározottabb vonulatot a könyv műfaji összetettségének színpéjében. Mert noha formailag a legkülönbözőbb dokumentumokból áll össze kerek egésze a munka, Szécsi Margit csodálatos életének e nagyszabású, összetett, a belső és a külső világ elemzésére egyaránt irányuló, szabálytalan és különleges „regényében” az önéletrajz, az erre alapozó elbeszélés, a Bethlen Katától Kaffka Margitig a magyar prózába remekműven fölemelt emlékező önéletrajzi aspektus adja az egyik legfontosabb komponáló és műfajszabályozó elemet. Természetesen a többi réteg, így a Mikes tolláról Szécsi Margit íróasztaláig pördülő művészi levél, a Kassákot és a népieket egyaránt idéző szociográfia, a filozófiai természetű elmélkedés, értekezés, a műelemzés, az esszé erős komponenseinek társaságában. Olykor együtt a Jókai tekintetere emlékező leírással s egyéb (akár lezáratlan, töredékes) írói formátumokkal is. Mindezek egymásra átvetülő fényekkel s árnyékokkal kapaszkodnak szorosán egymásba, és szövök meg, alakítják ki átsugárzó rétegeikkel Szécsi Margit prózáiról természetének arcát.

Ebben a könyvben, beszéljenek a sorok akár a korai gyermekkor játékaikról, az ifjú társadalmi ütközéseiről vagy a tengerrel, éggel, hazájával perló érett művész viaskodásairól, minden egyszeri csodává válik, amit Szécsi Margit megérint. Nemhiába írta *A trombitákat összesöprik* című kötete élére mottóvá emelt versében, hogy „Úgy néztem magamra mindig, / ahogy csodára nézni illik, / csodára, az ember fiára, / kezeire, nyírott hajára.” Az emberi, de az embert körülvevő természeti és galaktikus dolgok is a teremtő írói varázslat részeseivé válnak keze nyomán. S ez okozza, hogy néhány lap után az olvasó maga is csodálkozni kezd, mert ő is a varázslat szereplője lesz. S ugyan honnan sejtette volna, hogy a prózáiról életmű a maga szabálytalanságában is ekkora igényű, mielőtt ezt a kötetet a kezébe fogta volna? S hogy ilyen mélyen, ezer szállal ágyazódik bele a magyar irodalom prózai hagyományába?

Szécsi Margit ott kezd el Szélig Ferenc, az asztalos, a kétkezi apa és Pálfi Margit, az édesanya lakása köré rajzoló városzéli mikrokozmosz portréinak s nyiladozó elmével látott emberi történeteinek rajzát, ahol Gelléri Andor Endre, Nagy Lajos, Kassák, a *Visegrádi utca 20–24.* szociográfia sorait (társszerzőként) író Bálint György avagy József Attila befejezték. Tekintetének ezt a külső szociális és belső emberi tartalmakra egyaránt elemi érzékenységgel figyelő, szociográfiai természetű poétikai vilánásait ugyanakkor a népi írók munkái is ösztönözték.

Miközben a visszatekintő, a leginkább epikus alapzatú írói leltározásban egy elemi módon vagány, női Boka Jánost is elének állít a harmincas évek közepének Budapestjén. (Nemhiába írta később *A kivirágzott kéz* című, Nagy Lászlónak ajánlott versében: „Én, aki feltörtem a nyomorból, hogy Európát / elragadjam, én, a világ női vagánya, / zászlómat a legmagasabb tetőre tűzöm...”)

Ebben az írói aspektusában pedig a főváros külterkeit és forgatagait a gyermekszem közeléből fotózó Molnár Ferenc s a később fellépő Mándy Iván élményközegéhez és írásmódszeréhez jut közel. Másutt viszont Hamvas Bélának az életen – sőt az élet helyett a „világon” – átömlő esszéirői stílusával analóg hullámok tűnnek át sorain. Megint másutt a Móricz, Sarkadi Imre, Szabó István tollára illő, élesen metszett realista-naturalista pontosság. Hogy azután – ismét csak másutt – a Krúdyt idéző, vibráló impresszionista érzékenység lobbanjon elő tollából, majd ennek kontrasztjaként a szigorú társadomelemzést végző szikár fogalmi logika. Aztán a következő bekezdésekben már a minden látott-hallott-megérett világtényre ráözönlő, csaknem tisztán szürrealista prózaformálási mód. S legátfogóbban az a szinte mindenütt jelenlevő, mélységesen lirizált epikát létrehozó stílus, amely a leginkább meghatározó a könyvben, s amely már-már Szécsi Margit költői életművének meghosszabbításaként, kiterjesztéseként, de háttereként, indukciós terepeként is értelmezhető. Benne verseinek számos pre-motívumával, a metaforáit generáló képek tömegével, a közvetlen érzéki élménnyel: tájakkal, arcokkal, történelmi arculcspásokkal, a bolgár és a magyar folklór anyajegyivel, a magyar társadalom folyton felfakadó, be nem gyógyult hegeivel, sőt a próza formájában megírt líra sokszor zárt és végérvényes, prózavers-igényű darabjaival.

A kötet ugyanakkor – diffúz, rejtett módon – egy könyvfejezetre való, lappangó lírai anyagot is tartalmaz. Befejezett vagy csak megkezdett szakaszokkal, sorokkal, olyan művekkel, amelyeket a költő nem vett fel, illetve nem is szándékozott besorolni köteteibe. Ezek a verssorok vagy csupán „lírai forgácsok” végső, vers-változatukkal egybevetetően – vagy folytatás nélkül, önértékűen – maradtak meg a kötet írásainak zárvényaiban. S ez a mélységesen költői próza Szécsi Margit számos nagy verse mögött is ott áll. Újraértelmezi vagy értelmezni segíti azokat. A bolgár tenger, tengerpart emlékének a *Tengeri naplók*ba is belefoglalt anyaga benne izzik az életmű felén keresztülhúzódo „tenger”-versek, így a *Tengerre nézve*, *A Bibliás Tenger*, *A vizek felett*, *A nagy hajók útjába*, *Óda a tengerhez*, *A tenger színe előtt*, *Mennybe menendő hajó*, *A szívárvány beszéde*, *A nagy hajók történetéhez* soraiban.

Így, ezzel a tündöklő szemléleti és műfaji nyitottsággal olvadnak-lüktetnek-rohannak át egymásba – mint oldalak tucatjain át a remekműven megénekelte Fekete-tenger hul-

lámái a *Tengeri naplók* füzetekben – Szécsi Margit szigorú társadalom- és személyiség-analízisei, szürrealista prózaversei, realista elbeszélései, átszöve az önéletrajzzal, a gyerekkor lirizált emlékeivel, a háborús és a koalíciós évek, később az egy párti diktatúra szociológiai-filozófiai-szociográfiai igényű megragadásával, a látomások, az álmok, a felhők és a tengerek romantikából, avantgárdból kihajtó költészetével. S az esszéivel, esszészzerű elmélkedéssel is, amit olykor vadrozsa-ágakkal olt be a rézbe metszett vagy a tündérszárnyú elbeszélés, az antropomorf, mítoszi ragyogású tájleírás, a fiktív vagy a valódi levél. Miközben mind világosabban kibomlik, hogy e sajátos, belső életregény-mozaikban a szerző számára a sorsok, tengerek, virágzó növények, a történelem múltja és adott pillanatai mellett az egyik legfontosabb téma: maga az írás.

Az írás szentsége, szépsége, gyötrelme és világgalkotó ereje körében megfogalmazott gondolatok és maguk az íráspróbák együttesen egy óriási, szabad és gazdag kísérlet terepévé teszik Szécsi Margitnak ezt a kötetét. A teljes prózairói alakot ahhoz a „szőke bikkfák” között kóborló Csokonaihoz teszik hasonlatossá, aki dermesztő társadalmi magányosságában, sőt egyenesen kicsapottságában hirtelen, mint a teremtés bárhol és bármikor megismételhető, szabadon újrajátszható modelljére tekint rá az írói tetre. S a teremtés kópiájaként alkalmazza a művészi alkotás vad szabadságát bármiféle korlátozással szemben. Mottóként ezért lehetnének odaírhatók a debreceni költő (magányosságról szóló) sorai akár az egész Szécsi Margit-prózakötet fölé: „Te szülsz a virtust, csupán te tetted / Naggyá az olyan bölcseket, / Kiknek határtalanra terjedtetted / Testekbe kisded lelkeket. / Tebenned úgy csap a poéta széjjel, / mint a sebes villám setétes éjjel; / Midőn teremt új dolgokat / S a semmiből világokat.”

S ez a világtéremtő új elszántság, lázadóan körbetekintő műfaji-műnemi kísérletsor nem áll meg a magyar próza határainál, sem örökségét tekintve, sem művészi megalkotottságában. Már komplexitásában erős, széttekintő érzékenységet sugall. A személyiség szabadon keres forrást, sugározza rá akarátát az írói megformálás szándékával kézbe vett dolgokra – és a műfajokra is. Ezért vonja be magába mindazt a megismert világirodalmi, filozófiai és tudományos tapasztalatot, ami írói és műfaj-alakító reflexszé képes válni benne. S a prózaformáló egyetemesebb indukciók egyaránt táplálkoznak az írói műveltség, valamint a természet és az ember találkozásának archaikusabb emlékei felől. Az első motiváló forráskör esetében különösen szembetűnő, hogy a legkülönbözőbb kultúrtörténeti impulzusok hogyan válnak Szécsi Margit szintetizáló tudatában egy koherens értékrendszer részeivé. Federico García Lorca, Hriszto Botev, Cesar Vallejo, Szergej Jeszenyin, Hemingway vagy Pauli, Heisenberg éppúgy, mint Bartók,

Kondor Béla, a magyar, a bolgár népdal; s egyáltalán: az európai ember szellemi hagyatéka.

A természet és az ember egymásra pillantásának elemi antropológiai élménye a költői próza arcában olykor egyenesen individuális, intuitív szinten elrendezett, de nagyon is a világ eleven jeleiből táplálkozó őstörténetet írat vele. Tekintetének a bolgár tengerrel birkózása nemcsak bizánci, görög, ógörög emlékeket, hanem az emberi hajnal szinté legelső élményeit is idézi. „Csend, csend. Most kelnek fel az ősanagyból az élni-akarók, még domborzat-formán, de eleven, szüntelen vonulásban, átlós sorokban, ezüstben, lovastól, asszonyostól, egy, kettő, egy, kettő, lágyan, gömbölyű-barázdásan, hangtalanul, amerre a szél jár, csak sorban. De milyen irtóztató tömeg ez, milyen idős hát az emberi faj, hogy ezek csak jönnek, a föld szíve megszakadna, ha ezek mind valóságosak lennének. De hiszen vagyunk, ide vándoroltunk le, a tengerbe, savainkkal, sóinkkal, gömbölyű csont- meg húragyogással, mi vagyunk az anyag.” Az írónőnek ez a szemléleti és szövegformáló sajátága a szerző kulturális emlékei, olvasmányai, sőt az Altamira-barlang ősi freskói felől is táplálkozik, de az élmény elemi, természeti, a természetre először rányíló szemű emberéhez közelálló ihletése itt – s az ehhez hasonló szakaszokban – érezhetően antropológiai jelentőségű.

Szécsi Margit tengert és a tengeri életet lefestő látomásában a születő emberiség, a magát a természeti rendből a világ centrumaként kiforgató civilizáció egy folyton megújuló – s megújítható – lét, társadalom és ország látomását is képviseli. Miközben a teljesebb történelem is benne nyíllal, s benne csillog – az írói stílus révén, töredékeiben – az emberi kultúrtörténet. A tengert körülvevő létet, levegőt, állatvilágot, növényeket antropomorfizáló lázas és lüktető leírásaiban az első mítoszait, rítusait, képzőművészetét, zenei ritmusait megalkotó emberi közösségek ereje éled újjá. De már együtt a barokk zuhatagos szenvedélyével, a romantika létnek feszülő akaratóval, képteremtő hatalmas levegővételével s a modernség, a szürrealitás és az avantgárd számos más ágának tapasztalatával. A könyvbe foglalt, tematikájában gazdag, a teljes világra nyitott, érett nyelvű próza – különösen a *Tengeri naplók*, de a köréje rakódó epizódok, lélek-villámlások, sőt a meghatározhatatlan töredékek összességének egy magasabb egységbe rendeződő vonulata is – egyetlen lüktető ritmusú, óriási lírai eposzként is olvasható. A természet és a rátekintő – azt egyszerre elemző és birtokba vevő – ember kapcsolatának egyszerű, archaikus alapzatú, görögös ihletésű (de a jelenre is érzékenyen figyelő) eposzaként.

Ahogy például az ember belép a világba, eszmél, öntudatra ébred, és annak dolgait, tényeit megkísérli a homo mensura elvén önmagához mérni, úgy nyilatkoznak meg Szécsi Margit prózájában emberarcú jelekként, az emberi

világot értelmező pozícióban, a természet elemi dolgai: a homok, a tenger, az égbolt, a csillagképek, a fák, a madarak, a kagylók, a szőlő- és a mandulaágak. S mindig bölcselet – világbölcsélet –, erős etikai és filozófiai igény kapcsolódik bele e mítoszi alapvonalakon kialakuló rendbe. Együtt természetesen a nőiség, a szociális és történeti igazságtalanságok ellen tiltakozó dac, a pszichológiai torzulások társadalmi okait kereső érzékenység, a mindenkori emberi status quo analízisét, éles kritikáját is vállaló konokság és a tágabb lételelemzés akarásával.

Az alkotás-lélektani természetű írások vagy töredékek, a belső meditációk, a poétika funkcióit elemző értelmezések, maga az írás szükségességének s mikéntjének kérdései is ebbe a nagyobb lélegzetű, az ember, a természet és a történelem háromszögében mozgó írói mértékrendbe ágyazódnak bele. Még a külön szint képező anagrammák is túlszikkraznak a homo ludens csupán játékos akcióin, a betűhalmazokba egy másik rend elemző vagy groteszk eleveit belekényszerítő, itt is világot alakító szándékával. Ami annak érzékletes bizonyossága, hogyan kapcsolja össze a szerző a maga analízáló, játékos művészi ösztöneit – még az alapjaiban nyelvi-logikai játék színterein is – a tudatos társadalmelemzéssel és -kritikával, teret engedve közben az abszurd és a groteszk fényeknek. Mennyi szellemesség, de tiltakozás, ítélet, a világtörténelem orrát-fülét érő fricska, azaz valóban betűkbe rejtett tartalom sűrűsödik össze egy-egy ilyen anagrammában: (belpolitika) alibitek lop, (ellenzék) lenézlek, (energetika) eretnek iga, (dogmatika) kitagadom, (hatalom) holt a ma, (jogszabály) száj-boglya, (kerekasztal) szarka-telek, (Magyar Televízió) az agytiló vernei stb.

S ott feszül, fáj természetesen e könyvben a kihullás a mítoszból, a teljességből és az életből is. Ott sorakoznak a magyar történelem XX. századi második felének sötét árnyai, középpontban a fényes szellők nagy kifakulásával. A kontra-mítosz, az ellen-teljesség mint a sors és az életmű elemi kontrasztja, legnagyobb fájdalom és kihívása is szikár megfogalmazásokat kap a kötetben. Azok a felismerések, amelyekből elsősorban a Pillanat – Nap-illet – MARGÓ... egység részei és a Mécs a Szirtig – IGA, MÉCS, SZIRT fejezet munkái születtek meg.

S közvetlen irodalmi értékei mellett ez a gyűjtemény a Szécsi Margit művészetét mélyebben érteni vagy kutatni szándékozók számára figyelemre méltó dokumentumok jelentős tára is. Ennek hátszögéből verseinek világa, képeinek komplexitása, alkata, motivációs rendszerének genezise a korábbiaknál sokkal tisztábban érthető, miközben a könyv eddig nem ismert életmű-részleteket, arra vonatkozó összefüggéseket is felmutat. S nagy tanúbizonyosság e kötetben az írás értelmének, céljának az erkölcssel és a világ analízisével való folytonos párhuzam-

ba állítása is. Az irodalomnak – az írói tettnek – a létben való helyét, hatását, esélyeit értelmezik át újra és újra ezek a bekezdések. Az alakuló társadalom és a személyiség függvényeiben illusztrálják, hogyan forrhat a legtökéletesebben egybe az írói létnek a pusztán irodalomon jóval túlmutató értelmezésében az individuum, a történelem, a moralitás és az alkotás. Ezért elválaszthatatlanok Szécsi Margit írói fogalmai „a történelem”, „a társadalom” a „nemzet”, a „nép” és „a felelősség” kategóriáitól.

Másféle értelmű – az írói arcot gazdagító – dokumentatív jelentőséggel rendelkeznek azok az írások, amelyekben jelentős kortársairól – Nagy Lászlóról, Hajnal Annáról, Kondor Béláról, Kassákról és másokról – fogalmazza meg a szerző emlékeit és nézeteit. Pótolhatatlan s a további kutatások segítségére szolgál a kötet végére illesztett életrajzi adatokon túl az életműre vonatkozó bibliográfia, amely azt is tanúsítja, hogyan szólalt meg Szécsi Margit költészete, prózája, hangja – a papír mellett – filmvászonon, magnószalagon, CD-n és a pódiumokon. A szerkesztők nagymértékben tiszteletben tartották – költészettel mélyen átitatott prózával szembesülve – az író eredeti kéziratának a konkrét jelentésekhez, hangulatokhoz igazodó, autonóm helyesírási vagy stilisztikai eljárásait, hiszen ez is a művészi életmű színezője, sőt elemi része. Az író hanghordozása, tájszavai, a szlengből merített kifejezései így hitelesen emelkedhetek át abba a könyvbe, amely lírája mögött alkotói természetének, emberi érzékenységének is hű képe. A (noha tudatosan korlátozott mennyiségű, csupán a legszükségesebbekre utaló) lábjegyzetek elsősorban azért készültek, hogy a Szécsi Margit életének történelmi korszakában és irodalmi közéletében közvetlen ismeretekkel eligazodni már nem tudó utókor s a mai fiatal olvasók is tájékozódni tudjanak a szerzői világban, szövegekben. A kötet fotói is ezt az illusztratív-dokumentációs szándékot erősítik.

Ami viszont mértékadóan, s a könyvet olvasó ember legszebb élményeként is, átível a dokumentációk, a szövegek, a sorok, a betűk fölött, s ami a legfontosabb mégis ebben a könyvben, az valóban nem más, mint: Szécsi Margit csodálatos élete. Amely a külvárosban, a „Vadak jegyében” fogant, és „fehér kavics-repülőként” röppent fel onnan, hogy álmokat, látomásokat, s bennük egy másik jövőt fogalmazva meg, ismét a „Vadak jegyéig” jusson el. Majd – a „kavics-repülő” lehullása után – itt hagyja káprázatát: a tengerre, az égboltra és a hazára írt szívárványos fogalmait az emberiségről és egy országról. Ahol ezeket a fogalmakat, az ő hol gyöngyként felszikkrazó, hol esőáztatta, sötét kövekként csillogó betűit görgetik, csiszolják és értelmezik tovább a történelem kéreg-mozgásai, fényes vagy fénytelen szellői, az irodalom becéző vagy szorongató ujjai – s ahol csaknem minden szava érvényes ma is.

VASY GÉZA
A költő és a szobor

Nincsen még öt éve sem, hogy Szécsi Margit szobrát fölavatta a költőtárs Buda Ferenc, s máris újra kellett önteni Kő Pál alkotását. Magyarország a fémből készült szobrok ellopásának földje lett, s ez ellen aligha lenne jó védekezés az emlékművek nagyméretűvé növesztése, hiszen ma már a tolvajok számára nincsen semmi akadály, akár egész erdőket is eltüntetnek. S nem csak a tolvajok elérhetetlenek, az orgazdák után se nyomoznak. Felfordult világ ez, s ebbe nem lehet beletörődni.

Költészetében Szécsi Margit a keserű történelmi és léttapasztalatok birtokában rendre azzal nézett szembe, hogy a világban mindent, ami érték, ami emberszabású, fenyegetnek az elszabadult önérdek gonosz erői. S mintha előre megérezte volna szobra sorsát is. A jelenkorhoz képest szinte történelem előtti időben, 1974-es kötetében jelent meg az *Eladó* című verse, s ha ma végigolvassuk, arra gondolhatunk, hogy még most is abban a történelem előtti időben élünk. Vagy talán éppen ez a történelem lényege?

*Csikók tündér sörénye, játék,
 a kedves meg a gyilkos szándék
 s holnap talán a lobogó:
 eladó, minden eladó
 idegennek, kannak és kánnak,
 kopasznak és göndör meláknak
 a szoknya meg a lobogó:
 eladó, minden eladó,
 énekelsz tilalmasat, bátran,
 vándorolsz a lompos kabátban,
 de kik eladódni akarnak:
 holnap a flaszerba tipornak,
 s nem takar be a lobogó,
 csak hullik szívedre a hó.*

Szobrokat már az őskori ember is készített. Kultikus, majd szakrális szerepük volt, a maradandó anyagból készített szobor a közösséget formáló szellemiséget fejezett ki, s ez a mai napig így van. Egy szobor évezredek át megmaradhat, a mulandó ember számára az örökévalóságot is jelképezi. A személyeket ábrázoló szobrok nagy része a kiemelkedő személyiség felmutatása mellett a halhatatlanságot kívánja érzékeltetni, bemutatni a mindenkori társadalom számára a példaképeket, azt a mércét, amelyet követni kellene. Ha Arany János szobrát látjuk a fővárosi Nemzeti Múzeum kertjében, öntudatlanul is nyugtázzhatjuk, hogy ő a nemzeti kultúra kitö-

rölhetetlen része. Ugyanez lehet az élményünk Petőfi Sándor legendás Duna-parti szobránál, amely kultikus helyé vált. Sorolhatnánk hosszan a példákat, ugyanaz a lényeg: a köztéri szobrok a közösségi emlékezetnek a jelenkorban is nélkülözhetetlen emlékművei. Aki ezeket bántja, ezeket semmisíti meg, ugyanúgy isteni büntetést érdemel, mint Don Giovanni Mozart operájában. Őt az a kőszobor taszítja a pokolba, amely az általa meggyilkolt kormányzó síremlékeként áll. Jeles emberek szobrának meggyalázása nem közönséges rosszaság, nem menthető a szegénységgel: sirgyalázás is.

Szécsi Margit életművének szellemisége azonban nagylelkűséget sugall, nem megtorlást azért, hogy szülővárosában, Pestszentlőrincen egy éjszaka sötétjében így bántak el szobrával. S örömet azért, hogy földijének, barátjának, a festőművész és költő Kondor Bélának az emlékműve sértetlen maradt. A jó szándék, a nemes igyekezet semmissé teszi a sérelmet. Az azóta felállított régi-új szobor ettől a virágzó tavasztól kezdve újra szemlélhetően hirdeti, hogy ez a nagyszerű költő-asszony innen származott, meghatározó élményeit szerzte itt, s innen el soha nem szakadt.

De ne feledjük azt se, hogy Szécsi Margit nem csupán Pestszentlőrincé, hanem az egész magyarságé. Azokhoz tartozik, akiket a fényes szellők nemzedékének szoktak régebben nevezni, s akiknek a fényességből bizony nagyon kevés részük volt, inkább a történő történelem komorságát tapasztalhatták meg. Nehezebb volt így a helytállás, az igaz eszmények mellett mindhalálig való kitarás, az emberiség- és magyarság-érdekű költői cselekvés, ő azonban testi törekenysége ellenére megállt minden próbát: diadalmaskodott a szellem.

A magyar irodalom alkotói a huszadik századig néhány kivétellel szinte mind férfiak. Az éppen száz éve indult folyóirat, a Nyugat hozta el a változást: szerzői közt egyenrangúan jelentek meg nők is. Mégis csak a huszadik század második felében vált természetessé, hogy nem csak kissé elkülönítően említett női költészet létezhet: a Parnasszuson teljessé válhatott az egyenjóság. Úttörő szerepe volt ebben Szécsi Margitnak is. Az ő nemzedékében az ötvenes években két fő irányzat alakult ki: az egyiknek Juhász Ferenc és Nagy László, a másiknak Pilinszky János és Nemes Nagy Ágnes váltak vezéralakjaivá. Szécsi Margit az életben és a költészetben is társa Nagy Lászlónak, ám öntörvényűen és egyenrangúan. Súlyos igazságtalanság róla elsősorban azt tudni, hogy Nagy László felesége volt. Az irodalomtörténésznek azt kell kiemelnie, hogy jelentős költő. Egészen másféle módon, mint nemzedéktársai. Az irodalomszociológus ehhez még azt is hozzáteheti, s ez sem lényegtelen, hogy Szécsi Margit nem feministaként

volt költő. Nagy László egyik legfontosabb műve a *Menyegző*, amelyben egybehangzóan szólal meg a két fiatal: „Arccal a tengernek itt állunk párban”. Így kezdik meg a vallomást „összeesküdve örökre a jóra, igazra, / gyönyörűségre, a legszilajabb álmon is túl / a rendre, hogy általunk jönne világra”. A nagyszerű szobrászművésznék, Henry Moore-nak egyik leghíresebb alkotása a *Király és királyné*. Az időtlen nyugalomban és méltósággal egyszerű trónuson ülő emberpár az egyen-

rangúság és a halhatatlanság szimbóluma, akárcsak a Nagy László-vers két fiatalja. Milyen szép lenne, ha a peestszentlőrinci parkban Szécsi Margit szobrának közelében ott állna Nagy Lászlóé is: a királyné mellett a király, aki ugyancsak sokszor tartózkodott itt, Margitka szüleinél. Addig is, képzeljük el e szobor-kettőst, s törekedjünk arra, hogy méltóak lehessünk hozzájuk, méltóak nyolcszáz év magyar költészetéhez. Őrizzük emberi arcukat, hogy a mi arcunk is emberi maradhasson.

KORPA TAMÁS

Nagy Lászlónak

*Hisz tűt szúrnak beléd
a tű fokán át
vérhólyagos földbe szórnak
agancsaid két kézzel letörik
az ágaskodó tengerbe dobják
véresre harapdált szájjal
zuhan arccal a szél is előre
a szálakat kötélbe fonják
húzd meg húzd meg
a zsinórpaplást inkább
s meghasadnak
a füstmérgezett felhők
merre tövises csőrrel fellőtt
madarak keringnek
(eldőlve az oltáron
gyertya tizenhárom
gyertya tizenhárom)
de ne rohanj le a sírba!
megvesszőzött ujjaimon sírva
mutatom hol merre az apály
a föld körömágyába tégy le
ránk folyik a víz befed
a jég elrejt az ár...
nekem is fáj és fáj
jázminfa virága
hervad a világra
és fájna
ha a törött hold pengéjére
kötnének téged
patáiddal rugdalózva
döngetnéd a mindenséget
gályára vinnék az évszakokat...
de hisz tűt szúrnak beléd
úgyis s a tű fokán át
dermedt szemed figyel
ki sem mondhatja szád.*

BARABÁS ZOLTÁN

Már nem gyógyít meg engem

Olybá
változom,
mint sebzett bagoly
a dohos,
porladó
romokon.

Csak
virrasztok.
Virrasztok
egyvégtében
behunyt
szemmel.

Közben
a hó.
A levegőt
telis-
tele
dadogó.

Csak a hó.
Csak a lúdbőrös
ég felé havazó
rettenet ne vinne
oly messzire,
oly messzire.

Átok
fattya lettem.
A halott Isten
már nem
gyógyít meg
engem.

Egy nyitott ablak előtt

Leteszem az utolsó könyvet.
Leteszem és a satnya csendet átverem.
Lám, szélfújta halott vagyok
egy nyitott ablak előtt.

Egyszer éltem.
A törékeny, átlátszó szavakat
időben mind –
mind kiköptem.

Helyettem e verset, Ariadne,
már a te kezéd
írja tovább

églakó,
kimondhatatlan
szavakból.

(A Nietzsche-dagerrotípiákból)

Istenem, hova deportálsz?

*Az öreg házak közt
rozsdálló hintaként
billeg a délután.*

*E szomorú hely,
e szomorú ország
ideiglenes munka-*

*táborából, Istenem,
hova deportálsz
az ótvaros tűzfalakkal*

*körbekerített őszt?
Hát a nehézlégzésben
szenvető káprázatot?*

*Egész délután
egy halott asszony
árnyéka gyógyult*

*mellettem a padon.
Rákdúlt a öléből
két oldalt is*

*lelógott a pléd,
mert haja tövéig,
haja tövéig fázott.*

*Még néhány perc
és elballag az utcán
a beesett arcú,*

*sánta alkonyat,
nyomában a bánatos,
vaksi ékszerésszel,*

*aki felelőtlenül
ismét teledobálja
az ócska eget*

*alig pislákoló,
fogaranynak is silány
nyolckarátos csillagokkal.*

KISS BENEDEK
Mezey Katinak

*Kati, amíg a buszra vártunk,
a világ mellettünk elfutott.
Vajon kellene ezt sajnálnunk,
és siratnunk a tegnapot?*

*Ne sirassunk mi semmit, magunkat
végképp, nekünk ez adatott.
Azt mondják, szegények, kik elmúlnak,
de mi nem múlnak, csak a napok.*

*Isten minket is örökké tett,
nem harcmezei levlapok:
hiszem, utánunk örök élet
nyúvasztja majd a holnapot.*

*Vagy a honlapot, honlapjainkat.
Nem ugrottunk bár világcsúcsot,
de anyáinknak, apáinknak
még ennyi békesség sem jutott.*

*Mi gondunk, hogy a Mindenséget
szitává luggatják a gazok?
Mi fürkésznünk, de a fűrészek
darabolnak holdat, napot.*

*Maguk alatt is vágják – kaján
vigasz, de kajánok a vigaszok.
A világ mind a négy fertályán
az ártatlan, ki fizetni fog.*

*De most végre azok sem ússzák
meg, kiktől a balhé csak nagyobb!
Ki termelt, termel eztán is búzát,
s rőzselágnál is élni fog.*

*S köztük leszünk mi, kik jó étvággyal
ettünk zöldséget, lencsét, babot,
s nem töltekeztünk délibáb-vággal,
s álmunkban sem voltunk gazdagok.*

*Kati, várjunk mi csak a buszra,
vagy még inkább – menjünk gyalog.
Mi elérhető, az egyszuszra,
mint csillag, így is fölragyog!*

SZENTMÁRTONI JÁNOS

Vallomás Ágh István 70. születésnapján

Nem tudom földézni első személyes találkozásunkat, mert mintha a kezdetektől ismerném őt, s mintha a kezdetektől figyelne engem. A gyermekkori mohó versolvasások az ő költészetéhez is elvezettek, de személyes kapcsolatfelvételünk bizonyára úgy kezdődött, hogy az ifjú izgatottan dedikálta és postára adta első könyvét a mesternek, aki ezt kellő nyugalommal, méltósággal és szeretettel értékelte, mikor válaszolt. Mégis mintha egy Ráday-beli közös föllépést éreznék igazi nyitányának. Ágh István szólóestje volt, és a legújabb generációból engem hívott vendégének. Hét éve már ennek. Barátságunk talán innen datálható, ha lehetek oly merész, hogy barátomnak hívjak egy nagy költőt, akivel jó, ha kétszer-háromszor összefutunk vagy beszélünk telefonon egy évben. Mégis így érzem. És azóta kissé már magam is hozzáőszültem e barátsághoz.

Szelíd lénye, bölcs mosolya, rezignált nyugalma, lassú, kimért mozdulatai körében mindig megnyugszom. És kissé megpihenek, mielőtt folytatom ádáz ámokfutásom a mindennapi robotban. Ez a kevés-szavú ember csöndes szívósságot, tiszta tekintetet, őszinteséget és erőt sugároz. Példa ő a nagy rohanásban. Hogyan lehet még a legnagyobb és legzavarosabb tengerben is biztos szigetként állni, ha belül kétségek gyötrik is olykor, melyekről verseiben vall nekünk. Megtanulta, csak a lényegéről érdemes szólani, írni – a többire csak mosolyogni vagy épp legyinteni kell. Ilyen hetvenéves szeretnék én is lenni, ha Isten megtart addig magamnak s a világnak.

Ezen a születésnapon magasztalhatnám benne joggal a kiváló prózaírót, műfordítót, szociográfust, a magyar és világirodalom forrásait föltáró esszéistát – de most a költőt szóli-

tom meg, aki verseivel a minap újra föllobbantotta ifjúságom.

Költő a költőt: egy ama dantei erdő szélén ácsorgó az erdőt megjárt mesztert – akinek vergiliusi lábnymoi bizony sokszor vezetnek, ha a világ zűrzavarában és lelkem csöndjében eltévednék. Mikor újraolvastam verseit, megint rádöbentem valami életmentő szükségyszerűségre. Hogy vissza kell fordulnom. Vissza a kezdetekhez. Újra föltérképezni a gyermekkoromat. Csak ezúttal nem a büntudat árva lámpásával kelni útra múltam sötétjébe, hogy összegyűjtsek ezt-azt, szétszórt bizonyítékokat igazolásomul, hogy jelenem íróasztalán azután kirakosgathassam ártatlanságom kelléktárát. Nem. Ezúttal a kíváncsiság kell hogy hajóra ültessen, s félelem ne kössön árbocához, mikor halottaim az idő hajjaiból fölénekelnek. Régészek láza vezessen, rovargyűjtők precíz izgatottsága – míg föl nem gyullad bennem az öröm minden kis apróság látán, mint egy kivilágított születésnapitorta. Mítoszon átűtő valóság, s hogy a valóságból miképp lehet mítoszt teremteni, gyökereinket hogyan kell belefűzni a világ erezetébe, s közben mindvégig – gyarlóságunkkal, megkísértéseinkkel együtt is – embernek megmaradni. Ezt tanultam tőle a kultúra és emberség alkonyán, a „feledéssel tüntetők” (*Évfordulók*) korában. Mert „gondot nem kenyérhez, emberhez kell mérni! / gondban már az ember nem életét félti, / hanem emberségét, szép romlatlan álmát, / hogy valóra váljon, hogy valóra váltsák” (*Szabad-e énekelni*) – írta még az ifjú koravén-bölcsen legelső kötetében.

És ugyanez a hang szólít meg a hatvanéves Ágh versében is: „Legyen vizemnek íze, rezgesse vissza / kenyereembe a sötét elvesztett anyakéz! /

amíg belső növényzetem issza a teliholdból / a krumplihejszagú, gyermekori éjt, / amíg kiválasztódom egy személyléc / csodavárók közül szólni csodát, igazit, // szörnyeteget borzongva simogatni szelíddé, / elhitetni a hihetlent, sosalátott / tengert, akinek tengere nincs, / átsempészni tilos határokon / ifjúba a mulandót, vénbe az ifjúságot, / s úgy teremni, hogy végemet tudom.” (*Úgy teremni*)

2007 augusztusában tíz napot töltöttem a Nagy László Emlékházban és az iszkázi kertben, hogy széthullt életem darabjait megpróbáljam legalább fejben összerakni, mielőtt nekivágok az út második felének. Önzésből tettem. A hely szelleme, valami ősi és váratlan melegség, mint egy láthatatlan angyal mégis mellém szegődött, belém költözött, nem korholt, nem követelt, nem kért ki magának semmit. Ma már tudom, sokkal több hozadékra volt ennek a pogány nyaralásnak. Mert bár a magam emlékeivel voltam elfoglalva, a közelemben érezhettem őket is. Álomban olykor az iszkázi kapuban álllok, befogadott idegen, s őket nézem, Istvánt és Lászlót, ahogy jönnek a Somló felől beszélgetve, s befordulnak a sarkon, ott, hol a villanyoszlop gólyáit minden reggel nagykedvű fűttel köszöntöttem a bolt felé kerekézve. Így vált bennem teljessé a kép, s nőttem föl talán végleg e barátsághoz.

Ágh egyik kedvelt, ironikus hasonlata: a megtalált okuláré számomra sokszor az ő költésze, mely a legnagyobb természetességgel vetíti elénk a világ csodáját, lobogtatja föl bennünk a borzongató sejtelmeket – melyek katarziséban önmagunkra döbbenünk az űrben, elpazarolt paradicsomi otthonunkra, gyermekkorunk édenére és a szeretet ajándékára. És még valamire, amit egyelőre képtelen vagyok megfogalmazni. De mint Pista a mítoszi okulárét, az Ágh-verset épp ezért mindig a kezem ügyében tartom, hogy amikor sorsom majd *elé* állít, élesen láthassam *őt*, segítsen pontosan a szemébe nézmem.

GERE ISTVÁN

Nem beszélünk csúnyán

Az ifjabbik Rabovics a szűk kis konyha közepén, egy bádogteknőben állt, és szipogva tűrte, hogy mamája szappanozza, majd gyöngye bőrét gyökérkefével csutakolja végig, mint ahogyan a nedves szőnyeget szokta az udvari porolón. A nagy, zománcos lavórban szokták fürdetni, de az most tele van szántóföldi paradicsommal.

Egy-két füles után az ember már nem ellenkezik – gondolta: úgyse értik, vagy úgy tesznek, mintha nem értenék, hogy mit akar –, apa se szólt bele, pedig ő is ott volt a konyhában; slicces alsógatyában, trikóban járkált, és furcsa szövegeket szajkózott egy füzetből. A mosóteknőtől elment az ajtóig – az összesen három lépés –, nem természetes léptekkel, hanem ahogy a gúnárok járnak, aztán vissza, de közben a plafonra mutatott, megpördült maga körül, a fejéhez kapott, és azt kiáltotta:

– Hah!

A kis Rabovics szemébe csípős szappanhab került, mire ő is végrehajtott egy sikertelen félfordulatot a bádogteknő síkos alján, s csak anyjának gyors mozdulata mentette meg attól, hogy a forró sparherdre essen, ahol egy nagy bádogfazékban melegedett a víz.

– Hah! – kiáltott fel ő is.

– Maradj nyugton! – fenyegette meg mutatóujjával a mamája. – Mindjárt letöröllek.

Az idősebb Rabovics üveges szemmel feléjük bámult, mint aki egy másik világban jár, aztán újra kiabálni kezdett. Egy mondat közepén hangnemet váltott, s azután szinte csak suttogott. Mintha az abrakadabra egy részét a feleségének címezte volna, a másik részét az ajtó mellett felakasztott kabátoknak, aztán ijesztően villámló tekintettel újra az asszonynak. Elakadt, a kezében tartott paksamétába mélyedt, arca egyszerre megvidámodott, és a teknő elé térdelt. Láthatóan még azt se bánta, hogy a víz ráfröccsent, s andalító, de szintén érthetetlen mesébe kezdett, amin az asszony csak nevetett.

– Ugyan, ne strapáld magad, úgyis lefűjják az egészet. Kinyiffant a vén trotty. Az emlékére elővehettek újra a Partizánfenyőt vagy a Sztálingrádi munkást.

Na, ebből komoly szóváltás támadt.

Idősebb Rabovics berohant az egyetlen szobába, és hangosra állította a rádiót. Mindig ezt csinálják, ha összevesznek valamin, mégpedig azért, hogy ne hallatszon ki az udvarra a purparlé, így viszont hangosabban kell kiabálniuk, hogy megértsék egymást, s emiatt minden kihallatszik.

Becsapták az ajtót, és Rabovics a cukorspárgán lógó vászonfüggöny miatt nem látott semmit. Dideregve ácsorgott a lassan kihűlő szappanos lében, kimászni nem merészt, mert amikor egy alkalommal megpróbálta, a bádogteknő vele együtt lebillent a sámliról, és a víz elöntötte a konyhát. Abból is nagy ramazuri lett.

– Mi van? Elment az a csöpp kis eszed is? – hallotta az apja hangját. – Azt akard, hogy mindannyiunkat elvigenek répát egyelni?

– Anatómiai csoda vagy! – sipította a mamája. – Nincs mit enned, mégis be tudsz szarni!

Ugye, nem beszélünk csúnyán, mama – gondolta magában Rabovics. Enni pedig van mit, hiszen a sütőben ott pirul a krumplis pogácsa, mint minden vasárnap. Érezni az illatát.

– Anyuuu! – kiáltotta ijedten. – Füstöl a pogácsa!

A mamája kiszaladt megmenteni a süteményt. Konyharuhával fogta meg a forró tepsit, de amikor kiemelte, egy pillanatig tétovázva megállt, hogy hová is tehetné le. Aztán lerakta a sütő elé a kőpadlóra. Ebben a konyhában nem lehetett egyszerre kétféle dologba kezdeni. Most éppen a fürdetést kellett volna befejezni.

– Ne játssz a fűtyiddel – szólt oda az ifjabbik Rabovicsnak.

Mért ne? – gondolta a fiú. – Fázom – közölte aztán, mintegy magyarázatképpen, de a mamája már dörzsölte is a hátát egy durva törölközővel. – Emeld fel a kezéd – szólt rá a fiúra.

– Splöd – tiltakozott az.

– Spröd – javította ki a mamája –, és jót tesz a vérkeringésnek.

– Kérek pogácsát – próbálkozott Rabovics.

– Mindjárt, mindjárt. Csak vedd fel a pizsamát. Művész úr, kiöntené a vizet?

Ez már idősebb Rabovicsnak szólt, aki addig se tette le a kezéből a szöveggöngyöt, amíg kivitte a teknőt az udvarra, s kiborította belőle a vizet a kanálisba.

– Kaphatok most végre öt perc nyugalmat? – tette fel a szónoki kérdést, amikor visszatért. A bádogteknőt kinn hagyta a falnak támasztva.

– Hogyne – mondta Rabovics mamája. – Majd adok az enyémből.

Kapkodva szedegette ki a lapos, forró pogácsákat a tepsiből. Egyet Rabovics kezébe nyomott, és beterelte a szobába.

– Lassan edd, mert meleg!

A fiú egyik kezéből a másikba rakosgatta a pogácsát, aztán óvatosan harapott egyet belőle. Nem mert mindjárt kettőt kérni, mert még azt hinnék, hogy szodé. Ez új szó, tegnap került elő az ebédnél. Arra mondják, aki zabal. Nem számít, ki mennyire éhes.

A szobaablak elé állt, ahonnan a házi bácsiék muskátlis ablakára, a taxisék lakására és a padlásfeljáróra lehetett látni. Egy kicsi még az udvari vécé deszkaajtójából is látszott.

Szépivölgyi úr, az egyik szomszéd éppen feltámasztotta a kátránypapírral fedett pinceajtót, és bal kezében a már meggyújtott kocsisgyertyával, a jobban a kis szesnekannával készült lemenni, halkán káromkodva a gyertyáról kezére csöppenő forró viaszcsseppek miatt. Le lehetett olvasni az ajkáról, hogy mit mond. Nem beszélünk csúnyán, ugye, Szépivölgyi úr – gondolta az ifjabb Rabovics.

Szépivölgyi úr már nem volt fiatal. Nála fiatalabb, kivagyfi feleségével az udvar bejárat felőli traktusában lakott, majdnem Rabovicsék konyhájával szemben. Előző nap a fiú és mamája borzongva nézte végig a konyhafüggöny mögül, amikor Szépivölgyi úr nagyon idős mamájának tetemét elvitték a hullaszállítók. Nem látták, csak a nagy pléhdobozt, de tudták, hogy ott van benne a Rozi néni.

Meghalt a mamája, és most mégis lemegy szénért – gondolkodott el az ifjabb Rabovics. Fura.

– A Dromek épp lemegy a pincébe – hallotta a mamája hangját. – Most levihetnéd a teknőt.

– Majd később, most memorizálok – felelte az apja.

A fiú lefeküdt az ágyára. Ezt nem szabad elfelejteni – gondolta. Nem azt kell mondani, hogy nem csinálom, hogy nem akarom, hanem hogy memorizálok. Memoriázok.

Az udvarról beszűrődő fényeket nézte a mennyezetten meg a tarka faliszőnyegen, amelyen a sivatagban menetelt egy teve. Kétpúpú. Megsimogatta a teve szőrét. Splóó.

A konyhában újra fellángolt a vita, és ez kiverte a fiú szeméből a közeledő álmot. Az egész marakodás akkor kezdődött, amikor az idősebb Rabovics új munkát kapott, ami miatt többé már nem járhattak az imaházba. Nem nézték volna jó szemmel, az apa pedig nem akart visszamenni az olajütőbe. Ott nem adtak egyenruhát.

– Csak nézd meg azt a képet – hallotta a mamája hangját. – Csak nézd meg, kik mennek ott az ágyútalp mögött! Egytől egyig úgy néznek ki, mint a Zsíros gazda a Lúdas Matyiban. Akkora a hasuk, mintha a kilencedik hónapban lennének...

Idősebb Rabovics erre morgott ugyan valamit, de a fiú nem értette. Lehetett csúnya is.

Csönd támadt, majd rövid idő múltán a Duda Gyuri házassága című, klasszikusból népiesített színdarab címszereplőjének veretes mondatai hallatszottak be, hosszan és álmosítóan, a mamája kelleetlen, unott végzavazása mellett.

Másnap a kis Rabovics ott ült egy korom- és fokhagymabűzös, dög lassú vonat ablaka mellett, s ki-meredt szemekkel nézte a fácskás ligetek és széles kukoricatáblák fölött sodródó felhőket. A szántóföldek és a vasúti töltés árka között kanyargó, keskeny ösvényen hosszú farkú fácánmadarak futottak át ijedten, nyulak ugráltak a krumpliföldek buckái közt, és szekerek tanyáztak toporgó, gebe lovakkal a leeresztett sorompók előtt. Hébe-hóba megpróbálta felhívni szülei figyelmét egy furcsa alakú fára vagy az erdőből kikukkantó, tétova, ijedt őzikére, de őket túlságosan is elcsigázták az utazás előkészületei, a cipekedés az otromba csomagokkal, a helyfoglalással járó versenyfutás és ökölharc. Korán keltek, s a kis Rabovicsnak az elkövetkező órák alatt több alkalommal kellett néma, magába fojtott felszólítást intézni a felnőttekhez az illendő beszéd tárgyában. Ő maga is átment az ilyenkor, úgy látszik, elkerülhetetlen megpróbáltatásokon, mégse lázadt, pedig lett volna miért. Ott volt például a teljességgel fölösleges fürdés, a banális tévedésnek bizonyuló, szűk nyakú fehér ing és a fakerekű kisautó, amit otthon kellett hagyni. Egyelőre élvezte az utazást, hiszen alighogy elhelyezkedtek, máris kapott egy zsömlét, amelybe párizsit tettek és paprikát, s még fogalma se volt az ellen szőtt összeesküvésről. Szülei tapintatosan elhallgatták, hogy a következő tavaszig tanyasi lakos lesz belőle egy minden falutól egyenlően távol eső vasúti őrházban, nagyanyja és nagyapja szigorú felügyelete alatt. Mindent a háta mögött, a feje felett és a megkérdezése nélkül döntöttek el, és ezt az árulást később azzal magyarázták, hogy mindannyiuk érdekében el akarták kerülni a hisztizést.

A keserű csalódást – ha úgy tetszik, a hisztizést – ezzel ugyan csak elodázták, de ez még a közeljövő zenéje volt. A szemközti kemény fapadon feszengő terebelyes asszonyosság hatalmas piros almával ajándékozta meg a kis Rabovicsot, amit ő illedelmesen megköszönt. Ezt magától is megtette volna, ezért teljesen felesleges volt, hogy a papája figyelmeztesse rá, mint valami hülye gyereket. Ifjabb Rabovics belepirult ebbe a megaláztatásba, tekintve, hogy nem is ez volt az első az utazás során. Mindjárt az állomáson kerek perccel megtagadták tőle, hogy átadják neki a saját vonatjegyét, mindössze az a halvány és nevetséges ígéretet hangzott el, hogy ha odaérnek, akkor megkapja.

Idősebb Rabovics korainak tartotta elmondani a fiának, hogy nem árt hozzászoknia: ha csak valami nagy fordulat nem történik – amint az születésének évében már megesett –, akkor gyerekként kell leélnie az életét, egy cukorspárgába kapaszkodva a többiek

mögött, amelynek a végét az átnevelt óvó néni, a megbízható diri bácsi, csókos káderek és pártbizalmik tartják szorosan a markukban, s akik majd folyamatosan etetik azzal az ígérettel, hogy megérkezésükkor mindent megkap. A mostani rokonlátogatást az tette lehetővé, hogy a család hirtelen meggazdagodott: pontosan két héttel a népek atyjának halála után fantasztikus háromszáz forintokat nyertek a tervekölcsön-sorsoláson, s így valamit visszakaptak a népi demokráciának általuk kölcsönzött pénzből.

A mozdony sípolt, gőzfelhő szállt el az ablak előtt, s a kis Rabovics szeme előtt újra megiramodott a táj. Túl voltak már számtalan megmagyarázhatatlan várakozáson az egymástól alig különböző állomásokon, s kezdett rájuk esteledni. Tagjaik elzsibbadtak, és zsebtaggon teltek a percek és az órák is. A kupéban kialudt a világítás, és az ablakon át csak a tarlóút és az eltűnő, sötétben gubbasztó tanyák fehérre meszelt fala világitott be. Fáradtan járt-kelt, csoszogott az álom az utasok kö-

zött, mindenki bebújt a kabátja alá horkolni, s velük ölelkezve osont be a kabátok paplana alá a rántott csirke és a törkölypálinka illata.

A kis Rabovics fázósan riadt fel álmából, s még éppen időben keltette fel egymásra borulva, ijesztően kitekert tagokkal szundikáló szüleit, hogy csomagjaikat felkapva leugráljanak a peronra a hajnali dérből guggoló kis állomáson, egy nyilvánvalóan vörösboron és szalonnán hízott, pirospozsgás képű, tárcsát lengető, álmos szemű forgalmista elé.

Megérkeztek. Itt az éjjel eshetett az eső, mert hatalmas pocsolyák csillogtak előttük, s az egyikbe az ifjabb Rabovicsnak rögtön sikerült is beletoccsannia.

– A fene... – futott ki a száján. Fehér zoknijja egy pillanat alatt mocskos szürke lett.

– Nem beszél sz csúnyán, igaz? – szólt rá a papája.

A fiú ledobta a gondjára bízott csomagot, a fejéhez kapott, és azt kiáltotta:

– Hah!

LENGYEL JÁNOS

Kulireggel

*Kedve volna, kedve lenne,
a világnak nekimenne.
Annak híján szánja sorsát,
színig tölti a poharát.*

*Forr a véna, bugyog leve.
Elhagyta őt az istene,
még rosszabb lesz a holnapja,
gondját-baját csőstül kapja.*

*Kortyolhat a poharából,
lehet lényre csupa mámor
– mégsem boldog, mégsem részeg,
megrohanják bús emlékek.*

*– Félre bánat, állj most tovább,
ne itasd a kínok borát.
Itt a reggel, kakasszóra
indulni kell a melóba.*

Széllel szemben

*Nem írhatok mást,
ha szavam hontalan,
nem ülhetek tétlen,
ha elmém nyugtalan.
Falra hányt borsó
minden szép vallomás.
Mert gyáva a nyúl:
úgy jó, ha paprikás.*

HORVÁTH (EÖ) TAMÁS Ahol a part szakad

– Ne erőlködj, elmarad a találkozó.

„Hazudik.” Ezt gondolta elsőre. Az elő nem fordult még, hogy Gaál szintiszta igazat szólt volna. Vagy el ne csípett volna belőle egyet s mást.

– Honnét kell neked erről tudnod? És nekem?

Megeshet, félig szándékosan vette ilyen gorombára a hangnemet. Érezze csak, hogy semmi sincs rendben. Maradtak még elvarratlan szálak. És valami változik.

– Te vagy most a „messziről jött ember”. Hány éve is, hogy felénk sem néztél? Látod, én itthon is lehetek, meg odafönt is.

– Bognár Tamás van odabent.

– Nem ütöted ki magadat egy kisé, mondjuk, tegnap? Zárva az épület, ha nem tudnád.

Kavar. Ugyanúgy, ahogyan régen. Elképesztő ügyességgel vegyítette a valót s a hamist. Hiába figyel az ember minden szavára, hogy nyakon csípje szenny kis ügyleteit, folyton talál magának alibit, s minden alkalmmal kialakszik magának egy titkos záradékot.

Jófiú. Ez volt az első benyomás róla. Szorgalmas és az átlagnál valamivel tehetségesebb, aki képes fertályórákig nyilatkozni olyan dolgokról, amikről eddig harangozni sem hallott. Nyilván ezért faragtak belőle mozgalmi vezetőt. Tapadtak rá a lányok. Úgy lehet, azért, mert nem tűnt igazán válogatósnak. Ha ráhajtott valakire, azt is legfeljebb félgőzzel.

– Gondolod, nem értesítenének, ha közbejön valami? Ez nem a te bandád.

Körbe-körbe, ahogy a gladiátorok a porondon.

– És ha annyira váratlanul, hogy nem marad idő szólni? Te maradtál, te szóktél el a világ végére. A hátsó ajtó is zárva van.

Ugyanígy álltak szemben azon a tavaszi napon is, mikor Gaál szívélyes, szinte baráti hangon megkérte, hogy lenne szíves önként visszaadni a felkérést. Hogy tudniillik az ünnepi gálán, a megnyitón ne ő mondja a Verset. Persze félkaréjban ott ácsorogtak a haveroknak álcázott testőrök, csicskák.

– Csak egy esetben állíthatsz valót: ha te magad is megpróbáltál bejutni. Esetleg onnan, bentről jössz.

„Vajon meddig tart ki ez a jóindulatú, szinte emberinek is nevezhető hangnem? Vagy tényleg fordult a kocka?” Szerette volna egyszer, csak egyszer megtapasztalni, mikor a hajdani KISZ-titkár zavartan, hebegve beismeri, hogy nem mondott mindig igazat. Pontosabban sohasem.

– Te most kétségbe vonod, amit állítok? Te nem hiszel nekem? Te nemrég érkeztél egy vonattal. Akárhonnan. Nem nézel ki valami előnyösen. Szerintem máskor is előfordult veled, hogy előző nap beakasztottál, és a valóságérzéked egyszerűen cserbenhagyott. Eltévészted a dátumot. Van nálad egyáltalán meghívó?

– Mi közöd hozzá?

Elhagyta valójában. Nemcsak ezt, mást is. De ez nem nagyon zavarta. Emlékezett rá. Pontosan: hol, mikor. Néha, kissé nagyképuen, mikor évekkkel, évtizedekkel azelőtti dolgokat, arcokat idézett fel órára, percre, akkor szokta mondogatni: „Ebből élek. Hogy emlékezem.”

– Vagy tudod, mit: próbáld meg! Menj oda a hátsó bejáratához, és nyiss be!

Na jó. Részgazság. Az is megeshet, ő maga fordította rá a kulcsot.

– Bognár odabent van. Meg ne kérdezd, neked hiszek-e inkább, vagy a saját szememnek.

– Annak idején is bámultuk az élénk fantáziádat. Ahogyan régi, teljesen mellékesnek tűnő dolgokat képes vagy megjegyezni. Kár, hogy ezt képtelenség kamatoztatni a hétköznapi ügyekben. Hát menj be, és nézz körül, ha bírsz.

Horváth más volt. Rámenős, kíméletlen. Nemigen törődött vele, hogy szavai, tettei mögött ott áll-e a valóság aranyfedezete. „Mi vagyunk az erősebbek.” E mondat tökéletes egyensúlyban tartotta lelkiismeretét. Mesélték róla: egyszer keményen összevitatkozott egy Kassai nevű sráccal. Tudni vélték róla: titokban templomba jár, ministrál, bér málkozott is. Valami nagyon alapvető kérdéssel volt szó, és Kassai hazavágta. Sok ember előtt. Elsőre úgy látszott, nemigen viselte meg a nyilvánvaló vereség. Egészen nyugodt hangon, mintegy mellékesen vetette oda: „Figyelj, lehetsz nagyon okos, de szép sohasem.” Kassait azon a nyáron nem vették fel jogra. A következőn sem. Azután sem.

Érdekelte, mire menne Gaál Horváth nélkül. Vagy hirtelen megjelenik, és nekiáll fenyegetőzni? És ha igen, mivel? Változás van.

– Nem tudom, észrevetted-e, hogy másfél-két hete egyebet sem teszünk, csak temetünk?

Mintha Gaál összerezzen volna egy pillanatra. Önkéntelenül is hátrasandított az épület felé, pont oda, ahol Bognár Tamás látszott feltűnni.

– És akkor mi van? – Igyekezett könnyednek, fölényesnek tetszeni. – Ha valamelyikünk elpatkol, illő elkaparni. Ha másért nem, legalább higiénés okokból.

Magában jókat derült Gaál erőlködésén. Kizárt, hogy semmiről sem hallott.

– Eltemettek valakit, akit régen el kellett volna. És ezt sokan, igen sokan látták. És valaki mást is ágyútalp-

ra fektettek. De ezt már jóval kevesebben nézték végig. Mert az egy valódi hulla volt. A két lábon járó rothadás.

Sűrűn nyelt, sűrűn pislogott a hajdani ifjúkommunista. Mint akit példátlan disznóságon kaptak rajta.

– Minek akkora hühöt csapni belőle? – Hangjában két szólamba fonódott a kétségbeesés és a ravaszkodás. – Ez a kettő nincs már. Végük, ahogy a korszaknak is vége. Azt hittem, mostantól kezdve értelmesen tárgyalhatunk, félretéve hőzöngést és sárdobálást.

– Magától értetődik. Én is azt remélem, hogy nem lesz vendetta. Csak előbb tudni szeretném, kinek nem illik átmetzeni a torkát. Nem fontos túl hangosan meakulpázni. Elég, ha szép csendben felteszi a kezét az illető: „Bocs, én vagyok a hunyó”. Aztán ugyanolyan szép csendben kilép a képből.

Porig alázni Gaált. Omoljon össze nyílt színen. Ordítozzon, káromkodjon, fasisztázza le. Itt az ideje, hogy nyilvánvalóvá váljék: fordult a kocka.

– Na jó, tételezzük fel, telibe kaptad. Mindent láttál idejövet, ugye? Rohad a Város. Este majd, ha összefutsz a régi haverokkal, beültök egy krimóba, el is meséled nekik töviről hegyire, hogy mi ennek az oka. Győztök. Győzöl. Aztán hazamész, mi pedig tovább korhadunk. Parkolópályára kerülünk. Ezek, tízezrek nem értik majd, minek kellett a régi, biztonságos jelszavakat újakra cserélni. Amik mellé még csak garancialevelet sem adtak.

Csak ésnél lenni, nem hagyni, hogy kidumálja magát. Régen is ez volt a trükkje. Ideje, hogy ennek egyszer s mindenkorra vége szakadjon.

– Ezek itt, köröskörül, szenvednek. Nem mondják, mert nincs rá szavuk. Talán vissza kellene adni nekik. Őszinte lesznek: alig várom, hogy ismét mocsanjanak alattam a vonatkerekek. De addig rendezném az adósságot. Nem magamért. Értük, ha úgy tetszik.

– Látod, nem én vagyok, aki leszámolást akar. Boldogtalanok. A kérdés az: nem lesznek-e még boldogtalanabbak, ha elveszük tőlük kedvenc poénjaikat, tévéműsoraikat? Te majd adsz nekik helyette? Jól vigyázz, semmi kedvük megvilágosodni. Se szabadnak lenni. Jókat röhögni, élvezkedni, olykor bögni egy nagyot, ha túlságosan betintáztak. Ebben a városban senki sem kíváncsi a temetéseidre. Harangozni sem hallottak róla. Az egyikről továbbra is az a vélemény: ő a rosszfiú. A másiktól pedig írjanak akármit. Él, élni fog, amíg világ a világ.

Most ő érezte úgy, hogy aknára szaladt. Hazug és rosszindulatú, de mégis könnyen emészthető szavakkal élt Gaál. Olyanokkal, melyek meg nem változtatnak, helyre nem tesznek semmit, de túlélésre kiválóan alkalmasak.

– És meddig? Meddig világ a világ? – (Kell, hogy létezzék egy pont, ahol borul a ráció, s a Rendszer önnön farkába harap.) – Beáll ugyanis a pillanat, mikortól kép-

telenség tovább toldozgatni-foldozgatni. Mikor be kell ismerni: halott. Egyszer már elromlott.

– Holnapig. – A valamikori ifjúmozgalmár láthatóan elemében volt. – A következő percig, pillanatig. Körülbelül ennyi ideig él az emlékezet. Mármint a tömegeké. Ebből a szempontból a tiéd – legyen akármilyen pontos – nem számít. Az sem biztos, hogy létezel. Emlékszel a matematikai feladványra? Gyorslábú Akhilleusz és a teknősbéka. A versenytáv állandóan feleződik. Ezért semmi esélyed. És most, ha akarsz, menj be!

„Hülyeség volt leállni vitatkozni vele. Egyáltalán, szóba állni. Jelen pillanatban ugyanis az a szabály, hogy nincs szabály. Igaz, eddig sem volt másképp, csak állandóan beszéltünk valamiről, amiről nem is hittük igazán, hogy létezik.”

Arra gondolt, hogy búcsúzóul még Gaál képébe vágja ezt, de mire hátrafordult, az már felszívódott.

„Attól függ, ki jelöli ki a pályát. Mert ugyanaz felezi is. Ez a helyes válasz. És ami ennél is fontosabb: idő létezik-e? Mármint ugyanaz az idő. Emlékezés híján ugyanis ez is csak agyszülemény. És itt a farkába harap a gondolatmenet, mert azé az emlékezés, aki kijelölheti, meddig futhat gyorslábú Akhilleusz.”

Lenyomta a kilincset, és behatolt az épületbe.

„Világos: hazudott. Maga a feladvány: önellentmondás. Startpisztollyal a kezében hogyan állhat valaki oda a rajtvonalhoz? Következtetések hosszú láncolatát vezettük le olyan tételekből, melyekről rögvest az elején kikötöttük: mibenlétét illetően bármiféle vizsgálat, bármiféle kérdésfeltevés csakis hibás végeredményt adhat. Amennyiben a főnöknek nem lenne igaza, automatikusan érvénybe lép az első paragrafus.”

A dohszagra, mely rácsapott hirtelen, nem emlékezett. Sokféle dolognak gőze-párája terjengett annak idején a folyosón. A fővárosi gimnáziumnak is, ahol öt éve tanított, megvoltak a jellegzetes kipárolgásai, melyekhez hamar hozzászokott. Vakáció idején gyorsan ki is szellőzött belőle, hogy augusztus végén visszatérve egykettőre felbolygassa érzékeit. Nem lehetett ráfogni ezekre az illatokra, hogy kellemetlenek lettek volna. Sajátságosak.

De a dohszagot hiába próbálta felidézni magában. A lakótelepi lépcsőházakkal lehetett rokon leginkább. Meg az özönvíz előtti mozik előcsarnokával, ahol ámulva és borzadva nézte végig A fáraót.

„Ez nemcsak a múlandóság. Ez valami ezerszerre könnyörtelenebb és ostobább játéka a sorsnak.” Öt esztendővel ezelőtt még nem volt ennyire jelen a hiábavalóság.

Arra gondolt, legegyszerűbb volna benyitni, mintha semmi sem történt volna. „Bocs, gyerekek, késtem egy keveset.” Tudomásul venni, hogy Bognár Tamás is – ki

tudja, miért – ott van. Hogy valahol valakik iszonyúan összekeverték a lapokat, de ez mellékes. Meghallgatni, elviselni őket, és reménykedni, hogy ezek a napok, hasonlóan a salakanyagokhoz, távoznak az ember lelki emésztőrendszeréből.

A teremajtó zárva volt.

A biztonság kedvéért még egyszer lenyomta a kilincset. Sőt, végigjárta a folyosót is, hátha eltévesztette. Elfogta a bizonytalanság: saját képzelete üzött vele ismét ócska, csúfos játékot, és az a szemét valahol jót röhög a markába.

De akkor kit látott? Kit, ha a szesz hatása már félig-meddig, vagy tán egészen elvonult róla?

Sorra zörgetett még egyszer, immár mindegyik ajtón. „Mit tudnak ezek, amit nekem tilos?” A tények ellene szólnak, ezt belátta, de amit tapasztalt, annak mélyén mégiscsak rejtőzhetett valami, ami romba döntheti a valóságnak tetsozó torzképek zagyva halmazát.

„Mitől vénült meg egy csapásra minden körülöttem? Erőtlen a nyár. Másfél-két hete, mikor a félmúltat tettük, sokfelé vezettek még az utak. De egy ismeretlen hatalom váratlanul felezte őket. S mire beértük volna magunkat, ismét rövidült a versenypálya. A tények alibit igazoltak a valóság ellenében.”

Csorgott-ragadt odabent a levegő. Hajnalban, mikor kifutott a vonat a Déliből, még szikrázott. Ígérezett még némi esély, hogy a nyár nem fullad le félúton. Valahol az épületben mintha léptek klaffogtak volna. Alig kivehetően, a Gimnázium egy meg nem határozható pontjáról. Megeshet, Gaál mégiscsak át akarta verni.

A földszinti előcsarnokból – így élt emlékezetében – gyakorlatilag mindent figyelemmel lehet kísérni, ami odabent zajlik. Hangokat, elrebbenő árnyakat. Itt rejtőzött azon az emlékezetes délutánon, mikor majdnem padlóra küldte Bognárt. Annyi hiányzott csak, hogy fel lépjen a dobogóra, és úgy szavaljon, ahogy Bognár soha az életben nem lett volna képes. Akkor talán most ő jelenhetne meg egy alig bemérhető pillanatra az ablakban, és Tamás ácsorogna odakint izzadtan, borostásan, fejfájások utórezgéseiivel kínlóva.

Egyfajta hadállás volt az előcsarnok. Talán látta akkor azt a napot, vagy csak felködlött előtte pár pillanatra, hogy futni hagyta a biztos diadalt? Így, utólag bármire lehet hivatkozni. Hogyhogy Gaáléknak fogalmuk sem volt erről a stratégiai pontról? Vagy szórakoztak csak vele: lássuk, meddig bírja a fiú?

És ismét a neszezés. Mintha többen is ide-oda surrantak volna. Meg valami elfojtott vihogásféle. Akár csak Bea fél-barátnői, akik ily módon igyekeztek tudtára adni, micsoda szerencsétlen flótasnak tartják őt.

„Vagy ez is csak ugyanolyan káprázat, mint az imént Bognár Tamás? Vagy dacára a tényeknek mégiscsak létezik valami összeesküvésféle? Nem ellenem, ó, nem, sokkal súlyosabb: a valóság ellen?”

Elszánta hát magát, felfelé indult, hogy megnézze magának, kik randalíroznak. Nem részeg, és az idegeivel sincs semmi baj. Valahol, valakik úgy határoztak: nincs helye a képben.

Kavargó, sűrű csend fogadta, mikor felért a másodikkra. Megállt egy lélegzetvétellel, hogy bámulja a levegőben örvénylő, csillámló port.

Valóban, nagyjából tíz esztendeje ugyanígy ácsorgott ezen a folyosón, hasonlóképpen fülelt a kiszűrődő lábdobogásokra, kuncogásokra. Ugyanígy félt, hogy szokás szerint hoppon marad, a pofájába röhögnek, összevihognak a háta mögött.

Úgy vélte, a hangok abból a teremből szűrődhettek ki, ahol egykor a színjátszó kör próbált. Akikhez soha nem tartozott, mégis belesétált a kelepcejükbe. Önként és dalolva. Még azt sem merte állítani, hogy rossz lett volna odabent. Az sem képtelenség: az idő múltával rá is osztottak volna nagyobb szerepeket. Amennyiben elfogadja a titkos szabályok mögötti szabályokat.

Üresen találta. Mintha abban a pillanatban hagyták volna el. Pesten is tapasztalt ilyet a téli és a nyári vakáció kitörésekor. Fenekestül felfordítanak mindent, aztán lelépnek anélkül, hogy akár az ajtót betennék maguk mögött. Néhány hét aztán, és rákövül a felfordulás a helyiségre, mert a takarító nének sem bírják a hőséget.

Épp csak a rákövülés hiányzott. Pontosan, hajszára ismerete e két állapot közötti különbséget. A teremből öt percnél korábban nem távozhattak. Gaál, Bognár és a többiek jártak az eszében, akik hol eltűntek nyomtalanul, hol pedig akkor is elkapták, mikor épp máshol kellett volna lenniük.

Az osztálytalálkozó ügyében már réges-rég feladta a reményt. Ha valóban meg is tervezték, át is dolgozták rögvést. Hogy ki vagy kik, másodrendű kérdés. A lényeg: miért? Mi okból bolyong itt, akár egy eszement, s gyanakszik füre, fára, vadvirágra?

Megfordulni, hazamenni. Beismerni a nyilvánvaló tévedést. Bezörgetni ismét a megkoszlott, másfélszobás, Kádár-kori lakás ajtaján. És másnap hajnalban a pályaudvar.

Az egyetemi évek alatt ezek a hat óra körüli indulások voltak a legborzalmasabbak. Mivel éjszaka nem bírta kialudni magát, folyton elbóbiskolt a kupében. Kipihennie soha nem sikerült magát. Megviseltebb, zaklattabb lett csak.

Mondhatni, egészen véletlenül akadt bele tekintete a tablókba. „Csak még egyszer körbenézni, aztán indulás!” Azon döbrent meg, hogy mennyire léttelenek ezek az arcok. Jó néhányukra élénken emlékezett, egy-kettővel össze is futott olykor. Nem elvénültek, kifakultak, hanem a képeknek és a leképezett valóságnak mintha soha nem lett volna közük egymáshoz. Ezek a tablófotók már születésük pillanatában holtak voltak.

A jelenlétnek a feltűnő hiányát leginkább a friss fényképeken lehetett tetten érni. „Akárha három-négy évvel fölöttem végeztek volna.” Sokszor tapasztalta, miféle hihetetlen beállításokat képesek ráerőszakolni az emberfiára a hivatásos fényképészek. De akadnak bizonyos személyiségek – osztályonként általában egy –, akiken nem fog a vaku. Magamagát is ide sorolta, és szinte mániákusan kereste a hasonló arcokat.

Hirtelen eszébe jutott: a sajátját kellene mindenképp előttem megkeresnie. Afféle viszonyítási pontként. Valóságos-e a legenda, miszerint már tizennyolc évesen is retusálhatatlan, mi több, fényképezhetetlen volt? Vagy ez is csak egyike az utólag koholt szóbeszédnek? Igen, egy visszavágót a Történelemnek!

Elég jól megmaradt emlékezetében az a hely, ahová a tablójukat akasztották, akár csak a többiekét, a három-négy évvel előttük és utánuk végzetekét. Oda kell menni, és ellenőrizni. Ki mozdult el a helyéről? A Város vagy ő?

Az Ofotért kirakatában díszelgett hetekig a tabló. Találhattak volna rosszabb helyet is. A zöldségesnél például fonnyadt saláták és ráncosodó krumplik között, vagy a Háztartási és Vegyiárúnál műanyag felmosóvödörök társaságában. Persze akadt szerencsésebb társulat. Ők az új Nagyáruház kirakatában kaptak helyet.

Ott állt előtte, és a szíve hevesen vert. Nem csak azért, mert kettesével-hármasával szedte a lépcsőt – igaz, lefelé –, de egészen felizgatta, hogy végre bizonyosságot nyerhet. Ki vénült el valójában?

Az ismerős arcok már messze nem tűntek annyira ismerősnek. Rémlettek még történetek, beszélások, de azok akárha másik időben, másik térben estek volna. De nemcsak ez, egyéb is. Elkecseregetten, szinte páni félelemmel menekült mindenfajta nosztalgia elől. Abban a hitben élt, hogy a kifestett múlt maga alá temeti az arcokat.

Sajnos, jól számolt. A képeknek nemcsak az anyagi – az udvarról beszűrődő fény szinte atomjaira lőtte a brómvegyületeket –, de a lelki állapot is erős pusztulásnak indult. A málló tekintetek és az alattuk szereplő nevek között egyre kevesebb azonosságot lehetett felfedezni.

Saját képét nem találta.

Elsőre azt hitte, a felületesség az oka az egésznek. Végigvizsgálta hát még egyszer, alaposan – de ugyanúgy semmi. Azazhog: senki.

Soronként, személyenként. Arra is gyanakodott, hányaveti módon ragasztották fel (miért pont az övét ne?). De azt kellett látnia: a tablón már eredetileg sincs rajta.

– Nem igaz! – szaladt ki a száján. Bizonyos helyzetekben magában beszélt, de egy pillanatra sem gondolta, hogy emiatt kétségbe vonható lenne az ítéltképesége.

Otthon, a másfél szoba komfortban megvan még a róla készült felvétel, sőt egy füzetnyi másolaton az egész osztálykép is. Mielőtt leverné sarujáról ennek a helynek a porát, még egyszer utánanéz. Aztán süllyedjenek el, ahol vannak!

Nem, itt semmi keresnivalója nincs már. Anyáékkal is csak annyi időt tölteni, hogy semmiképp ne legyen belőle harag. Aztán vissza az albérletbe! Abba a Pest környéki se kicsiny, se túl nagy faluba, ahol Rozál néni félig-meddig unokajaként bánt vele.

Szaladt lefelé. Már nem érdekelt, hogy megvezették, palira vették, vagy szokása szerint hatalmas öngólt rúgott. Csak ki, ki ebből a rohadt, átkozott épületből!

Zárva volt a hátsó bejárat. Az első is. Kintről, távolról ünnepélyesen megzördült az ég.

Hűvös nyarakra vágyott.

Hamar kitanulta, hogy a verőfény, a hőség és a gondtalannak kikiáltott pihenés csak néhány hétre képes elringatni az emberi éberséget. Részint azért, mert egy bizonyos emberfajtának ez nem jár. Kapaszkodik utána, kívánja, majd' belepusztul, de elég néhány évadnyi fájdalmas tapasztalás, és ráébred: a szikrázó napfény, a tengerpart, az édesség a legalattomosabb, a leggyilkosabb.

sabb kelepce, amit a lélek számára állítottak. Az érzék – nem a szem, a száj, a tapintás –, a belső, az alapvető, elveszíti rugalmasságát, harckészültségét.

És amúgy általában is. A sokaság boldogtalan gyermeke jó darabig észre sem veszi, hogy vergődik az édes, ragadós légypapíron. A májust várta. A rózsailatot, a pacsirtaszót. Holott tudnia illett volna: nincs ilyen. Ha csak egy kicsinykét, egy körömfeketényit odafigyel az illatfelhők mögött rejtező fura mellékízekre, rájön egyből: valami megbuggyant.

Semmire sem ad felmentést, hogy nem ő maga óhajtotta így. „A szabadság nyűg.” Ezt rágták a szájába. „Kényelmetlen dolog a felelősség, mert folytonos éberséget és lemondást követel az emberfiától. A gyomor és az ágyék aprócska gyönyöreire többre becsülendők, mint a kinnal-gyötrellemmel kihatott teljesség. Nem lehet elvárni mindenkitől, a többségtől, hogy kívánságait idő és tágasság mérlegére tegye.”

Mikor elborult az ég, Ág János mindig úgy érezte: igazság tétetik.

Úgy lehet, valóban haragudott a vaksi, málészájú tömegekre, de semmiféle elégedettség nem töltötte el, mint rebbennek aluljárókba, balkonok védelmébe, mikor aszfaltnak csapódnak az első kövér cseppek.

„Megérdemlik. Ezerszer is.” Ezt gondolta, ugyanakkor szánta is őket, mert tehetetlenségükben saját tehetetlenségét ismerte fel. Akárhogyan is hadakozott ellene, éppen úgy várta a májust, a rózsabimbót, az önfeledt csobbanást a Semmibe, mint amazok.

Csakhogy neki, három hét sem telt bele, hányingere támadt az egész édes-ragadós szünidőtől. Tán akkor is, ha teljesülnek a vágyak, melyek még a tavaszi fagyok idején rohanták meg.

Leste, várta minden nap az időjárás-előrejelzést, érkezik-e már a hőn óhajtott hidegfront? Lerobban-e leléről a nyúlós, émelyítő szirup, melynek nyár a neve?

No persze, lesre is futott. Nem csak egyszer-kétszer. Zengett-zörgött az ég, villámok csapkodtak, s irgalmatlanul kavarta a szél a sárgásszürke port. Aztán semmi. Mesélték: a túlparton órákig tartott a felhőszakadás. Házakat sodort el a hirtelen támadt áradat, falucskák főutcáit mosta szét teljesen.

Azon a bizonyos nyáron még egyszer összebékültek Beával. Amolyan minden mindegy alapon. Helyesebben: ő adott még egy esélyt. Megeshet, a felvételi is azért ment olyan meglepően könnyedén, mert benne volt az érzés: végleg vége. Aztán a lány valamiképpen visszakönyörögte magát. Talán beugrott neki: ő sebesült nagyobb a szakítással. Nem azzal, hogy nem engedett Ág Jánosnak, hanem azzal, hogy továbbra is érvényesnek tekintette leányszoba-ábrándjait.

Remélt is, nem is ettől az újragombolt vonzalomtól. Leginkább azt, hogy testileg többet kap, mint annak előtte. Igyekezett ugyan nem ajtóstul rontani a házba, de a régi romantikus-hösszerelmes alakzatot egyszer s mindenkorra törölte a kelléktárból.

Azon a napon, mikor megérkezett a levél az Egyetemről, mégis Beához rohant elsőnek. Azt várta, hogy tán egy kicsit többre tartja majd. Lám, ő már nem az a mihaszna, a Város első számú csavargója. „Bölcsész.” Valahogyan igen furcsán ejtette ki ezt a szót. „Úgy tudtam, a közgázra mész. Engemet orvosira fognak felvenni.” És egész délután minden addiginál hűvösebben, tartózkodóbban viselkedett.

Az eső, a nagy zuhredré hazaútban kapta el. Szokványos nyári zápornak indult, mely elveri ugyan a port, de utána a levegő még inkább veritékezik, mint annak előtte. A hazaút felénél látta be: kénytelen behúzódni valahová, s megvárni, míg csitul. Nem csitult. Az áruház árkádjai alól szemlélte, mint gördül alá az esőfüggöny. És az egek megnyílt csatornáit végérvényesen kimosták a lelkéből Beát.

Abban az esztendőben már nem is tért vissza a nyár. Szeptember közepéig-végéig tartott a hűvös, őszi idő. Egymásnak adták a kilincset a hidegfrontok.

Újra régi, vedlett pulóverében járhatott. Kocsmákba térhetett be, figyelhette a leárvult tekinteteket, kézfejeket, hátakat. Meg a Könyvtárba. A zenetárba mindenekelőtt. Vagy tizszer-tizenötösör is kikérte Vivaldit. A Szent Lőrinc koncertót. Kiszűrte első hallásra, a másik, a velencei sem egyéb: menekült. Torkig lett, megcsömörlött a Vároستól, s hogy örökre odahagyta volna: belepusztult.

Augusztus vége felé találták meg egymást Virág Annával. Semmi különösét nem akartak voltaképpen. Csak kikényszerítette Anna a boszorkánytekintetével, hogy a Szent Lőrinc koncertről meséljen. Hogy ez a nyár, az egymást rohamozó sarkvidéki eredetű légtömegek mennyire hasonlatosak a velencei őszhöz.

Habár nyilvánvaló volt, hogy András hosszú ideig vagy tán sohasem térhet haza nyugatról, kezdeményezni mégsem mert. Érettebbnek, tapasztaltabbnak vélte magánál Annát, s ha mégis megesne valami kettejük között, azzal hátba döfné régi barátját, akárhol is legyen, akármeddig.

A jó idő csak szeptember derekára-végére jött el ismét. A vénasszonyok nyara. De addig megesett minden, ami az időn kívüli időben megeshet. A vágató fellegek alatt, mikor furcsán sötétlenek az előkertek, s a megárvult hintaágyak kikényszerítik a szerelemet.

Anna semmiképp sem akart Pestre menni. Ki tudja, miért, ragaszkodott hozzá, hogy a helyi főiskolán folytassa tanulmányait.

A második égzengés már az ablaküveget is megrez-zentette.

Szemlélhette volna az egészet a kellemes oldaláról is, hogy lám, odakint rögvest zuhog, ő meg, ha bezárva is, de fedél alatt vészelheti át. Kikívánkozott. A szabadba, ahol nemsokára kitör a zivatar, s lemossa, leveri ezt a fülledt, nyúlós nyáridőt. Míg idebent a por- s a doh-szag, meg az egykori elvetélt vakációk utóíze.

Arról az oldalról, ahonnét a Gimnázium kis parkjára lehetett látni, semmi sem mutatkozott. Az égbolt úgyszólván tiszta volt. Kivéve az álmos, ziháló napsütést, mely akárhogy is erőlködött, folyton önmagába zuhant vissza.

Gondolhatta volna bárki: nem szólt egyéb, csak egy hangsebességen túlról visszatérő utasszállító repülőgép. Ág János régóta nem ült fel már az efféle érzéksalódásoknak. Ha vihar, akkor vihar. Várta a harmadikat. Meg a többit.

Az épület másik szárnyába futott. Ablakot szeretett volna találni. Akármilyen kicsit, ha csak egy szellőzőnyílást, az is jó, csak látni, pontosan látni, ami közeledik.

Meg kijutni valamiképp a szabadba. Félt ugyan a vilámlástól. Rengeteg olyan történetet hallott, hogy zivatarban, a fa alatt, keresztthuzatban valakit, valakiket agyoncsapott az istennyila. De most fulladt. Ha csak parányi kis nyílása lenne, hogy azon keresztül engedjen be friss levegőt!

A festmény járt az eszében. Sebastian Vranx-é. A lakomázó, vigadó társaság, mely mintha ügyet sem vetne rá, hogy a kertek alól lassan setétszürke fellegek kúsznak a tájra. S a fellegek alatt egy magányos szárnypár: egy gólya.

Rohangált fel s alá az épületben. Valamiért nem jutott eszébe: létezik-e kilátás a másik irányba is? Hányszor, de hányszor pofára esett már záporügyben! Bár igaz, ami igaz, elég lenne a fülét nyitva tartania. A dörgés hangja mindenről eligazít.

A veres ruhás fickó, aki az árkádok alól lép be, ő lát-szik a társulat vezetőjének. Afféle Doctor Pantalone, aki fekete kaftánt húzott kezeslábasára. Nagy orra, hosszú, kecses szakállá sem valódi. A háta mögött lépkedő álar-cos hölgy nyilván arra való, hogy valaki nőnemű is legyen a színen. Máskülönben akár a mulatozók közé is ülhetne. A karikával ugrádozó-szaltózó alak nem lényeges. Tekinethetné az avatatlan szem a vihar hírnöké-nek, de jószerével inkább csak afféle figyelemelterelő.

Oldalvást a lugasok és a balusztrádok közé szorult a sötétség. Pedig hol van még, hol az est? A borulat – a valódi – a kertek irányából jön. Az ápolt, formára nyírt bokrok, a faragott márvány szökőkutak felől. Menekülni kellene igazából, de az ehhez szükséges lelki készség, úgy tetszik, mindből hiányzik. Csak ücsörögnek a damasztal terített hosszú asztal mellett

bágyadtan csipegetvén a délszaki gyümölcsöt, kóstol-gatván a malagait.

Tömör fekete volt az égbolt. Voltaképpen csak egy egészen kicsi nyíláson tekinthetett kifelé – ezt találta –, de megingathatatlanul hitte, hogy az egész ilyen. Azon az oldalon legalábbis. Seholy egy rés, egy fehérés avagy szürkés felhőfodrocska. Csak a sűrű, kőkemény sötét-ség. Jég is hullhatna, gondolta, de ez most gonoszabb. Ahogy halványan, de mégis jól kivehetően zördült az ég, s megvillant a messzeség alja, lényegében minden-nek kijelölte a menetét.

Szerepel még egy figura a festményen, akiről megfe-ledkezni a gondatlanság netovábbja. Úgy tetszik, mint-ha ő is a komédiások neméhez tartozna. Valójában nem-csak a vörös színű oszlop választja el a doktorétól, a mu-lattatók vezetőjétől, hanem valami sokkal lényegesebb. Kis gitárfélét pönget, vélhetőleg afféle könnyed, egy-ügyű nótát. Rögtönözni fog, ez járhat a fejében. Először csak a megszokott módon, a jól ismert groppókkal és passeggiókkal. Semmi egyéb-re nem való ez, csak arra, hogy félrevezesse a gyanútlan hallgatóságot, az asztal körül lakomázó urakat, dámákat. A díszítések egy óvat-lan pillanatban elszabadulnak majd, és bekerítik a fül-bemászó, fityfiritty kis dallamot, és fékezhetetlen hang-viharrá terebélyesednek, állnak össze.

„Mindenképp ki kell jutnom a szabadba.”

Igenis, félt az égszakadástól. Az ide-oda cikázó villá-moktól leginkább. Mintha kifejezetten keresnék őt, va-dásznának rája. De akkor is itt kell hagynia ezt az átkozott épületet, ahol nemcsak fülledt, hanem egyenesen áporo-dott a levegő. Nem tíz-, sem húsz-, legalább negyvenesz-tendős tespedtség kavargott a falak között. Az, ami a hő-skorban, az alapítás esztendeiben még erőnek tetszett.

A zivatar hozta őt, vagy ő a zivatart: nem eldönthető. Az sem lehetetlen, véletlenül, mondhatni hívatlanul csapódott a társulathoz. Nem is nagyon törődik velük, mint ahogy a kissé lankadt, az élvezettől enyhén csö-mörlött vigadókkal sem. Csak a gitárral. Minél tovább bírja tartani azt a pillanatot, míg a díszítések körbefon-ják, majd maguk alá temetik ezt a semmitmondó, önfe-ledt kis dalocskát. És tekintete közben a lugasba réved. Már tudja: elmúlt a nyár. Végleg.

Vagy találni egy ablakot, mely éppen ellenkező irányba néz! Egy egészet. Mert neki az a dolga, azért van itt, hogy tetten érje a pillanatot, mikor az ében sötétség a Város fölé kúszik.

Odakint belekapott az első szélroham a park fáiba, cserjéibe. Nem, arra semmiképp sem számított, hogy ágakat tördel-tépáz, s gyökereket fordít ki helyéből, de az látszott, hogy amit hoz, az átrendezhet mindent, mi volt, és ami jelen van.

S neki kötelessége, mi több, hivatása, hogy ott legyen, mikor szétfröccsennek az aszfalton az első, valószínűtlenül testes cseppek. Kamaszfejjel élvezte még. Ahogy rohangálnak körülötte behúzott nyakkal, fejük fölé emelt aktatáskákkal. Később tapasztalta meg az esők és esők közti különbségeket.

A harmadik dördülést egészen határozottan ki lehetett venni. Szemernyit sem kételkedett benne: el nem kerül a Várost az égszakadás. És ő odabent izzad, fulladozik a biztonságosnak tetsző fedél alatt. Kerül, amibe kerül, ha más nem, bezúzza a bejárati üvegajtót, de kilép ebből az átkozott poros-dohos hodályból, ifjúsága kudarcainak színteréről.

A földszintre viharzott. Dél körül járt, de a nap mint ha búcsúzni készült volna. Félalkonyat. Általában ezzel a szóval illetve azt az időszakot, mikor az est még nem telepszik rá a tájra, de a tárgyak, lények lassan kezdik elveszíteni színüket, körvonalukat. Csak a szél, a hovatovább orkánná dagadó légmozgás rángatta-cibálta el-kepesztő erővel a kicsiny park leveleit, hajtásait.

Már előről is látszott a felhők szegélye. Nem is kellett, hogy félig-meddig eltakarják a napot, elég volt közelébe érniük, hogy a nagy-nagy sötétség szele meglegyintse a Várost.

„És én idebent vergődöm.” Hátán, bokáján csorgott a verejték. Biztosra vette, hogy odakint lehült már a levegő. A hajnali félmásnaposság elillant már réges-rég. „Áruló vagyok, ha meglapulok, ha elrejtőzöm, közben idők fordulnak. Úgy tetszik, mintha magam hoztam volna ezt a rettenetes hidegfrontot, holott csak rám akaszkodott. Nem, nem a korai vonatinduláskor, és nem is az éjszakai alkoholgőzben. Valamikor az óidőkben. Mikor még élt a lehetőség: nevet választani. Mikor még

nem kényszerült összekötni sorsát a viharral, aki tisztán kívánta őrizni szókészletét.”

Ó, nem, sehol sincs megírva, hogy ha kihúzza innét a lábát, mármint ha itt hagyja a Várost, a zivatar is elvonul. Hiába is magyarázná ennek a sok-sok boldogtalannak, a Történelem agyhalottjainak: ha temetnek, mindig valakit.

Felkap egy virágládát. Megbírja talán. Egy olyan idétlent, amibe filodendronokat, pálmákat szoktak ültetni, s amiket, ha öntözni nem is, de portalanítani rendszerint elfelejtene. Aztán bele az üvegportálba!

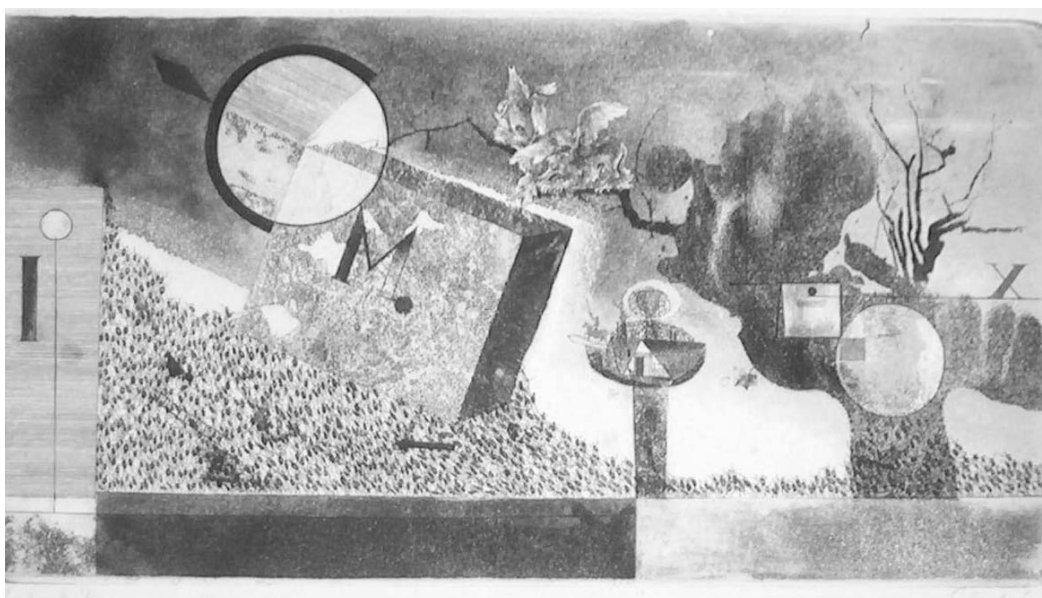
Épp csak leért, s már a virágládákat mustrálta, mikor bevágott a villám. Nemcsak hallotta, látta is. Egyszer, kölyökkorában esett hasonló. Egy lépéssel előtte cikázott keresztül az úton. A strandról rohant hazafelé. Nem rendült meg különösebben, mikor számba vette, hogy csak hajszálon függött az élete. Jól ismerete azt az iszonyatos reccsenést, ami az effajta jelenségeket kíséri. De most mintha maga a táj, a Város repedt volna ketté.

Nem a parkba csapott be, s nem is az épületbe. (A villámhárító amúgy is elnyelte volna a kisülést.) Tán épp a kettő közé. A bejárat felé pillantott, és fellélegzett hirtelen. Az üvegajtó számtalan apró szemcsére hulltan hevert szanaszét. Nem tudni, a hang zúzta-e be, vagy maga a villám, de biztos volt benne, hogy ez neki szólt. „Lépj ki, szabad vagy.”

Tombolva áradt be a hűvös, tiszta levegő. Eszeveszett hánykolódásba kezdtek a fakult nejlönfüggönyök, s az egyik hatalmas fikusz, se szó, se beszéd, elvágódott.

Habozott még egy keveset: induljon-e. Hogy a mennykő, az istennyila őt keresi-e. Abban maradt: ha kétszer elkerülte, az jel, bizonynal.

Gyermektenyényi vízcsepp landolt cipője orra előtt.

TURAI LAURA

Vice Versa

rosszá gyógyít a semmi
 nem félni, halnak lenni
 látomás bármi áron –
 pihenj a havon nyáron –
 mondd meg a télnek, hogy gyáva
 sarokba szorulva várja
 a holló vérét s a kést
 mely szép, szép és bátor
 ó, elég már a lelki sikátor
 porig ég a lelki sikátor
 gyáva a tél, s a nyár tombol, lángol

Ne tűnj el

Ne tűnj el még, a félelem, hogy
 virágok szirmával hullasz halmazokra
 hirtelen halállal
 drágakövekbe mártott
 gyémántnyilakra szabdal
 hiába minden éjjel?
 fenyőnyugalmú nappal?
 tüskéim örökre zölden
 mérik a mérget a faggyal...

ne tűnj el felhőiddel
 Nézz rám a virradattal!

Gyulai dal

K. O.-nak

Egy kert a napsütésben.
 Porszemből nő az éden
 a báb kifeslik lágyan
 pillangó-fehéren
 szűrő szép szivárvány
 két kék csend a zajban
 hullt szilva lángja lobban
 kék-zöld-piros kezében
 minden sötét kiáltvány
 mi nem ragyoghat onnan
 várkastélyba röppen
 félt a dús vadonban
 mint hú lovag csatából
 megérkezett az éjben
 míg sárkányfejek sípoltak
 a tegnap tenyerében.

Léleknapló

I.

tengerkék pikkelyre akadni reggel
délben inni bármit hogy szűnjön a nincs
angyali fűz sikló fényére feszülni
hogy sós sirályéjbe villanjon a vagy

II.

ahogy a forró kincsek közt a láthatatlan jégcsap
percnyi életével fehér márványt mos
a csenddé vált Piéta szemközbe moccan,
ködben test vacog
ahogy tavi hal szeméből áll ki a horog...

holdra vetett ígéretetek mindenébe holtan
éles fényű késeken hat kvarckristály ragyog

ÁCS MARGIT Botond ama buzogánya

Jegyzetek Gyurgyák János könyvéhez

A Századvég 1990/2-es száma eltemette a népi–urbánus ellentétet. *Egy mítosz vége* alcímmel jelent meg, s az akkori főszerkesztő, Gyurgyák János bevezető cikkében azt írta: „a magyar értelmiségieknek – először ebben a században – végre lehetőségük nyílik meghaladni ezt a hamis dilemmát”. Új könyve utolsó fejezetében ő maga is fejszóvalva emlékszik vissza, hogy a fiatal demokraták folyóiratának „egyik tematikus száma bejelentette – kisé túlzott optimizmussal és magabiztossággal –, hogy részükről a népi–urbánus küzdelem befejeződött”. Ami engem illet, akkoriban igen leverten vettem tudomásul, hogy bár feltehetőleg jóhiszeműen, ám vakon hajtogatják a sommás, elítélő jelzőket arra a politikai, szellemi ellentétre, ami a magyarság útválasztásának tényleges alternatíváit jeleníti meg. Nem „hamis” a dilemma, gondoltam, hanem nagyon is valódi! A magyar modernizáció kétféle – egyaránt baloldali – programjáról volt szó a harmincas években, s arról volt szó az adott pillanatban, a rendszerváltás körüli időben is, legfeljebb a baloldaliság–jobboldaliság jelentése zavarodott össze a közben eltelt majd ötven év alatt. A felszólítás, hogy az értelmiség „haladja meg” a népi–urbánus szembefordulást, az adott politikai erőviszonyok és világtörténelmi tendenciák között csak is azt jelenthette, hogy aki a nemzeti tradíciókhoz kötődik, ezt számolja fel, ne „magyarkodjon”, szüntesse be magát, ugyanis a „doktriner liberalizmus” (Szekfü fél évszázaddal korábbi meghatározása) szószólói semmi meghaladni valót nem találtak arroganciájukban. Így aztán a nemzeti érzelmű tábor sebeit nyalogatva annyi felülemelkedésre sem volt képes, hogy a tényleges magyarkodást kiszorítsa soraiból, és elutasítsa a politikai giccsét.

Most tehát mindenekelőtt megkönnyebbült örömmel böngészem Gyurgyák János történelmi monográfiáját: *Ezzé lett magyar hazátok – A magyar nemzeteszme és nacionalizmus története* (Osiris, 2007). Nagyon is tudja már, hogy több évszázad óta létezik a magyar politikai közgondolkodásban az a dichotómia, amelyet joggal hibáztathatunk történelmünk egy-egy balsikeréért, de nem tagadhatjuk, hogy oka volt, sokszor súlyos oka volt a testvérküzdelemnek. Az esetek többségében vitathatatlan az egymásnak feszülő programok komolysága, a meggyőződéshitele, de hogy melyik félnek volt igaza? Ki-ki hite szerint eldöntheti, hogy szerinte melyik álláspontot igazolta az idő és melyiket nem, de a mérleg talán az idők vé-

gezetéig ingadozni fog. Gyurgyák János vállalkozásának jelentőségét az adja, hogy a megismerés megszállott vágyát követi, és amennyire tudja, visszatartja magát a prekonceptióktól és ítélethozataltól, ezért a történelem neves politikusai, történészei, közírói eszméinek, politikai irányultságának, programjának, társadalmi elveinek a feltérképezését csaknem torzításmentesen végzi el. Hatalmas mű, lélegzetelállítóan nagy anyag, amely ugyan a szerző vállalása szerint csak a nemzet mibenlétére, sorsmotívumaira, a velünk élő közösségekkel szemben követendő normák meghatározására vonatkozó írásokat, megnyilatkozásokat tekinti át, de minthogy a magyar történelem sajátossága (főleg az utóbbi két évszázadé), hogy minden történelmi mozgás a nemzetté-alakulás készletéből majd a nemzet megerősítésének, később megmentésének szükségességéből indult ki, ez az eszmetörténeti rajzolat teljes történelmi folyamatábrázolás is egyúttal. S a szögesen ellentétes politikai koncepciók egymást követve-előzve, a tévedésnek bizonyult célkitűzések és a beigazolódott aggályok az egyes történelmi szereplők drámai kockázataira világítanak rá. A mindenkori jelen csapdájára. Az elvek, amelyek csőlátóvá teszik a legokosabb embert is. A lappangó indulatok, mint szemellenzők. Az egyik fanatizmusát a másikén keresztül ismerjük fel. Az egyik igazát a másik ellenkező igaza sem dönti meg. S az eszmék ütközetébe természetesen az olvasó is óhatatlanul belekeveredik: vitába száll a betűvel, s olykor azt is engedi, hogy a betű győzzön. A magyar nemzeteszme annyi vihart kavart és élt meg két évszázad alatt, s megosztottság forrása a mai közéletben is, hogy csakis olyan történész adhatott érvényes összefoglaló leírást róla, aki eltökélt katonája a tárgyilagosságnak, aki a forrásszövegeket az adott kor szak kontextusában értelmezi, s amikor ideológiákat ismertet, azokat az érvényesítés gyakorlati esélyeivel szembesíti, és nem saját ideológiájával. Ezért Gyurgyák János könyve nemcsak a történelmünk gerincét képező témája miatt lett jelentős eseménye szellemi életünknek, hanem az e témában szinte előzménytelen szemlélete miatt is. A történettudomány dolga lesz, hogy szakmai értékelését méltóképpen elvégezze – én csupán nem tudom megállni szó nélkül, hogy elolvastam. Az alábbi jegyzetek azért készültek, mert engem is, ahogy sokunkat, régóta kísértének a magyar nemzeti múlt szekrényből kizuhanó csontvázai, és történelmi szintézise alkalmat adott arra, hogy pontosabb formába öntsem sejtéseimet és kérdéseimet.

A „Mi a magyar?” kérdés mindig többeket foglalkoztatót, mint a „Ki a magyar?” – vagyis az etnikai megkülönböztetés szinte csak a fajvédők gondja volt. A polgári nemzeteszme XIX. századi felmerülése óta kulturális és lelki közösségként határozták meg a nemzetet mindazok, akik a

nemzeti összetartozás tudatosítására törekedtek, bárha különböző politikai koncepciók jegyében képzeltek el az állami berendezkedést, a jogrendszert. A liberális nacionalizmust, továbbá Eötvösnek és Deáknak a magyar politikai nemzetről való felfogását, valamint a Teleki–Kossuth féle magyar nemzetállami elképzelést jól áttekinthetően sorakoztatja fel a könyv. Az összevetés rávilágít, hogy bármennyire különböztek is egymástól, egy dologban teljes volt az egyezés: a magyar nemzet egyrészt az osztrák uralkodóházhoz, másrészt a vele élő nemzetiségekhez való viszonyban nyeri el azonosságát, ez a kettős feszültség határozza meg önképét. Kettős aggodalom, kettős félnivaló szorításában folytatódik tehát a magyar nemzet létrejötte a reformkorban – ahogy előző századokban is „két pogány közt” látta sorsát a magyar. S ha a szultán és a Habsburgok közötti „napipolitikai” választás kényszere megosztó volt, ugyanúgy a rendre előadódó választási kényszerhelyzet folytonos akadályja lett az egységes nemzetpolitikai programnak a XIX. században is. De akkor még, Trianonig, létezett egy konszenzus-minimum: senki, a polgári radikálisok csoportja, a baloldal sem kérdőjelezte meg Magyarország területi integritását. Aki új Magyarországot akart, az is a történelmi határok között akarta. Utólag talán lehet elmélkedni arról, hogy jobban is járhattunk volna a történelmi alkufolyamatokban, ha a határok megtartása nem rögződik tabuként a magyar politikában, de teljesen abszurd volna elvárni a legtávlatosabb politikustól is, hogy egy ilyen tabut megsértse, s abszurd volna elvárni a magyaroktól, hogy öncsonkításra vágyjanak.

Az egyetlen ügy tehát, amiben nem volt megosztott a magyarság, tragikusan vesztes ügy volt. Töröm a fejem, hogy valóban valami népkarakterológiai végzet következménye volna a viszály, a pártoskodás a magyarok között, ahogy mindenegyes önjellemzésünk első helyen említi hibáink között? Aligha. Az egyetemes történelem lapjain a népek közötti hódító hadjáratoknál számosabbak a trónkövetelők közötti, vallásfelekezetek közötti testvérháborúk, az éhséglázadások, s a lázadásokat követő, „rendcsináló” népirtás. A magyarságot a történelmi fordulatok mindegyre választási helyzetbe kényszerítették. Ki a kereszténység felvételének híve, ki nem. Ki a törökkel való egyezkedés híve, ki nem. Ki független Magyarországot akar, ki a dualizmus védőburkára spekulál a pánszlávizmussal szemben. De a dolog természetesen ennél sokkal bonyolultabb. A válaszok ezernyi változata merül fel, s újabb ezernyi árnyalat.

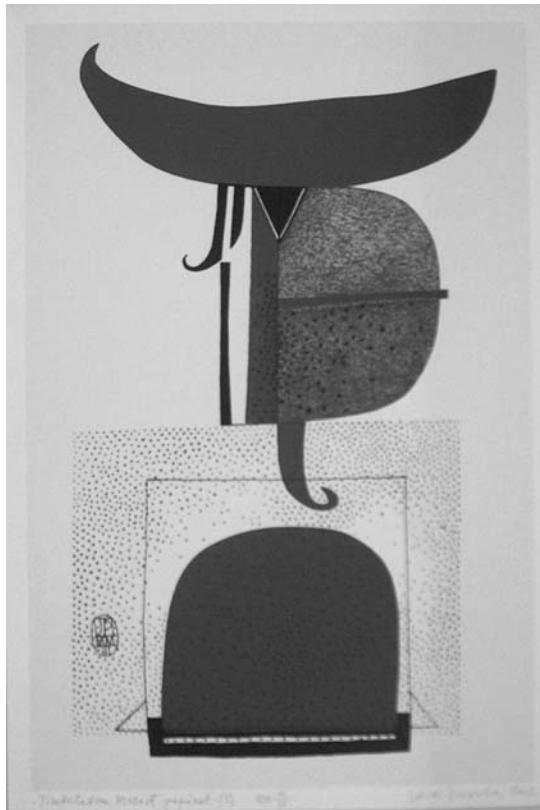
A választások kényszerén felül a közvélemény elemi fokú egységének kialakulása ellen hat az általános bizalmatlanság. Az alattvalók többsége nem bízik az idegen udvarban, a köznemes nem bízik az idegen arisztokráciában, az úr a jobbággyában, a jobbágy az urában. (A patriarchális

viszonyok nyomai etnikailag érintetlen országokban inkább megmaradtak, mint a török korban háborús szintérré vált, többször feldúlt, betelepítésekkel életben tartott Magyarországon.) A nemzetiségi politikus nem bízik a magyar politikai osztályban, s viszont. (Ez a kisebbség és a többség kapcsolatában nyilván másutt is jelen van, csak-hogy nálunk a kisebbségek alkotják többséget, nagyobb a gond.) *A bizonytalanság és a bizalmatlanság* súlyosan megterheli a magyar társadalmat több évszázada, hiszen az élet elemi feltételei közül kell nélkülöznie két igen fontosat. Persze vannak népek, amelyek még elemibb feltételeket nélkülöznek, termőföld, víz, elegendő napsütés híján, mocsárban vagy sivatagban élnek – de magasra srófolt öntudattal. Úgy látszik, öntudat dolgában az élet tárgyi feltételeinek hiánya kevésbé számít, mint a lelki feltételeké. A magyar öntudat óhatatlanul magában foglalja, hogy 1. jövővények vagyunk Európában, nyugatról rossz szemmel néznek ránk; 2. az ország függetlensége még a virágzó korszakokban is kétes volt (Mátyás király a mesékbe költözött végérvényesen), ám történelmünk meghatározó, Mohács utáni részét egyenesen idegen uralom alatt töltöttük, akarat, szándék csak korlátok közt volt érvényesíthető a hierarchia csúcán is, a társadalom alján többnyire meg se fogalmazódhatott; 3. meglehetősen sokan nézik belülről is rossz szemmel, ha gazdaként viselkedünk hazánkban, mondván, hogy a gazdasághoz épp úgy nem értünk, mint a filozófiához, s csak hatalmaskodni akarunk, mert ahhoz az egyhez viszont jól értünk.

Csoda-e, ha ez a kisebbség komplexusba hajszolt magyarság-tudat oly szívesen kapaszkodik meg 1. az önsajnáltságban; 2. megalapozatlan mítoszokban, harsány kivagyiságban; 3. minden idegen sunyi lebecsülésében és utálatában? – Nem, valóban nem csoda, de ettől még nem lesz bocsánatos szépséghiba a torzulásból, s mindenki, aki a magyar nemzetért aggódott, Gyurgyák könyvének majd mindegyik szereplője ezeket a tulajdonságokat kárhoztatta leginkább a magyarokban. Szomorú, furcsa jelenség, hogy bár a pártállami diktatúra évtizedei alatt a magyarságtudat tetemesen meggyengült, a nemzeti „pszichózis” fentebb említett tünetei megmaradtak azokban a tömegekben is, amelyek közömbösesek a nemzeti mivoltuk iránt.

A rendszerváltozás a nemzeti önkép szempontjából nem hozott változást. Megint meg kellett felelni, „föl kellett nőni” a Nyugat igényeihez; megint attól függött sorsunk jobbra fordulása, hogy jön-e onnan az országba elég tőke, sikeresen tudjuk-e áruba bocsátani az országot, elég buzgón adjuk-e fel a függetlenség igényét; megint polgártársaink, országglakótársaink heves sértődöttségét váltotta ki félszegen megmutatózó szándékunk az ország birtokbavételére.

Pedig az úrhatnáság bizonyosan kiveszett a magyarságból, amikor a történelmi felső- és középosztály a negyvenes-ötvenes években felmorzsolódott. Hogy a felső osztályokat erősen jellemezte, a Gyurgyák által ismertetett fajelméleti szerzők is tanúsítják, amikor odáig mentek el, hogy a paraszti osztály szláv származásával szemben az ő turáni származásukat állapítsák meg. Nekem a magyar úrhatnáságra nézve reveláló olvasmányom volt néhány éve Cioran egyik levél-esszéje: „A magyarok közéről ismerik a zsarnokságot, páratlan hozzáértéssel gyakorolták: a hajdani monarchia kisebbségei mind megidézhető tanúnak... Kétségkívül egyre kevésbé gyűlölöm hajdani urainkat. Ha jól meggondolom, még tündöklésük idején is mindig egyedül voltak Európa közepén, elkülönülve büszkeségükben és bánatukban, nemigen hasonlítva a többi nemzetre... áthatva egy mély, egyszermind teátrális elbizakodottsággal, mely inkább tragikus, mint romantikus vonásokkal ruhazza fel őket, nem lehettek hűtlenek ahhoz a küldetéshez, mely a modern világban jutott nekik: visszahelyezték jogaiba a sovinizmust, elegendő pompát és végzetet vívén bele, hogy még a kiábrándult szemlélő is megkapónak lássa...” – És most rálapozok Gyurgyák könyvében egy fényképre: egy öreg paraszt (vagy pásztor?), két kis varkoccsal kiugró járomcsontja mellett, elnyűtt, együgyű, révült arc, könnyen lehet, hogy vak. 1910. Ezzel a képpel kezdődik a népiek nemzetfogalmáról szóló fejezet. Az előző lapokon garden partyról volt fénykép Horthyval, nagypolgári esküvőről, így hát nem sok magyarázatra szorul a népiek programja a magyar parasztság nemzetbe emeléséről. A korábbi fejezetekben a Monarchiabeli magyar politikai élet egy-egy reprezentatív pillanata a fotókon, grafikákon. Gazdagon zsinórozott díszmagyarok, csákok – mintha Cioran szavait akarnák igazolni. Magyar szupremácia? A nemzetiségek fölött? Akiktől félt a magyar politikai elit, s akiknek adott is, amennyit adhatott – persze kevesebbet, mint amennyit kértek, s mint amit tanácsos lett volna adnia? A magyar páriának annyit se adott. Csak akkor akart adni – s akkor is azért, mert kapni szeretett volna tőle: a fogyó nemzeti erő utánpótlását –, amikor már késő volt. A magyar nemzettudat drámaiságát a nemzetelhalál árnyékában tett választások

kényszere, a külső-belső támadottság tapasztalata okozza, de ott van e tudat mélyén a bűn is. Ez a nemzet hagyta sorvadni és elpusztulni ősei népét, s ráadásul szégyellte, letagadta a világ előtt. A népi mozgalom elérte – állapítja meg Gyurgyák –, hogy „a parasztság felkerült a nemzet térképére”. Egy addig mellőzött társadalmi osztály felkarolásánál azonban nagyobb volt e program jelentősége, hiszen a nemzet legfontosabb sorsproblémájára keresett megoldást: a lassú agónia feltartóztatására. Hogy erre a távlatosan gondolkodó elmék akkor már különösen ügyeltek, tanúsítja, hogy Szekfü az alsó néposztályok emancipációját az ő oldalukról is átgondolja: számol a bennük élő sérelmekkel, amelyek a nemzetből való kirekesztettségre a nemzettől való idegenkedést hívják elő. Úgy látja, hogy a plebsznek le kell mondania sérelmeiről, és magáénak kell érezni a nemzeti (s benne a nemesi, főnemesi) múltat, bárha elődei kárvallottjai voltak is e történelemnek: ez a feltétele a nemzettel való azonosulásnak.

Megtörtént-e ez? Ha az Antall Józsefet gyűlölő, a kettős állampolgárság ügyét elbukató tömegekre gondolok, csak nemmel válaszolhatok. Holott a XX. század második felének nagy társadalmi mozgása során a nép nemzetbe való integrálódása társadalmilag végbement. De lelkileg, szellemileg nem. Miért is azonosulna a kisszerű ügyeskedés önelégültségét megelőző, egyszerű magyar állampolgár egy történelemmel, amelynek során szinte minden elveszett, elbukott? Mi örömet találhatna magyarságában, ha ez sötét bűnök gyanújába keveri, s bármely égtáj felé néz, csak gyűlölettel vagy lenézéssel találkozik miatta? Ha mást és másként tanult volna minderről az iskolában, akkor is eltolná magától az egészet, de hát ott se tanult mást. *Így hát bármilyen furcsa, de egy már fél évszázada holt társadalmi elit negatív megítélése befolyásolja a mai nemzeti tudatot is, s a magyarság iránti ellen-szenvet az utódállamokban és nyugaton.*

E tény szempontjából megfontolandó Gyurgyák János elemzése a népiek múltszemléletéről. Miközben Bibónak, Szabó Zoltánnak vagy Erdei Ferencnek a történelmi uralkodó osztályokról szóló kritikája megállja a helyét az objektív vizsgálódás során is, egyfajta publicisztikus történelemszemléletben éri tetten Darvas Józsefet és Féja Gézát.

A történelmi középosztályról, a kis- és a nagypolgárságról sommás és klisészerű ítéleteket mondtak, a magyar történelmet egyöntetű feketére festették – persze nem csak ők. Ez a történelemszemlélet a népi tradíciókhoz kötődő értelmiségben erős nyomot hagyott. Tehát korántsem a liberális oldalról érkező fölényeskedés és ledorongolás okolható kizárólag a nemzettudat mai kríziséért, hanem a történelmünkkel való békétlenség is, az objektív és színvonalas történelemismeret hiánya, amely – hiába vált hiteltelenné a marxista történetírás – a népi mozgalom továbbélő tradíciói között is megbújt, s magam is most ébredtem rá, milyen veszélyt hordoz.

Egy másik sztereotípiát sem veszélytelen. Féja Géza úgy jellemzi a reformnemzedéket, hogy „egyszerre tudott magyar és európai lenni”. Ma is abszolút pozitív jellemzésnek számít ez. Nyilvánvaló, hogy a beszélő Európa emlegetésével a magyar progresszió szükségszerű irányát ismeri el. Ám ebbe a formulába az is beleértődik, hogy aki csak magyar, az nem európai. Úgy ezer évvel ezelőtt ez bizony igaz volt. De a XX–XXI. században? Még ha igaz is, hogy magyarságtudatunkba – ezúttal ezt a fogalmat illik használnom, hiszen az etnikai származás csak alfejezete a nemzeteszemlének – máig beszűrődik az ázsiai ősmúlt ködös emlékképe. Karácsony Sándor azt írta, hogy a magyarság ázsiai módon megélt Európa – ámbár ez inkább túlexponált, költői fogalmazása az eredettudatnak, semmint tapasztalat. De még ha így volna is: nem tesz minket kevésbé európaiakká, mint amennyire európaiak a gót mítoszokra rezonáló németek, vagy a kelta ősök nyomát tisztelő skótok. Egyébként ki tudja, hogy ködös emlékeink az „ázsiai hordáról” vajon a kromoszómák rejtélyes sugalmazásai-e, vagy csak a történelemkönyveké, legendáriumoké? Talán csak Botond Bizánc kapuját betörő buzogányának toposza tartotta fenn bennünk különösségünk, idegenségünk és ezzel együtt vitézségünk hitét. Mintha nem volna elég dicsőség, hogy a Kárpát-medencében (Európában) túl tudtunk élni ezer évet. Nem volna elég *európai* kultúránk, amellyel viszont még nem sikerült betörnünk Dévénynél, avagy „Bizánc” kapuján – és mi tagadás, ezért mégiscsak jól esik arra gondolni, hogy buzogánnyal valaha sikerült.

No de kinek sikerült? Botondnak, nem nekünk. Nagy kísértő a mítosz! A vakhit, hogy azok vagyunk, akiknek hisszük magunkat. (Esetleg azok, akiknek mások hisznek minket.) Rákosi Viktor, aki a magyar nemzet védelmében szállt szembe a fajtáját ostromozó Adyval, és gyönyörű ideálképet alkotott róla patetikus cikkeiben, 1919 januárjában, amikor a cseh csapatok átkeltek az Ipolyon s a román csapatok elfoglalták Bánffy-hunyadot – idézi fel Gyurgyák –, kénytelen volt leírni következő sorokat: „És a nemzet, mely megmozdulna, nincs sehol... a nemzet, mely bátran kimon-

daná, hogy immár elég volt ebből, nincs sehol. Itt nemzet helyett csak egymásra féltékenyen sandító pártok vannak.” Ismerős helyzet patrióta magyar értelmiségiek számára: hány ide kívánczó évszám, hány tehetetlenül elszenvedett kudarc! Ma hol van a nemzet, amely megmozdulna? Pedig magába foglalja immár a népet is, és a régi helyébe új középosztály lépett. Egy része a népi káderekből „kupálódott ki”, más része a régi „úri” családokból értelmiségi pályákon szivárgott vissza a társadalom felső szintjére és a gazdaságba. Jelentős számban „első generációsokkal” egészült ki az értelmiség. Csakhogy a középosztály az elmúlt húsz évben saját megkapaszkodásával volt elfoglalva, nem válhatott meghatározó társadalmi tényezővé a hatalmas töke-erővel és a populációt teljes egészében befolyása alatt tartó tömeg-médiумokkal szemben. A nép pedig, látva, hogy számára az új világban sincs játéktér, tompa közönybe süllyedt, és alpári módon korrumpálható.

Gyurgyák könyve is a mai, tovább romlott állapot felé konkludál. A különösen csüggesztő fejezet (*Szocialista és kommunista nemzetkonceptiók*) után az *Epilógus* deklarálja is borúlátását a könyv címévé emelt idézettel. A keserves kérdés mellett azonban magában hordozza a vigaszt is. Ugyanis a nemzeteszeme különféle változatai, amelyek sorra feltárnak e könyvben, mindmind a nemzet érdekét leginkább szolgáló társadalmi és politikai megoldásokra irányulnak. Előfordulnak ködevő és rögeszmés szerzők is, ártalmas ideológiák reprezentánsai, de sokkal több a kiváló elme, akik olyan szerepet visznek e monográfiában, mintha egy regény főalakjai volnának.

Gyurgyák fegyelmezett tárgyilagossággal ismerteti az egyes gondolatrendszerket, de részrehajlónak mutatkozik a kiemelkedő szellemi és erkölcsi minőség iránt. Tisza István vagy például Jászi Oszkár gondolatrendszerét kiélelt figyelemmel követi. A személyiség drámájára is szeme van: „nem lehet valaki egyszerre sikeres politikus és kritikus értelmiségi” – írja Jásziról (e megértést feltehetően saját pályájának tapasztalata is elősegítette). A legnagyobb tér Szeffő gondolatainak jut. Miközben Gyurgyák hódol az íróként is kiváló nagy történész előtt, kellő távolságtartással ismerteti útját a konzervatív eszmerendszer-től a társadalmi reformgondolatokig, és pontos képet ad Szeffő 1945 utáni szerepvállalásáról, magyarázatot keresve, de nem mentegetve a kommunista hatalommal való együttműködését. Mégis Szeffő „időtlenített nemzetfogalma”, „nemzeti látószöge” (Szűcs Jenő) voltaképpen az egész könyvön átvonul. Jellemző Gyurgyák minőség-tiszteletére, hogy Szeffő legkritikusabb ellenfele, Németh László is kiemelt helyet kap ebben az eszmetörténetben. (Sokkal érthetőbb, hogy Bibó István, aki jó néhány kér-

désben szintén szembefordult Szekfű nézeteivel, a könyv egyik „főalakja” lett, hiszen Bibó társadalmi és államszervezési gondolatai alapozták meg Gyurgyák nemzedékének szemléletét.) Ráadásul Gyurgyák Németh Lászlónak a magyar zsidóságra vonatkozó téziseit elemzi végig, tehát a legforróbb kérdéshez nyúl, elfogulatlanul, az egész gondolatrendszerrel számot vetve. De számolva a rossz pillanattal is, amelyben a nem antiszemita gondolatok mások antiszemita érzelmeinek adhattak tápot. A könyv kiemelt szereplői között időrendben az utolsó Szűcs Jenő, aki csak tervezte, de nem írta meg a magyar nemzeteszmé történetét. „Túl akart emelkedni a káros megosztottságon”, amely szinte kezdetektől kimutatható a nemzet történelmében – Gyurgyák is ezen a nyomon jár.

Az egyes eszmerendszerek interpretálásának tárgyilagossága és kölcsönös kontextusba állítása – elismerően szóltam már róla – mindenképpen a „felülemelkedés” igényének köszönhető. A számára gyaníthatóan ellenszenves nézeteket Gyurgyák higgadtan, tárgyyszerűen ismerteti, elég kevés szerző – csak egyik-másik fajvédő – váltja ki belőle a szarkazmust, a parodizáló kedvet. Épp ezért fel kellett figyelnem arra, hogy Adynak a zsidósághoz való viszonyát tárgyalva radikális, sommás véleményt fejt ki, mellőz minden adatot, amely Ady magyarság-kritikáját, baráti vonzalmait árnyalná. Ugyanezt az egyoldalúságot, az árnyalás szinte ingerült elhárítását éreztem Teleki Pál bemutatásánál, akit kizárólag az antiszemitizmus harcossá alakjaként szerepeltet a húszas évekre tekintve csakúgy, mint a második világháború kezdetére. Pusztán a zsidótörvények indoklásául elmondott parlamenti beszéd jellemzi Teleki Pál történelmi szerepét e könyvben. S valamelyest a politikai közhely nyomásának tett engedmény lehet az is, hogy a magyar középosztály németellenes részének negyvenes évekbeli ellenálló tevékenysége fel sem merül az általános elmarasztaló ítélet kimondásakor.

A nemzeti egység kívánalma több szerzőnél említésre kerül, s mindannyiszor érezhető Gyurgyák egyetértése, amelyről az *Epilógus*ban hitet is tesz. Vitathatatlan, hogy sikeresebb lehet egy egységes közösség, mint egy széthúzó, de mégsem mindegy, hogy miben egységes az a közösség, s hogyan jön létre az egység, ki miről mond le érte. Gyurgyák János a könyve elején azt írta: „A problémát az elmúlt évszázad magyar történetében, valamint a rendszerváltozás utáni években nem ez a sokszínűség, hanem a minimális egyetértés és konszenzus hiánya, valamint az egymással – szintén természetes módon – vetélkedő politikai-értelmiségi csoportok kizárólagosságra törekvése, a velük egyet nem értők intellektuális és erkölcsi megsemmisítésére és a nemzetből való kirekesztésére tett kísérletei ... okozták.” – Ezzel a gondolattal értek egyet, ezt tar-

tom megfontolandónak, s nem az *Epilógus* drámai megálapítását, amely szerint a Fidesz konzervatív fordulata a kilencvenes években „a nemzeti egység szempontjából katasztrófális következménnyel járt”. Abszurd feltételezés, hogy artikulált nemzeti liberális konzervatív politikai erő nélkül nemzeti egység jött volna létre, bár nyilvánvalóan számosan lelkesednének az úgynevezett jobboldal nyomtalan eltüntetéséért. Volt már ilyen, csak hogy azt nem nemzeti egységnek nevezték, hanem internacionalizmusnak. Gyurgyák János aligha ilyen jövőt szán nekünk. Ő csak a pártok túlhajtott hatalmi harcára haragszik, ha jól sejtem. Magam is osztom averzióját a rövidlátó, kényszerpályás pártpolitikával szemben – mégsem tartom úgy, hogy pusztán a pártharcok sodorták végveszélybe, tették „ezzé” hazánkat. Nem úszhatjuk meg ilyen egyszerű válasszal. Mert mindenekelőtt az a kérdés, hogy juthat hatalomhoz az a politikusi garnitúra, amely a közelmúltban látványosan megbukott, és senki sem bíz benne, aki rá szavaz, az sem. Miért nem tudta ezt a folyamatot megakadályozni a nemzet, a választók? És ezekre a kérdésekre épp Gyurgyák János könyvében rejlik a válasz. A jogait, lehetőségeit nem ismerő, elbizonytalanított öntudatú nemzet apátiájában, ami miatt nem meri vagy nem tudja felelősen magáénak érezni az országot, nem ragadja kézbe saját sorsának alakítását, átengedi ezt bárkinek, aki pillanatnyi alamizsnával kecsegteti. Abban van a válasz, hogy a középosztálybeli és értelmiségi megveti a társadalom alján vegetáló „bunkót”, az meg őt, ezért még érdekei ellenében is képes szavazni, ha szavazni megy egyáltalán. Ott van minden válasz a magyar nemzeteszmé történetében. Érteni kéne belőle.

Egy távoli nyugati országban él barátnőm. Hivatalos tolmács, hívják bíróságra, rendőrségre, kórházba, ha arra járó magyarok kerülnek bajba. A minap egy elmeosztályra hívták, ahová beszállítottak egy magyar doktoranduszt. Korrektül tolmácsolt az orvos és a beteg között, de egyre jobban zavarta, hogy az orvos mindentudó bólogatások közepette jegyzeteli a fiú válaszait. A barátnőm nem állhatta meg, és szóvá tette, hogy az egyes kultúrák nagyon különbözővé teszik az embereket, s szerinte a fiú válaszai egy magyar embertől nem olyan furcsák. A kórház természetesen bejelentést tett a tolmács-irodánál, hogy túllépte a hatáskörét, s oda többé nem küldik ki tolmácsolni.

Hogy beteg-e a fiú vagy sem? Nem tudom. A válasziról se sokat tudhatok, barátnőmet köti a szakmai tilalom. Pedig talán kiderülne belőlük, hogy milyen a magyar ember, mi a magyar. Tulajdonképpen ezért kezdtem olvasni a magyar nemzeteszmé történetét. Hogy el tudjam képzelni a fiú válaszait.

Túlélő-show-k évadján

Beszélgetés Ács Margit íróval

Szokatlanul formálódott Ács Margit alkotói pályája. Sikeres prózaíróként indult a hatvanas évek végén, négy prózakötete – *Csak víz és levegő*, 1977; *Beavatás*, 1979; *Kard, korona, alamizsna*, 1983; *A gyanútlan utazó*, *Az esély*, 1988 – szabályos rendben jelent meg és igen kedvező visszhangot váltott ki. Ez időben könyvkiadói szerkesztőként dolgozott a Szépirodalmi (1964–1987), utóbb a Magvető Kiadónál, és rendszeresen írt kritikát. Majd a rendszerváltás körüli években a szépíró (és kritikaíró) műfajt váltani látszott, a nyolcvanas évek második felétől esszéekkel jelentkezett – *A hely hívása* (2000); *Jeleneink és múltjaink* (2006) kötetek –, az elbeszélések, kisregények pedig elmaradtak. Nemcsak műfajt, de szerkesztői munkát is cserélt: 1993 óta a Kortárs folyóirat tanulmány, és esszérovatát vezeti. Persze, ezek szakmán belüli váltások, alapvetően konszolidáltak, zökkenőmentesnek látszik pályája. Az élettörténet mögött azonban – írásai tanúsága szerint – folyamatos, vívódó küzdelem zajlott, az önmeghatározás és a helyzet-meghatározásé. Ennek a küzdelemnek van látható íve is: Ács Margit leginkább a nyugatosokéhoz rokonítható prózával kezdte pályáját, ma viszont a népi mozgalom éthoszát vállaló és a nemzeti hagyományokat folytató irányzat meghatározó személyisége. Esszéit a tisztázó szándék, a nemzet és az ország sorsa iránti aggodalom vezérli, a Németh László-i üdvösségügy elkötelezettjeként mélyen személyes és szenvedélyes hangon fogalmazza meg súlyos fölismeréseit, tapasztalatait, s rendre megszólal közügyeinkben is. Munkásságát többek közt Füst Milán- és József Attila-díjjal, Arany János-jutalommal ismerték el; 2002 óta a Magyar Művészeti Akadémia tagja.

– *Illyés azt mondja, aki a versírást abbahagyja, az igazmondást hagyja abba; a kijelentés nyilván a prózaírásra is vonatkoztatható. Írói pályád viszont mintha cáfolná az illyési kijelentést: a szépírás közvetett igazmondását az esszéíró közvetlen igazmondására váltottad. A szépíró, az esszéíró, a szerkesztő szent háromságában miként határozod meg magadat?*

– Igazat adok Illyésnek: a vers lecsupaszítja a személyiséget, ahogy a novella vagy a regény is; jobban kivallatja az író, mint az esszé, amelyben elméleti vagy tényszerű hivatkozások vértetében jelenhet meg. Az alanyi verssel szemben az elbeszélő prózában persze rengeteg az elidegenítő mozzanat, tehát az epikus – pláne a narrátor pozíciójában – kevésbé viszi vásárra a bőrét, mint a költő, de vásárra viszi. Ha akarjuk, ha nem, mi

is nagyon mélyre keveredünk önnön igazságainkban az írás nyúge alatt. 1989 után egy ideig nem volt hova lépnem magamban, mert az akkori politikai változások világossá tették, hogy a tudatomban, reflexeimben, a szöveg „hangképzési” módjában addig leülepedett tapasztalatok múlttá váltak. Nincs szükség például arra, hogy valóságos epizódoknak mimelt allegóriákba mentsem át undoromat, haragomat a velejéig romlott rendszerrel szemben, nincs szükség a tojástanra, amit a megjelentethetőség érdekében a párbeszédnek vagy monológok mondatain járok, lehetnék szabad és nyílt. De nem is olyan könnyű rögtön szabadnak lenni a gúzsba kötve leélt élet után. („Feltámadni épp olyan nehéz” – írta Nemes Nagy Ágnes.) Ráadásul maga a felgyült életanyag sem volt más, mint amiről ad-

dig is beszéltem, s ami a szorongásról és az emésztő haragról szólt. Mindekelőtt élnem kellett az új lehetőségek és – mivel hamar kiderült, hogy vannak – az új félelmek között, ez nyilvánvaló. Lázasan éltem tehát mint aktív mozgalmár rendszerváltó, és tátott szájjal figyeltem magam köré. Egy alattomos indulatoktól fűtött, brutálisan mohó, cinikus emberi világ tárult fel, azt is mondhatom: szakadt a nyakamba, nagyon sokunk nyakába. Vége lett az illúzióknak, hogy csak a rendszer áll minden jónak az útjában, rólunk magunkról, a népről derült ki, hogy nagy baj van velünk. (A politikai csalódásról most nem beszélek, eleget szóltam róla írásban.) Vállalati átalakulásra hivatkozva 1992-ben korengedményes nyugdíjba mentem a Magvetőtől, azt hittem, a kenyérem meglesz, és élhetek az írásnak. Csak hogy a nyugdíj nem volt elég kenyérre sem, különösen, hogy kiléptem a családi otthonból, és egy új életet kellett berendeznem. Nagy szerencsém, hogy a Kortársnál akkor épp kritikai rovatszerkesztőt kerestek, s oda kerülhettem. Folyóiratszerkesztőnek lenni gyökeresen más, mint könyvkiadói lektornak. Az voltaképpen csak rangos kenyérkereső munka volt. Ezt pályám szerves részének érzem, különösen, amióta a tanulmány- és esszérovatot szerkesztem. Mert hát abban, hogy a Kortárs nagy részt vállalt a magyar irodalom veszélyeztetett értékeinek éltetésében a mai kurrens szellemi divat, az irodalomtudomány és irodalomszemlélet uralkodó paradigmájával szembeszegülve, benne van az én teljesítményem is. Igen, most önérettel szerkesztőnek is vallom magam. Az említett méltatlan szemléleti túlsúllyal kapcsolatos esszéim születése is. Többnyire tehetetlen haragomban írtam őket, vitázva az előítéletekkel, amelyek a nemzeti sorstudatos írókat, mindenekelőtt a népi mozgalmat illetik. Mondom: vitázva, de sajnos semmiféle vita nem volt.

A címzettek ignorálták érveimet. Mégsem érzem kudarcnak, hogy megírtam ezeket az esszéket, mert az érvek kimunkálása során megerősödtem nézeteim nagyobb részében, kisebb részüket meg kiigazíthattam. És néhánynak azok közül, akik maguk is e gondolatok vonzáskörében élnek, jólesett olvasniuk őket a hét (tizenhét vagy ki tudja, még hány?) szűk esztendőben – ez önmagában igazolja létüket. Mégis elsősorban prózairónak szeretném tartani magam, a húszévi kihagyás ellenére. Talán még van esélyem, hogy kiderüljön, el tudom-e mondani, amit csak a novellák, regények teljesebb igazával, az élet természetes igazával lehet. Megkezdett regény, csaknem kész novellák várják, hogy bezárkózzam velük egy szobába.

– *A magyar írók rendszerint mitológiát építenek származásuk, születésük tényéből. Írói pályád ezt a hagyományt is cáfolni látszik. Azt írtad, szabadulni akartál az újpesti munkáscsalád kispolgári környezetéből, amelybe beleszülettél, gyerekként is valamiképpen értelmiségiként gondoltál magadra. Ennek a – kezdetben bizonytalanságos – önmeghatározási problémának az érzékenységét műveidben hosszú ideig követhetjük. Szakadatlan, gyötrelmes keresés jellemez, hogy megtaláld – nem annyira a személyes helyedet, identitásodat, mint – a magad helyét és önmeghatározásán keresztül a társadalommal és a nemzettel szolidáris magyar író, értelmiségi helyét és szerepét. Mikortól érezted, hogy valóságosan is a „helyeden vagy”, és mi az, amit megőriztél magadban az „eredetből”?*

– Mindig csakis a személyes helyemet kerestem, azonban ez a hely folyvást attól is függött, hogy mi történt az országban. Tehát egyáltalán

nem „a nemzettel szolidáris magyar író” szerepét éltem át, csak meg akartam maradni jó lelkiismerettel abban a világban, amelyben nyilvánvalóan „szövetidegen” voltam. Az árvasággal kezdődött. Nem ismerhettem apámat, másfél éves voltam, amikor

Az író szülei (1940)

meghalt. Anyám alig húszévesen lett özvegy, újabb házasságáig nagyszüleim egyszobás lakásában éltünk nővéremmel és annak családjával együtt, itt vészeltük át az ostromot is, majd az új rendszerben a lakás egy szobával és egy fürdőszobával gyarapodott, s ez a fantasztikus gazdagodás egész életükre lelkük mélyéig lekötelezte őket a „munkáshatalomnak”. Furcsa módon édesapám emlékét nem ápolták, csak abban a formában hallottam emlegetni: „Jeszusom, akár az apja!” Ezt szörnyülködve mondták, énrám, következetesképpen kezdettől fogva úgy hittem, hogy velem valami nem stimmel, ahogy apámmal sem stimmelt. Ezért aztán tudni se akartam róla, minden erőmmel meg akartam felelni

a család ízlésének, s egyáltalán: minden létező elvárásnak. Az iskolában is nagyon jó tanuló lettem, de ezzel aztán végképpen bebizonyítottam, hogy kiütök a családból, ahol nem volt szokás jó tanulónak lenni. Mai pszichológiai terminussal tehát egy nem elfogadó családban nőttem fel.

Gondolom, ennek következménye a szüntelen öngizolási kényszer. Egy idő után már tudatossá vált bennem, hogy én sem fogadom el – egyébként imádoztam – nagyanyám és a többi családtag értékrendjét, nem tetszenek a bútoraik, feszélyeznek az andalító slágerek és így tovább. Így hát akkor sem adhattak volna biztonságos háttérrel, ha jobban elfogadtak volna. Az egyetlen terepen, ahol otthon kellett volna magamat éreznem: a tudás, az ismeretek, a kifejezésbeli készségek területén is gyötört a bizonytalanság. Átérezve a megszerzhető, elérhető tudás végtelenségét, nevetségesen felszínesnek láttam minden, egyébként az iskolában bőségesen díjazott tudásomat, mintha folyamatosan blöffölnék. Egyre csak rettegve vártam, hogy lelepleződöm, kiderül, hogy csalás minden bizonyítványom, minden eredményem. Ez a rettegés még a Szépirodalmi Könyvkiadónál is kísértett, ahová egy társadalmi ösztöndíjra kiírt pályázat megnyerésével kerültem. A pályázat beadásakor fogalmam sem volt, hogy milyen remek dolog lesz majd friss diplomával lektorként bekerülni a nagytekintélyű kiadóba, kizárólag az ösztöndíjra hajtottam, mert akkoriban nem igen volt mit ennem, pedig versenysportoló is voltam, aki tudvalevőleg még éhesebb, mint egy átlag fiatal. Az ösztöndíj tényleg megoldotta az étkezésemet, de az igazi nyereséget a kiadói gyakorlómunka jelentette. Másodéves koromtól kaptam pró-

teggel vártam, hogy lelepleződöm, kiderül, hogy csalás minden bizonyítványom, minden eredményem. Ez a rettegés még a Szépirodalmi Könyvkiadónál is kísértett, ahová egy társadalmi ösztöndíjra kiírt pályázat megnyerésével kerültem. A pályázat beadásakor fogalmam sem volt, hogy milyen remek dolog lesz majd friss diplomával lektorként bekerülni a nagytekintélyű kiadóba, kizárólag az ösztöndíjra hajtottam, mert akkoriban nem igen volt mit ennem, pedig versenysportoló is voltam, aki tudvalevőleg még éhesebb, mint egy átlag fiatal. Az ösztöndíj tényleg megoldotta az étkezésemet, de az igazi nyereséget a kiadói gyakorlómunka jelentette. Másodéves koromtól kaptam pró-

balektorálásra kéziratokat, és belegyökereztem a szerkesztőség életébe, ahol Domokos Mátyást jelölték ki mentoromnak, és rajta kívül is olyan szerkesztőkkel-írókkal tarthattam kapcsolatot, akik az akkori irodalmi élet „bázisállomásai” voltak. Juhász Ferenc, Réz Pál, a főnökünk, Illés Endre, a gyakran belátogató Vas István, Nagy László, Kormos István, Jékely Zoltán, Piliszyk János – az irodalomról való beszédnek olyan módját gyakorolták, amely sokkal magasabb igényű volt, mint a szervetlenül összeragasztott, marxizmussal kisámfázott egyetemi információanyag, ugyanakkor mégis emberi tudás volt, viszonylagos és időbeli, és szerteágazott az élet minden megnyilvánulására. Nem mondhatom, hogy azonnal felszámolta ez a környezet az elemi bizonytalanságomat és a bizonyítási kényszereket bennem, de az első szintjére a megnyugvásnak eljuttatott. A tény, hogy elismerik – és épp a „tisztikar” ismeri el – az irodalomban való illetékességemet, a rejtélyes adottságot a tehetség kiszagolására, a lényeg érzékelésére, az első bizonyosság volt az életemben magamról. Azt hiszem, azért tudtam megkapaszkodni a pályán. A kérdésedben felvetted a társadalmi szolidaritásra való hajlamomat is. Ennek akkoriban nem voltam tudatában, csak valami általános morális kötelességérzet irányított. Mindenesetre azt is szerencsémnek mondhatom, hogy ez az elit szellemi környezet a politikai szemléletét tekintve alig-alig provokálta belső tisztesség-igényemet. Sőt, többnyire tőlük sajátíthattam el az értelmiségi kritikai attitűdöt, amit akkoriban ellenzéki kiségnek volt szokás minősíteni. Amikor már státuszba kerültem, egyik-másik kolléga jóindulatúan pisszegni kezdett, hogy ne jártassam a szám, mert vannak köztünk külön-külön fülek is. Meghánytam-vettem a dolgot, és arra jutottam, hogy nem akarok lektor lenni, ha folyamatos képmuta-

tás az ára, tehát ha be kell szüntetnem saját magammal a beszélő viszonyt. Takarításból is lehet élni – szögeztem le meglehetősen elszántan, de nem került sor szakítópróbára. Jó sorsom megengedte, hogy tisztességes maradjak. Elegen voltak a kiadónál olya-

Fénykép a „dosszié”-ban,
a hatvanas évek elejéről

nok, akik a rendszer szolgálatát ellátták. S szerencsére szükség volt a szakmai hitelesség biztosítására is. Ez, gondolom, nem volt ritka helyzet a Kádár-kor alatt az intézményekben. És voltak fényes pillanatai is a lektorkodásnak: néhány nagyon fontos, hivatalos gyanakvásba és elutasításba ütköző írórt én segítettem, némi ügyeskedéssel, megjelenéshez. Hajnóczy Pétert és Kertész Imrét például.

– *Mozgalmas és izgalmas korban indult a pályád, de mintha kívülállóként, mintha egyedül jártad volna az utadat – már ami a nemzedékhez való tartozást illeti. Úgy tűnik – részben magánéleti, családi helyzeted miatt is – kimaradtál azokból a formális szerveződésekben (például a lillafüredi tanácskozásból), amelyek a forradalom megtorlását követően, az 1963 után konszolidálódó Kádár-korban akkor-tájt először elindulhattak – miközben nagyon is benne voltál az irodalmi*

meg az úgynevezett elit értelmiségi közéletben.

– Ha úgy érted az értelmiségi közéletet, hogy kiváló irodalmárok környezetében forogtam, akkor el kell ismernem: benne voltam valamiben, ami számított, de persze a tényleges hatalomtól nagyon messze. Valóban volt egy nem hivatalos, szerkesztőségben, kávéházban, kocsmában, lakásokban zajló, beszélgetős, társasági formája az irodalmi életnek, voltaképpen a fiatal nemzedék szerveződései is ilyen úton-módon jöttek létre. Én nem kerestem ezeket a csoportosulásokat. A hatvanas évek elején az egyetemi „mozgalmak” zavarosak voltak, eszemben sem volt ifjú maoistaként szidni a fridzsider-szocializmust, gondoldj bele! Említettem már: sportoltam, a kiadói munka is nagyon sok időmet kötötte le, szerelmeim, haverjaim távol álltak az irodalom világától. Őszintén szólva attól is óvakodtam, hogy olyan magánkapcsolatokba keveredjem, amelyek a kiadói munkámban kínosak lehetnek, belesodornak nem vállalható baráti elkötelezettségekbe. A hatvanas évek végén amúgy is inkább költők rajzoltak, s versantológiák körül nem sok keresnivalóm volt, bár lektorként sok velem egykorú költő kéziratával találkoztam, és van köztük néhány, aki jó emléket őriz rólam – persze van olyan is, aki rosszat. De a legfőbb ok, amiért távol maradtam az irodalomban nemzedékemtől, Domokos Mátyással kötött házasságom volt. Az ő irodalmi kapcsolatai, az ő – nálam egy nemzedékkel idősebb – baráti köre az enyémmel szemben nagyon is markáns volt, én is ezeket a barátságokat kezdtem el háziasszonyként szolgálni. Már amikor végre háziasszony lehettem, szinte percekkel első fiunk születése előtt – addig ugyanis albérletekben laktunk külön-külön. Az abszolút csóróságból egyenest bele kellett ugranom a középosztály életvitelébe, és bármilyen komi-

kusan hangzik ez most, lámpalázás ambícióval akartam megfelelni a szerepnek. Minden fillérre szükségünk volt, hamar visszamentem a kiadóba, de hamar jött második fiunk is. A hivatali és külön munka, a gyerekek, az esti özszejövetelek a barátokkal tökéletesen kimerítettek. Különben is a találkozókön, talán a lillafüredin is, Domokos Mátyás vett részt, a gyerekekkel pedig valakinek maradnia kellett. Ezt egyáltalán nem tartottam áldozatnak. Arra a kérdésre, hogy mikor éreztem magam először a helyemen, azt mondhatom, amikor anya lettem. Persze a kérdés az írói mivoltamra vonatkozott, majd igyekszem arra is felelni, de bizonyos, hogy még az írásban is szerepe volt az önigazolási kényszerességem megszűnésének. Nem volt kétséges, hogy jogom van a világon lenni, ha egyszer el kell látni a gyerekeimet. Ők lettek mindaz, ami addig hiányzott: az érzelmi háttér, a család, az elfogadottság. Nem mertem volna vállalni az írói kiszolgáltatottságot, ha minden önbecsülesemet arra a lapra kellett volna feltennem. Így, hogy a helyem a világban már biztos volt, ráadhattam magam. Nem véletlen, hogy első novellám is gyerekpszichológia közben született, egy békésebb, csöndesebb napon, 1970-ben. De kiadni a kezemből azért nem mertem. Mátyásnak megmutattam, és ő biztított. Évekig csak ennyi történt: újabb és újabb elbeszéléseket írtam, amikre

ő rábólintott, de csak 1976-ban szántam el magam a publikálásukra, amikor már kész volt a kötet. Nem mint ha megnőtt volna az önbizalmam, csak a lapulást nem bírtam tovább. A frusztráció oka, hogy a kiadóban jól láttam, milyen keserves a feltehetőségek sorsa. Ha közel vannak a tűzhöz, köteteik is megjelenhetnek, mégis élethosszig szenvedik el a tudatot, hogy csak megtűrik őket a pályán. Nem akartam kockáztatni, hogy szerkesztői presztízsem rongáljam esetleg nem „igazi” novellákkal. S akkor már másféle vesztenivalóm is akadt: kritikákat írtam, például a Magyar Nemzetbe egy egész sorozatot, s ezek elismertsége egyértelmű volt. Márpedig nagyon kínos, ha a kritikus szigorú ítéleteivel saját gyenge alkotásait szembesíthetik. A nemzedékből való kimaradásra igazában 1976 táján került sor, amikor első novelláskötetem megjelent, mert akkor valóban jó néhány, azóta csúcsra jutott prózaíró indult, akikkel természetes lett volna az egybesorolásom. Hogy miért rekedtem ki csoportjukból, az már más történet. Az már nem rajtam múlt, legalábbis nem teljesen rajtam múlt.

– *A hatvannyolcasok, legalábbis Nyugat-Európában nagyon radikálisak voltak. Igazságosabb társadalmat követeltek, szexuális forradalmat hirdettek, kommunákat hoztak létre. Kisregényeid, elbeszéléseid női szereplőit viszont nem annyira a tradíciók kategorikus elutasítása, mint inkább a*

szorongás, a sérülékenység, a kompenzációs kényszer jellemzi. És egyáltalán: a magánélet síkján jelenítetted meg a társadalmi torzultságot, a frusztrációt, amely a kapcsolatokban csapódott le; alig-alig van harmonikus személyiség, kapcsolat.

– A szexuális forradalom – jól látod – alapvető változást hozott a mi nemzedékeink életébe, s a merev társadalommal való szembeszegülést tekintve messze fontosabb szerepet töltött be, mint bármely politikai törekvés. 68-hoz inkább ez utóbbi, a politikai lázadás kapcsolódik, a tabuk ledőlése a szexualitásban addigra már jó részt végbement. Szükséges, az egész huszadik században érlelődő, természetes fordulat volt – de miért szabadított volna meg minden szorongástól? A szüzesség és a hűség doktrínája helyébe a szexuális teljesítmény kultusza lépett. No meg gondold meg: a fogamzásgátló pirulák eleinte olyan brutális hatásúak voltak, hogy megbetegítették a nőket, s sokan nem is használhatták azokat. Szóval az emberi kapcsolatokban rejlő kiszolgáltatottság, disszonancia a szex emancipációjától nem szűnt meg, pláne nem itt Kelet-Közép-Európában, ahol a feudális reflexek tovább éltek a szocializmusban, a nők megítélése a jóra való ígásállattól a kurváig terjedt. De a férfiak kiszolgáltatottságát sem láttam kisebbnek, mint a nőkéét, tehát nagyon távol állt tőlem a feminizmus. Egyszer Bonnban el is mondtam egy

„Ki hitte volna, hogy húsz év múlva, egyazon évben, 2007-ben az MTA doktoraik lesznek, Péter fizikából, Mátyás matematikából”

író-olvasótalálkozón – ez már a nyolcvanas évek közepén volt –: a mi egészében frusztrált magyar társadalomban a nők nem a férfikkal konfrontálódnak, hanem – velük szolidárisan – a rendszerrel, amely egyaránt megfosztja őket szabadságjogaiktól. Az ottani feministák persze háborogtak, és kivonultak a teremből. Igen, el kell ismernem, az alapvető élettémnyem a szorongás volt, amiben a társadalmi környezet penetráns hazugságainak és az állampolgári kiszolgáltatottságunknak jutott a főszerep, de azért épp elég okot adnak a szorongásra az emberi kapcsolatok hazugságai, fojtogató kényszerei, önmagában az érzelmi visszamaradottság vagy pallérozatlanság is. Gondolom, az irodalom az egyetlen, amely ez utóbbira befolyással lehet. Mindenki nem járhat pszichológushoz!

– *A nyugatos prózáiról hagyományt folytattad, Szerb Antal értelmiségi, művész regényeinek a szellemi rokonságára gondolkodok, Mátyás polgári miliő ábrázolására. Inkább a polgári származású írók stílusához vonzódtál, ebben talán szerepet játszott társasági életed is. Ugyanakkor büszkén elvállaltad a valóság-hűséget is, egyik novellád például egy plakátproli családról szól, de jellemzőbb, hogy értelmiségiek a hőseid – nem vonzott a móríci realizmus?*

– Bevallom, Szerb Antal regényeit akkor még nem is olvastam, amikor jó néhányan a környezetemből vele való rokonítással hízelegtek nekem. Mátyást nagyon szerettem, de hát éppen a társadalmon-kívülisége miatt. Mert ha polgári miliőben játszódnak is írásainak nagy része, valójában az ő szereplői és alteregói is beilleszkedési zavaroktól szenvednek, s szorongva akarnak megfelelni, legalább a papának. A nyugatos, „polgári” prózáiról hagyományhoz öntudatlanul és önkéntelenül fordulhattam, hiszen ennek volt valamelyes kontinuitása a szocreálon átnyúlva, de ehhez hozzá

lehet számítani sok egyéb mellett Mórícz kisregényeinek a zömét is, amelyek ugyancsak a vidéki polgári élet mementói. Az úgynevezett nagyrealizmus, a szociográfiai indíttatású valóságábrázolás reménytelen vállalkozás lett volna a számomra. Országjáró riportkörutakra, ahol a vérbeli nagyrealista összegyűjti az anyagot, nem indulhattam volna, ha vágytam volna rá, akkor sem, de eszembe se jutott: nyilvánvaló volt, hogy épp az

Németh Ella asztalánál, Borsos Miklós és Csoóri Sándor társaságában (1978)

az osztársadalmi realizmus ütközött bele a leginkább a cenzúrába, amelyiket a marxista esztétika álságosan szorgalmazott. Galgóczi írói alkatahoz például épp ez a fajta, szociográfiaival rokon próza illett, de írásai nagyobb része elvérzett a bonyolult kompromisszumokon, amelyeket szükségképpen megkötött. Szerencse, hogy a *Vidra*vas ép maradhatott már, mert a diktatúra végelgyengülésének idején született. A direkt társadalmi helyzetjelentéssel szemben egyfajta civil-realizmus, akkoriban viccesen úgy mondtam: „lélektani realizmus” maradt lehetőségként. De még így a magánszférába húzódva is beleütközött az ember a cenzúra – öncenzúra – korlátjaiba. Mórícz a *Kivilágos kivirradtigban*, Kosztolányi az *Édes Anában* olyan dialógust írt, amely-

ben a szereplők a legaktuálisabban közéleti, az újságok lapjait megtöltő kérdésekről beszélnek élesen, szókimondóan. Updike szereplői teljesen gátlástalanul értekezhetnek az amerikai politikai közbeszédben előforduló valamennyi kényes témáról. Egyiküknek sem az volt a célja, hogy dokumentálják a korszak problémáit, egyszerűen olyan embereket írtak le, akik számára természetes, hogy meg tárgyalják a világ dolgait. A mi hetve-

nes-nyolcvanas évekbeli „realizmusunk” hazugsága e ponton lepleződik le, ezért mondtam az előbb: az írásaim a való élet illúzióját keltő allegóriák.

– *A korabeli kritikák főleg női íróként méltattak, és alig figyeltek arra, hogy a férfi-nő viszony fojtott, kimondatlan feszültségeinek a megjelenítésével erőteljes társadalomkritikai üzenet fogalmaz meg. Arról meg szó sem eshetett, hogy már egészen korai írásaidban megjelenik az ötvenhatosság, mint problematikus örökség. Hatvannyolc vagy ötvenhat? Azokban az években, abban az eléggé kiterjedt írói-értelmiségi körben, amelyhez kapcsolatod volt, mennyire élt ötvenhat gondolata, vagy inkább a reformszellem volt a jellemző?*

– Az idősebbekben, az íróbarátokban elevenen élt ötvenhat emléke,

persze csak mint egy reménytelen szerelem után megmaradó nosztalgia. Nekem több munkát adott, hogy elrendezzem magamban a tizenöt-tizenhat évesen elszenvedett rendőrségi-ügyészségi tortúrát. 1957 elején ugyanis egy iskolai szervezkedés egyik diákvezetője voltam. Egy fiatal történelemtanár köré csoportosultunk, sztrájkot indítottunk el Zugló középiskoláiban. A tanárt lecsukták, néhány diákot, köztük engem, kizártak az iskolából. Két éven át idéztek be kihallgatásokra, a Vorosilov útra, a Tolnay Lajos utcába, a Gyorskocsi utcába. A tanár két év múlva szabadult, de a börtönben elvesztette látását. Rettentően szégyelltem, hogy én minden súlyosabb következményt megúsztam. Származásomra tekintettel, vagyis mint munkásszármazású, „megtévesztett” diáknak, esélyt adtak a továbbtanulásra. Mindig zavarodottan gondoltam erre a kegyes kivételezésre, és emésztett a kétség is, hogy vajon akaratom ellenére nem ártottam-e a nagy nyomás alatt tett vallo-másaim valamely részletével a tanáromnak vagy bárki másnak az ismerősök közül. Csak négy évtized múltán, amikor megkaptam a Történeti Hivataltól az anyagom egy részét, bizonyosodhattam meg az egykorú kihallgatási jegyzőkönyveket olvasva, hogy nem volt okom lelkiismeret-furdalásra: jól viselkedtem, álltam a sarat. Mindenesetre az iránt soha, semmilyen kétségem nem volt, hogy az a hatalom, amely a megtorlás gépezetébe ártatlanokat darál be, teljes megfélemlítő arzenálját gyerekekkel szemben veti be, nem lehet legitim. Amikor a szűkebb és tágabb környezetben 56 emléke valóban nem volt több fájdalmas nosztalgiánál, én engesztelhetetlen maradtam, s voltaképen

utóbb váltam igazi ötvenhatossá. Ez is elválasztott nemzedékem nagyobb részétől. Nekik 68 hozta meg a katartikus történelmi traumát, különösen annak a körnek, amelynek a Lukács-óvoda volt a magja, s akiket később demokratikus ellenzéknek ne-

Galgóczi Erzsébettel Kölnben – mint „írónö-küldöttség” (1985)

veztünk. Jó személyes viszonyt ápolunk – Mátyás és én – e társaság számos tagjával, többen közülük kedvelt kollégáink voltak, de hogy tisztas táv volt is tartottunk tőlük, annak az egzisztenciaféltség csak látható oka volt (egyikünknek sem voltak befolyásos felmenői), a láthatatlan ok a nemzeti kérdésekben való gyanakvó és elutasító magatartásuk és az 56 iránt megnyilvánuló teljes hidegség. Ez utóbbi csak akkor enyhült, amikor a hetvenes évek közepén Kennedy János felvette a kapcsolatot Bibó Istvánnal, s maga a vállalás a Bibó Emlékönyvvvel manifesztálódott.

– *Valamikor, talán a hetvenes-nyolcvanas évek fordulóján meglepő fordulat történik: miközben írói indulásod, szellemi környezeted inkább a polgári, a nyugatos hagyomány felé vonzana, a népi írók öröksége és a nemzeti sorskérdések felé fordulsz. Nagyon összetett, sok szálon futó folyamat zajlott le, de össze tudnád foglalni ennek a folyamatnak a kritikus pontjait?*

– Valóban meglepőnek, és egyáltalán: fordulatnak tartod, hogy zömmel értelmiségi (városi) környezetben játszódó novellák írójaként feltűnök a Bethlen Gábor Alapítvány első alapítói között, a Hitelt kérvényezők csapatában? Mert eleinte csak ennyi lát-

szott a népi ellenzékhez való tartozásomból, s ezt egyébként lehetett volna annak az adott körülménynek tulajdonítani, hogy Domokos Mátyás feleségeként rendszerint én is jelen vagyok Illyésék, Németh Lászlóné társaságában, ahol az efféle kezdeményezésekre sor került. Ez a környezet egyébként épp annyira polgári volt, mint mondjuk Vas Istvánéké vagy Nemes Nagy Ágnesé. A „népiek” épp annyira urbánus életet éltek, az egyetemes modernség szellemkörében voltak otthonosak a hetvenes-

nyolcvanas években, mint a hivatásos „urbánusok”. A „népi ellenzék”-et már akkor is inkább „nemzeti”-nek kellett volna nevezni, ha feladatvállalásuk lényegét nézzük. S a nemzeti kérdésben én akkor már íróként is lettem a garast. 1978-ban született a *Beavatás* című kisregényem, egyetlen indulatból. Ráébredtem, hogy mekkora önámítás van bennünk, magyarokban, amikor a nyugati, európai normákhoz igazítjuk magunkat. A nyugati szabadságeszmére úgy támaszkodunk, mint akik legalább erkölcsileg birtokon belül érezhetik magukat, s mint akik épp ezért ott igazolásra és megértésre számíthatnak a szovjet elnyomás nyílt és alattomos gáztatásaiért. Nyugat azonban fűtүүл keserveinkre, s mint tolakodó idéttlentől, feszélyezetten elfordul, ha netán ágálunk balsorsunk ellen. Viszont az illúzióinkat és honfibunkat pátyolgatva elsorvad veszélyérzetünk, küzdőképességünk, túlélési technikánk. Ennek a kisregénynek történetesen sike-

re volt, elég nagy példányszámban volt olvasható. Mint szerelmi háromszög-történet. Hogy miről szólt, azt inkább külföldi magyar kritikusai értették meg. Mindenesetre megvolt az előzménye azoknak a honleányi felbuzdulásaimnak, amelyek során a nyolcvanas évek második felétől már esszéformában álltam ki a nemzeti öntudatot érő provokációk ellen. A Határ Győzőnek címzett nyílt levélben például elutasítottam a magyar irodalom, a magyar szellemi teljesítmény alábecsülését, amely a nyugati kultúráknak való behódolás, a nagy nemzetek külön-külön izlésének, közönségigényének az abszolutizálása alapján megy végbe, s ez a levél éppen az Újhold Évkönyvben jelent meg. Tehát már jócskán megtértem a nemzeti sorskérdésekhez, amikor még mindig „urbánus” fórumhoz tartoztam – gondolom, ez eléggé szemlélteti, hogy bennem nem ment végbe radikális változás. A helyzet változott meg radikálisan, 89-től, 90-től kezdve, a hovatarozás historikus megítélését hozva. Ekkor tudatosodott bennem, hogy idegen minták és idegen érdekek nyomása alatt a magyarság megint elesett attól az esélytől, hogy saját társadalmi képletének, belső adottságainak megfelelő modernizáció részese lehessen, és hogy a várható modernizáció megint csak az uralkodó elitet fogja érinteni: a fent és a lent közötti szakadék

megmarad, sőt mélyülni fog. Kell-e mondanom, hogy teljes világossággal kitetszett a népi mozgalom törekvéseinek jogosultsága, és megértettem, hogy a modernizáció kisajátítóinak elemi érdeke, hogy a lehető legvulgárisabb módon kompromittálják a népi eszmeiséget, nehogy felnyíljanak a

szemek. Hogy hol tart a nép erkölcsi, szellemi leépülése, azt akkor már megtapasztaltam. S ez csak növelte kétségbeesett hitemet abban, hogy a nép tényleges emancipációja nélkül lassan felolvad a nagy üzletek tengereiben az ország. Így lettem „népi”. A fent és a lent közötti kulturális szakadékot épp eléggé megszenvedtem gyermekkori, ifjúkori magányommal, ez a konfliktus aztán gyerekeim születésekor elsimult az unokák, nagyszülők, unokatestvérek, nagynénik békés viszonylataiban, s lám, 1990 táján országos léptékben ütköztem bele, ma is kínoz. Ha innen nézed, viccesnek találhatod, hogy a népiség életszerűségét roppant fölényesen elvitatják a liberális ideológusok, mondván, hogy mára eltűnt a parasztság, akkor hát miről is beszélünk tulajdonképpen. Paraszti osztály hovatovább már tényleg nincs. De hát nép mindazonáltal van még.

Mándy Istvánnal és Domokos Mátyással (1989)

– Körülbelül mikortól vált érzékelhetővé, hogy feszültebben differenciálódik az értelmiségi társadalom, s mikortól, hogy végzetesen, megosztóan? Említetted Domokos Mátyással kötött házasságodat. Nagyon képlékeny volt az a kor, nagyon elkülönbözött az a társaság is, amelyhez tartoztatok.

Például Domokos Mátyást jelölték az Illyésék, tehát a nemzetiek szorgalmazta Hítel főszerkesztőjének, aztán ő mégis a liberálisok folyóirata, a Holmi szerkesztője lett, te pedig mintha eddigre már közelebb álltál volna a népiekhez. Meddig lehetett konfrontáció nélkül ezt a fajta pluralizmust a hétköznapokban megélni?

– A Bibó Emlékkönyv 1980 körüli látványos összefogása után hamarosan érzékelhető volt a feszültség a két-féle ellenzéki tábor között, de Domokos Mátyást mindkét tábor respektálta. Kritikusán viszonyult mindkét táborhoz. A népiek kapcsolatait Király Istvánhoz, a demokratikus ellenzék kapcsolatait Aczél Györgyhez egyaránt ellenszenvvel nézte. (Ő, aki a baloldaliság eredendő értelmében baloldali volt, mindkét táborban a balszél utasította el.) A Soros Alapítvány kurátora volt sokáig, ez is az iránta megmutatkozó plurális bizalmat jelezte.

Mi tagadás, ez a táborok közötti egyensúlyozás kötélházi a javából. Egyéni mutatvány. Mátyásnak még a Kulturkampf kitérése után is sikerült egyensúlyoznia – én már a nyolcvanas évek második felében feszengtem a kettősségben. De hát egy feleség nem tüntethet a különvéleményével, pláne ha inkább árnyalatnyi, mint alapvető a különbözőség. Csak azt tehettem, hogy nem kísértem el a Soros-partikra, a Századvég- és Holmi-rendezvényekre, nem ezen utóbbi intézmények elv-

szerű elutasítása miatt, végtére én valóban természetes jelenségnek életem meg a szemléleti pluralizmust, a Holmi publikált is néhányat írásaimból, egyszerűen csak az ott megjelenő személyek némelyikével nem kívántam jópofizni, miután teleacsarogták a sajtot azokra a nézetekre támadva, ame-

lyeket magam is osztottam. De hát alapvetően egy irányba húztunk: például együtt szerveztük meg a józsefvárosi MDF-szervezetet. És úgy tudom, hogy az elinduló Hitel nem kérte fel Mátyást a szerkesztőbizottság tagjának – azért ezt is érdemes figyelembe venni a mérlegelésnél. Kényelmetlenül éreztem magam, ez igaz, de teljesen magánéleti okokból költöztem el otthonunkból 1992-ben. Más kérdés, hogy rendkívül megkönnyebbültem, amikor már a saját szakállamra vállalhattam a politikai-szemléleti elköteleződést, csak magamért feleltem, ha hülyeséget mondtam, az csak rám vetett rossz fényt.

– *Éppen a rendszerváltás körüli években váltottál műfajt. Szerepet játszott ebben egyfajta poétikai elbizonytalanodás is? Ráadásul általában az irodalomban, de a prózában kifejezetten – nem függetlenül az irodalom formális és informális intézményrendszerének hatalmi átrendeződésétől – ekkoriban sajátos modernizáció is zajlott.*

– Igen, az elhallgatásomat poétikai elbizonytalanodás is okozta. Az imént elsősorban a kiürülésre és az újra feltöltődéshez szükséges időre hivatkoztam, de említettem, hogy az írói megszólaláshoz az újféle „akusztikához” szabott „hangképzésre” is rá kellett – volna – találni. Ez nem azt jelenti, mintha azt a négykötetnyi prózát, amely a nevem alatt jelent meg, utólag érvénytelennek, avultnak minősíteném. A maga idején feltehetőleg rendben volt, „meg volt csinálva” ez a próza. Csak egy-két részletüket olvastam el alkalomszerűen a megjelenésük óta – ma már úgy veszem, mintha más írta volna őket. Nem foglalkoztatnak egyáltalán. De a hetvenes-nyolcvanas években megsebzett, hogy a nagy paradigmaújítás lázában úgy kezelték a

novelláimat, ahogy a klasszikus modernség minden akkori új alkotását: mintha készen találná őket az író a fán, s csak leszedné, mint magától nőtt gyümölcsöt. Nem. Mi is saját velőnk-ből, nedveinkből izzadjuk ki, teremjük meg, egyszer és először a művet, akár a fák, és akár a formaújítók. Épp oly barbár dolog a korszerűség egyetlen kritériumának megtenni a szétartó, kaotikus részletek, a centrumnélküliség poétikáját, mint a szocialista embertípus megalkotásának a követelményét. Végül is most válaszolok a nemzedékből való kimaradásomra vonatkozó kérdésedre. Az én életem a megkapaszkodásról szólt, valami bizonyosság megleléséről a totális bizonytalanságban, a juszttal maradásról, eszennél maradásról. A te mai olvasatod is azt igazolja: erről szóltak az írásaim is. Lefordítva az esztétika a nyelvére: nem voltam hajlandó lemondani az etikai „centrum”

Két kismama-pocak 2000-ben

hipotéziséről. Ez voltaképpen partizánakció volt az egyéni akaratot felmorzsoló világrend ellenében. Voltak olyan lázadók, akik ugyancsak egyéni akaratuk érvényesítését élték meg erkölcsi tettnek, de az én „létezés technikával” épp ellenkezően: a dühödöt

önpusztításban. Nemzedékem sok-sok tehetséges tagja halálra vagy betegre itta magát, szédítőt a névsor. S voltak, akik nem szembeszegültek a társadalmi totalitással, hanem kitértek előle: lementek kutyába. Jogos válasz volt ez a fajta reakció is az adott kihívásokra, ráadásul mozgósította a humort, ami a másféle művészi paradigmákból hiányzott. Kicsit ugyan berzenkedtem az áradó fölény és fene nagy magabiztosság ellen, annál inkább „vevő” volt rá a fiatalság, amelynek az életérzéséből húsz-harminc évvel 56 után már hiányzott a tragikus elem. Vérmérsékleti természetű volt az oppozícióm, tehát nem is akartam, nem is tudtam volna hozzáidomulni az új művészeti paradigmához, de e szellemiség számos elemét respektáltam. Csak az volt a baj, hogy ez is, mint minden divat: kötelező lett. Posztmodernnek kezdték nevezni, de a paradigma hivatásos hazai ideológusai és kutatói a kellenél egyrészt szűkebbre, másrészt tágabbra vonták a határokat.

Szűkebbre, mert e szellemiség előfutáiról nem vettek tudomást, Weöres vagy Határ Győző életművéről például, továbbá magát a posztmodernizmust is néhány változatára szűkítették le, figyelmen kívül hagyva a jelenségcsoportnak a világban fellelhető számos változatát. A kellenél tágabbra meg azért sikerült a magyar posztmodernizmus határa, mert sokszor a személyes jó viszonyon, a baráti társasághoz – esetleg klikkhez – való tartozáson kívül semmi sem indokolja egy szerző beemelését a kitüntetett körbe, lévén hogy művei más poétikák szerint értelmezhetőek. Nem mentség, hogy egyesek viszont, feltehetőleg ugyancsak a rokon- és ellen-szenvek rejtélyes hatására, kimaradnak a reprezentációból, holott jelleg-

zetes képviselői volnának a stílusáramlatnak. Mindez azonban már későbbi tapasztalatokból szűrődött le, akkor, 1989-ben még csak annyit tudtam, hogy a „szakma” új főfelügyelői keresztülnéznek rajtam. Az utójára írt két kisregényemet teljes csönd fogadta, korábbi teljesítményem feledésbe merült. Bizony, ez nem volt jó útravaló a hallgatás éveire. Nem sok ösztönzést kapok a mai irodalmi közegetől arra, hogy mégis megírjam, amit megképzett bennem majdnem két évtized alatt a tapasztalás. Az esszékre többnyire van megrendelő, vagy legalábbis érzékelem a levegőben lógó kérdést. A novellákat a magam kedvére kéne írnom – ezért elég könnyen hasznot mindig másnapra.

– *Első esszéd, említetted, az Újhold Évkönyvben jelent meg. Azóta számos alkalommal megszólaltál közügyekben, olyan súlyos írásokban, mint a Volt-fogyatkozás, a Szellemi génbank vagy múzeumi tárló, a Jelenünk és múltjaink, legutóbb pedig a februári Hitelben. Sületlenség lenne elvárni-megparancsolni, hogy az író ne szóljon hozzá a közügyekhez, különösen, hogy a mai irodalmi élet legalább annyira át(párt)politizált, mint volt a Kádár-korban. Úgy tűnik, újabb esszéidben az „itt és most”-ra történő eszmélés hangsúlyosabb szerepet kap, mint az irodalomra való közvetlen reflexió – bár Szilágyi István Hollóidő című regényéről az egyik legérzékenyebb értelmezést éppen a Te tolladból olvastam.*

– Örülök, hogy jó véleménnyel vagy erről a kritikáról. Szilágyi István regényéről nagyszerű motívumelemzések, hatalmas kultúratörténeti tablók születtek, amelyek kellőképpen rávilágítottak az írói teljesítmény méreteire. Én tulajdonképpen közzolvasként próbáltam megközelíteni a regényt. Arról akartam számot adni, hogy mitől érzem a legfontosabb műnek a kortárs irodalomban. Olyan kemény, illúziótlan világlátás, olyan tartás adja a ter-

mészetes vázát ennek a regénynek, amelyre az agyonmanipulált, akaratbéli mai embernek, kivált a magyar embernek, multhatatlanul nagy szüksége lenne. Az irgalmatlan céltudatosságra és az önsajnálattal nem ismerő áldozatosságra gondolok. A kettő együtt ér valamit. Mert sokkal több mindent túl lehet élni, mint az ember gondolná, ha eléggé akarja, és – ha megadja az árát. Másképp nem megy. Bevallom, vannak a kortárs irodalomnak más fontos könyvei, amelyek elől kitértem, pedig esetleg egy füzetet is teleírtam olvasásuk közben, de nem tudtam szabadulni elfoglaltságaimtól, vagy túl személyes érvényűnek tartottam, amit elmondhattam volna. Vannak kritikusok, akik adnak rá, hogy egyéni kánon kerekedjék ki munkásságukból, én hasam törekedtem ilyesmire. Újabban már nemigen vállalkozom kritikáírásra, másra igyekszem összpontosítani az erőm és az időm.

– *Esszéidben – a népi mozgalom vállalható öröksége, elsősorban ethosza mellett – sokat foglalkozol 56-tal, illetve az 1867-es kiegyezéssel; aztán a második világháborút követő évekkel, a hol tévesztettünk utat kérdésével. Ugyanakkor azt is írtad, hogy „mi nem gyártottunk utópiát – és ez hiba volt.” Az a bibói, Németh László-i harmadik út, vagy másképpen: az az össztársadalmi szolidaritásra épülő, a kapitalizmus vadhajtásaitól nagyon megszélesített kapitalizmus, amit az ős-MDF célul tűzött, az nem a „ti”, a rendszerváltó nemzeti értelmiség utópiája volt?*

Két „kispapa” – egy évvel később

– Ez az ő utópiájuk volt: Bibóé, Szabó Dezsőé, Németh Lászlóé, a népieké. Mi átvettük néhány markáns elemét, de valójában soha nem hihettük, hogy megvalósítható egy ilyen társadalmi berendezkedés Magyarországon. Mindazonáltal most is azt mondom, hogy szükség van társadalmi ideálképre, amelyhez viszonyítódik minden politikai szándék és cselekvés. Ahhoz például, hogy megfelelő lépések történjenek a magyar gazdasági szféra, a magyar vállalkozások felélesztésére, a vidékek életfeltételeinek a biztosítására, szükség van a saját életet élő ország víziójára. Mondhatjuk utópiának, hiszen elég valószínűtlen, hogy létrejöjjön, de az Isten szerelmére: legalább tudjuk, hogy mit akarunk!

– *Azok az értékek, amelyek évtizedeken át éltették a reményt, leértékelődtek, az irodalom, amire talán az életedet tetted, marginalizálódott, a társadalom végzetesen megosztott és hisztérizált, az értelmiség elfáradt, a középosztály elszegényedett,*

ismét a hárommillió koldus országa lettünk, jövőmutatóink katasztrófálisak. Esszéidben nagyon világosan és egyértelműen fogalmazol, amikor lét-helyzetünket értelmezed – illúziótlanul és életszerűen. És mégis: az utóbbi évek legrokonszenvesebb gondolatát a te egyik illúziótlan írásodban olvastam. Ezzel zárod keserű leltárodát: „A reménytelenség bűnét nem követem el még egyszer.” Honnan a hit?

– Nem tudom, hogy hitnek nevezhető-e egyáltalán, ami bennem nem engedi, hogy feladjam. Azon a helyen nem is reményről beszéltem: a reménytelenség bűnéről beszéltem. Szofisztikának látszik, amit mondok, nem az. Van, aki azért tartja meg a parancsolatokat, hogy a mennysországba kerüljön, s van, aki azért, hogy ne a pokolba. Nem kell a sikeres jövő ígéretében hinnem ahhoz, hogy ne akarjak le-sülyedni a sárba. Igen, sok minden, ami külső-belső rangomat adta, leértékelődött. De hát most már csak azt az életet élhetem le, ami az enyém, azzal az önbecsüléssel, amelyet megszereztem. A remény rövid időszakát leszámítva mindig is teljes reménytelenség töltött el a jövőbeli igazolódást illetően – miért kéne éppen most remény ahhoz, hogy rendesen viselkedjem? A pártállami diktatúra idején is rendesen

viselkedtem, de belefeledkeztem én is, mint szinte mindannyian ellenzéki érzelműek, az általános, kényelmes tagadásba. Soha nem firtattuk, mit tennénk, ha lehetne, ki, hogy gondolja, amiben látszatra egyetértünk, nem gondoltuk végig eszményeink reális árnyoldalait, nem készültünk fel a cselekvő állásfoglalásra. Ez volt a reménytelenség bűne, amelyért 1990-ben megfizettünk, mert nem tudtunk rámozdulni arra sem, amit azért az alkuk és átverések ellenére megszerezhettünk volna. Most mindenestre éberebb a figyelmem, gyakorlatiasabban ítélem meg a helyzeteket és az emberi szándékokat, s minden nyíló ajtóba beteszem a lábam. Ennyi a változás.

– Nem tudok jobb szót, mint hogy kötelességtudó módon viszonyulsz a jelenségekhez: ha kótyavetyére dobják az ország vagyónát, ha diákokat vernek, ha falvakat rombolnak – megszólalsz, tiltakozol, aláírsz. És persze a neved az ábécérend folytán a listák elején olvasható. Demokrácia van, de meglehetősen visszás demokrácia, azért hát megkérdem: nem féltél, nem félsz, amikor aláírsz?

– Nem. De azért jobb lenne, ha Szabónak hívnának vagy Zakariásnak.

– Legutóbbi beszélgetésünkör azt mondtad, szabad vagy – furcsa, hi-

szen az utóbbi években éppen arról írsz, hogy a társadalmi szabadság igen erősen korlátozott, hogy nagyon rossz az ország és a nemzet közérzete, s nem nagyon látsz érvényes társadalmi és politikai akaratot és erőt arra, hogy mint ország, mint nemzet végre öntörvényű, saját utunkon járjunk. Ennek ellenére szabad vagy?

– Az a szorongó nő nincs többé, akiről a beszélgetésünk elején szó volt. Bízom az igazamban – bárha kész vagyok folyamatosan ellenőrizni és korigálni is. Azért érdekelnek az emberek, mert érdekesek, és nem azért, hogy a hatásom alá vonjam őket, esetleg megszerezzen szeretetüket vagy elismerésüket, hogy öngigazolást találjanak. Nem függök senkitől, s tőlem sem függ senki, de nagyon jó, ha olykor kedvemre való találkozásokban van részem, és a legfőbb jó, hogy sokat lehetek együtt fiaimmal, menyeimel és hét unokámmal. Hogy melléfogok a munkában? Tévedek? Benne van a pakliban. A kolléga vagy az ügyfél tévedett? Gyenge a produkciója? Egyenesen megmondom, legfeljebb nem fog kedvelni, de ez is jobb, mint az őszintelen nyavalygás. Nem folytatom, láthatod, teljességgel magánéleti az én felszabadulásom. Lehet, hogy még szabadabbnak érezném magam, ha volna pénzem, utazhatnék például, vagy egyszerűen több éves rákészlés nélkül megvehetnék egy jobb cipőt. De pénztelenül meg a vágytalanság keleties szabadságát gyakorolhatom, ez se rossz. Kár, hogy az ország helyzetét is szóba hoztad a kérdésedben, így nagyon frivolnak hat a hetykeségem. Pedig talán az országalakóknak se ártana, ha ki-ki fellelné magában azt a kis nemesebb fajta életörömet, amit a belső szabadságra való ráérzés, a rá való képesség felismerése ad az embernek. Nem valószínű, hogy szabadságra képes emberek nélkül társadalmi szabadság születne.

Az írónő a hét unokájával (2007)

Pécsi Györgyi

STARK TAMÁS
**Érdeklük a Nyugatot
 a kommunizmus bűnei?**

**Beszámoló az Európai Bizottság által
 Brüsszelben 2008. április 8-án megrendezett
Crimes committed by totalitarian regimes
 című konferenciáról**

2007. április 17-én az Európai Unió bel- és igazságügyekkel foglalkozó tanácsa kerethatározatot adott ki a rasszizmus és az idegengyűlölet elleni küzdelemlről.

Az elfogadott szöveg többek között kimondja: „*A kerethatározat a faji, bőrszín szerinti, vallási, származási, nemzeti vagy etnikai hovatartozás alapján elkövetett bűncselekményekre korlátozódik. Nem terjed ki más alapon, például totalitárius rendszerek által elkövetett bűncselekményekre. A Tanács azonban mindezeket a bűncselekményeket elítéli.*” Tudomásom szerint több volt szocialista ország, illetve a balti államok képviselői nem voltak megelegedve a kerethatározat idézett állításával, és azt szerették volna elérni, hogy az Európai Unió bel- és igazságügyekkel foglalkozó tanácsa a kommunista rendszerek által elkövetett bűnöket is kiemelten ítélje el. Az ő megbékéltetésükre, illetve a probléma elnapolása céljából került a következő hosszú mondat a kerethatározat végére:

„*A Tanács felkéri a Bizottságot, hogy a kerethatározat hatálybalépését követő két éven belül vizsgálja meg, és arról tegyen jelentést a Tanácsnak, hogy szükség van-e olyan kiegészítő eszközre, amelynek hatálya kiterjed a faji, bőrszín szerinti, vallási, származási, nemzeti vagy etnikai hovatartozásuktól eltérő alapon, például társadalmi helyzet vagy politikai meggyőződés alapján meghatározott személyek csoportja ellen irányuló népi-irtás, emberiség elleni és háborús bűncselekmények nyilvános védelmezésére, tagadására vagy durva banalizálására.*”

Alapvetően ez az idézett mondat adott lehetőséget arra, hogy 2008. április 8-án az Európai Bizottság (European Commission) *Crimes committed by totalitarian regimes* címmel konferenciát, hivatalosan „hearing”-et tartson. Az Európai Bizottság alelnöke, Jacques Barrot és a Szlovén Köztársaság igazságügyi államtitkára, Robert Marolt által is köszöntött egész napos tanácskozáson elsősorban a kommunista rendszerek által végrehajtott népi-irtásokról volt szó. Annak ellenére, hogy két német, valamint egy magyar és egy orosz

előadó is szerepelt, a konferencia jellegét a balti országokból és Szlovéniából érkező küldöttek határozták meg. Ők tartották az előadások zömét, ők szólaltak fel a legtöbbet és ők képviseltették magukat a legfajsúlyosabb küldöttekkel. Jelen volt és gyakran felszólt Vytautas Landsbergis, Litvánia volt elnöke.

A konferencia legnagyobb hatású előadója a délelőtti ülést megnyitó Sandra Kalniete asszony, Litvánia volt külügyminisztere volt. Elmondta, hogy a nyugati emberek leegyszerűsített formákban, klisékben gondolkodnak a második világháború és az azóta eltelt időszak történetéről. E leegyszerűsített gondolatmenet szerint a jók győztek, a rosszak vesztek és megérdemelték a sorsukat. E fekete-fehér koncepcióba azonban Kelet-Közép-Európa nem fér bele, és ezt a tényt a nyugati gondolkodók, történészek nem akarják megérteni. Sok nyugati társadalomtudós nem veszi tudomásul, hogy Kelet-Közép-Európa a náci megszállás alól szovjet megszállás alá került, és a megszállás jellege nem sokban különbözött. Sajnálattal állapította meg, hogy az Európai Unió mindezekig nem ítélte el nyíltan a kommunista rendszerek által elkövetett bűnöket. Annak érdekében, hogy a nyugati emberek megismerjék a Kelet-Közép-Európában elkövetett népi-irtásokat, szükség lenne egy múzeum létrehozására Brüsszelben. Továbbá emlékművet kellene emelni a totális rendszerek áldozatainak emlékére. Az észti, a litván és a szlovén előadók hasonló gondolatokat vetettek fel. Emanuelis Zingeris, a litván parlament tagja hiányolta a kommunista bűnöket leleplező nagyhatású filmeket, irodalmi alkotásokat. Arról is beszélt, hogy a hazájával, Litvániával szomszédos Belorusszia még nem számolt le a kommunista múlttal. Míg ők a kommunista időkből származó emlékműveket eltávolították, addig a közelmúltban Belorussziában, a határtól néhány kilométerre Dzserzsinszkij-szobrot állítottak fel. A balti államok képviselői többször hangsúlyozták, hogy van morális alapjuk a totális diktatúrák elítélésére, mert mind a náci, mind a kommunista-szovjet megszállást el kellett szenvedniük. Egyik hozzászólásában Vytautas Landsbergis a nyugaton tapasztalható kettős mércéről beszélt. Véleménye szerint a Gulágon ugyanúgy szervezett népi-irtás folyt, mint a náci megsemmisítő táborokban. Az egyikben gázzal öltek, a másokban tudatos éheztetéssel. Ő is, más is utalt arra, hogy a kommunizmus áldozatai, a holocaust áldozatai mellett ma másodrendű áldozatoknak számítanak. A múzeumalapítás és az emlékműépítés mellett a konferencián felvetődött a totális diktatúrák emléknapijának bevezetése is. Időpontnak a Molotov–Ribbentrop paktum megkötésének napját, augusztus 23-át javasolták a felszólalók.

Andreja Valic szlovén történész arról beszélt, hogy hazája megtapasztalta az összes totális diktatúra, a fasiszta, a náci és a kommunista rezsim elnyomását. Ő és más küldött is kiállt amellett, hogy a Tito-rendszert is el kell ítélni. Toomas Hiio (Estonian Commission for the Investigation of Crimes against Humanity) szerint a második világháború történetét újból meg kellene írni. Eddig alapvetően a mindenki által hozzáférhető német források alapján készültek a történelmi művek, de az új összefoglalónál már a szovjet forrásokat is figyelembe kellene venni. A Vörös Hadseregről és a Szovjetunió háborús törekvéseiről alig tudunk valamit. Sajnálkozva állapította meg, hogy az orosz tankönyvekben a balti államok bekebelezése még mindig „békés csatlakozás-ként” kerül bemutatásra.

Mikhail Narinsky orosz történész szerint viszont hazájában már teljesen feltárták a sztálinizmus bűneit. Részletesen előadta, hogy milyen dokumentumkötetek jelentek meg a közelmúltban a második világháború alatti és utáni szovjet politikával, valamint a Gulag-rendszerrel kapcsolatban. Hangsúlyozta, hogy az orosz népnek érdeke a múlt feltárása, mivel ők szenvedtek a legtöbbet a kommunizmustól.

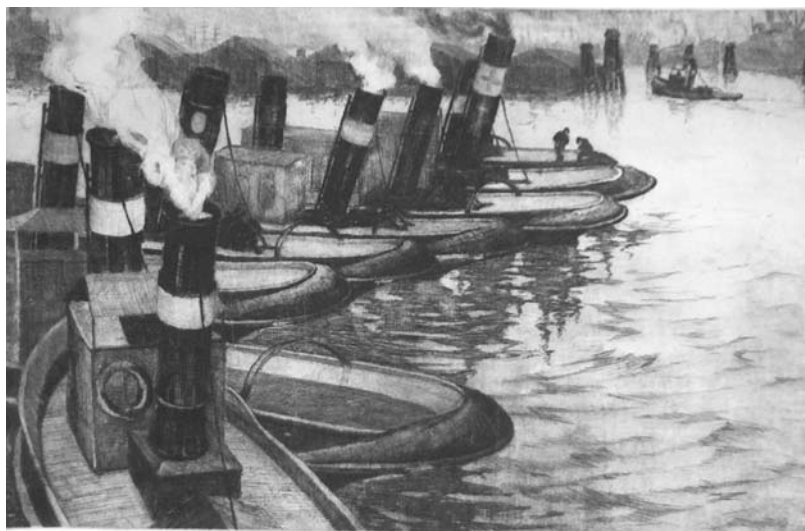
Uitz Renáta magyar előadó a rendszerváltás utáni felelősségre vonás elméleti, jogi és gyakorlati nehézségeiről beszélt. Marianne Birthler előadásában a Stasi-archívum jelentőségét emelte ki.

Figyelemreméltó volt Jonathan Full (European Commission, Director General for Justice, Freedom and Security) hosszúra nyúlt „konklúziója”. Óvatos beszédében kiemelte a kommunizmus bűneiről való tanácskozás fontosságát. Elmondta, hogy van anyagi lehetőség különböző történelmi kutatások finanszírozására és újabb tanácskozások megtartására. Ugyanakkor közvetve utalt a vizsgált kérdéskörrel összefü-

gésben tapasztalható érzékenységre is. Mint hangsúlyozta, nem szeretné, ha a téma kapcsán Európán belül új választóvonalak keletkeznének, és nem szeretné kockáztatni az Unió keleti határainál fekvő országokkal, elsősorban az Oroszországgal kialakult baráti kapcsolatokat sem.

A konferencia végén a résztvevőknek lehetőségük volt arra, hogy aláírásukkal megerősítsék a *Recommendations of the 1st European hearing on Crimes Committed by totalitarian regimes* című közleményt, melyet – tudomásom szerint – Sandra Kalniete asszony, Litvánia volt külügyminisztere terjesztett elő. A dokumentum hét pontban foglalta össze javaslatait. Ezek között szerepel a totális rendszerekkel kapcsolatos tudományos feltárásmunka előmozdítása, a totális rendszerek bűneit bemutató múzeum létrehozása, valamint augusztus 23. emléknapra nyilvánítása. Tudomásom szerint a dokumentumot mintegy negyvenen írtuk alá. A konferencián három magyar EP képviselő vett részt, de nem egyszerre. Délelőtt Gál Kinga, koradélután Schöpflin György, késő délután Tökés László volt jelen.

Úgy tudom, hogy a magyar sajtó sajnos semmit sem írt a rendezvényről. Pedig nekünk, magyaroknak nagyon fontos lenne, hogy nyíltan támogassuk a balti államok törekvéseit. De a deklarált támogatás még nem elég, aktívan részt is kell vennünk a kommunizmus bűneit feltárási és a nyugatnak bemutató kezdeményezésekben. 2002-ben a Terror Háza Múzeum létrehozatalával Magyarország alighanem az első kelet-közép-európai ország volt, amely látványosan kezdte meg a totális rendszerek bűneinek feltárását. 2002 óta azonban a múlt feltárásához szükséges anyagi források szinte teljesen elapadtak, és ha ez a többéves tendencia folytatódik, akkor a jelenkor történetének a kutatásában is a perifériára szorulunk.

Változatok az emlékezet működésére

- 1. Nabokov** Vladimir Nabokov:
Szólj, emlékezet!
Ford. Pap Vera-Ágnes,
Európa, 2006.

Az egyetem külön fiatalembere, kivonulva a polgári világból, francia falvak trágyától és verítéktől gőzölgő földjén megizmosodva, megvalósítja álmát, az egyszerre gyermekien képtelen és hősiezen tiszta tervet, s átlépi – emigráns oroszról van szó! – a bolsevik Szovjetunió határát. Szikár, törvényerejű képlet – ha ennyiben merülne ki Vladimir Nabokov *Tündöklése*, akkor is figyelmünkre érdemes volna egy olyan szellemi-kulturális közegben, amely a szocializmus közép-európai évtizedeit igyekszik a feledés fénylő mázával bevonni.

Az orosz egyetem külön tanára, a diktátort üdvözítők seregéhez semmi kényszer alatt nem csatlakozó Krug sorra elveszti családtagjait és barátait, egyre szorosabbra zárul körülötte a kör, mégis képes megőrizni az infantilizmusig kegyetlen közegben – nem, nem is a szellemi függetlenséget, hanem a szellem, az európai kultúra utolsó maradványait. Ha a gyakran intellektuális impresszionistának, kényes kívülállónak titulált Nabokov életművében ez csupán egy *Baljós kanyar* volna, akkor is érdemes volna e kanyart nekünk, olvasóknak is bevinnünk – egy olyan szellemi-kulturális közegben, amely a szocializmus közép-európai évtizedeit igyekszik az antifaszizmus patinájával bevonni.

Az „átlátszatlan ember”, Cincinnatus, furcsa labirintusokba nyíló börtönében várakozva, körülvéve a „természetes” világ ördögien szellemtelen vagy éppen – möszi Pierre, a hóhér esetében – ördögien-olcsón szellemeskedő figuráival, a totális rend nyomorító, levegőtlen préséből az intellektus utolsó fénylobbanásaihoz menekül, hogy aztán, elfogadva a *Meghívást kivégzésre*, a krisztusi feltámadást idézve sétáljon el a kivégzőhelyről, elindulván oda, ahol „hosszá hasonló lények léteznek”. Ha csak ennyi volna a regény, e végzetes csontvázszerűség, akkor is érdemes volna elfogadnunk az író meghívását – egy olyan szellemi-kulturális közegben, amely a nabokovi tétel elhallgatását tartja az egyik legfontosabb küldetésének.

E tétel nem mondatik ki, de ott bujkál minden Nabokov-regény mélyén: nincs különbség diktatúra és diktatúra, nincs különbség szocialista és nemzeti-szocialista embertelenség között.

Furcsa, hogy miközben az életmű java e tételeen függ mint pókfonalon, a kritikusok többsége igyekezett el-

vontan intellektualizáló, saját körébe zárkozó írónak beállítani Nabokovot. Mintha Nabokov hősei úgy vonulnának ki a társadalomból, pontosabban úgy válnának onnan kivaszítottá, mint megcsömörlött, a sivatagba vonuló remeték. Pedig a nabokovi hős – amely egyébként gyakran antihős, gondoljunk Pnyin úrra vagy a *Lolita* Humbert nevű főszereplőjére – nem elsősorban önmagával kerül konfliktusba, hanem az őt körülvevő brutális vagy – épp az utóbbiak esetében – közönyös, szellemileg elsilányult társadalommal. A *Lolita* a korabeli – ötvenes évek! – amerikai fogyasztói társadalom gúnyrajza is, nem is annyira háttérben, mint inkább az érzéki szenvedély történetével párhuzamosan. (Aki íróként a mai magyar fogyasztói társadalom bemutatására vállalkozik, számolnia kell azzal, hogy Nabokov ötven évvel ezelőtti meglátásait ismétli!)

De kicsoda is végül Vladimir Nabokov, ez az egyszerre istenített és átkozott orosz–amerikai (!) író? Erre önéletrajzi regénye, a *Szólj, emlékezet!* adhat választ. Ám aki hagyományos, az életrajz fordulatain alapuló mesélést vár, az csalódnia fog. Nabokov úgy meséli el élete első évtizedeit, ahogy az emberi elme működik: az emlékezet kanyargó ösvényein nem a történetek az útjelzők, hanem a hős gondolatai, szellemi eszmélkedése. Az arisztokrata ifjú különféle nevelőnői, tanítói, az első szerelmek, az emlékezethez hasonlóan csapongó lepkek, a „megtévelyodott történelem árnyéká”-nak imbolgása: mind metaforákká lényegülnek át, a gondolkodó ember képzeletében elevenednek meg olyan képként, amely az olvasó emlékezetébe is beleég. Ugyanakkor e légiesen könnyed biografikus regény kikristályosít néhány olyan gondolatot az emberiség XX. századi történelmével kapcsolatban, hogy nincs mit csodálkozni Nabokov botrányos hírére. Hisz e sorok nemcsak a kádári Magyarországon számítottak tabunak, de kihívták a kényes liberális – maoista stb. – nyugat ellenérzését is: „Valószínűleg igaz, amint azzal némelyek érvelnek, hogy az angol és amerikai liberális közvéleménynek a leninizmus iránti szimpátiáját a húszas években részben belpolitikai megfontolások táplálták. Ugyanakkor azonban egyszerűen csak hiányos ismeretekből is fakadt. A barátom keveset tudott Oroszország múltjáról, és ez a kevés is a szennyezett kommunista csatornákon jutott el hozzá. Amikor sürgettem, hogy igazolja a Lenin által szentesített bestiális terrort – a kínzókamrákat, a vérrel befröcskölt falakat –, Nesbit a kandalló rácsán kiütögette pipájából a hamut, hatalmas, nehéz cipős jobb lábát vészjóslóan áttette a balra, és mormogott valamit a »szövetségesek blokádjáról«. A »cári elemek« kategóriába sorolt minden orosz emigránst, a paraszti származású szocialistáktól a fehér tá-

bornokokig – módszere igencsak hasonlított ahhoz, ahogy a szovjet írók a »fasizmus« fogalmát kezelik.” Bizony, sajnos ahhoz is, ahogy a mai magyar baloldali politikusok kezelik a fogalmat... Mit is ír Nabokov a nálunk lángészként elismert Leninről? „Valamennyi művelt és józan orosz tudta, hogy esztétikai ügyekben ez az agyafúrt politikus körülbelül olyan ízlésű és érdeklődésű, mint egy közönséges orosz polgár a flaubert-i *épiciér* fajtából (...), de Nesbit és magasröptű barátai érzékeny, költői észjárású mecénásnak látták Lenint, aki a legújabb irányzatokat fogja pártolni a művészetekben...” S mintha csak a szocializmus és a Horthy-korszak közötti különbségről okítana minket Nabokov: „A cárok idejében (...), uralkodásuk alapvetően alkalmatlan és kegyetlen volta ellenére, egy szabadságszerető oroszoknak összehasonlíthatatlanul több eszköze volt az önkifejezésre, és ez összehasonlíthatatlanul kisebb kockázattal járt, mint Lenin alatt. Az ezer-nyolcszázhatvanas reformok óta az ország olyan törvényhozási rend birtokában volt (noha nem mindig ragaszkodott ehhez), amelyre bármelyik nyugati demokrácia büszke lehetett volna, volt egy erőteljes közvélemény, amely félreállította a zsarnokokat, voltak országszerte ismert, a liberális gondolkodás minden árnyalatát tükröző folyóiratok, és ami különösen szembeszökő, voltak bátor és független bírások (...). Amikor a forradalmárokat elfogták, a száműzetés Tomszkba vagy Omszkba (most Bombszk) pihentető üdülés volt azokhoz a koncentrációs táborokhoz képest, amelyeket Lenin hozott létre.”

Nabokov hiányzik irodalmi köztudatunkból (e hiány pótlásáért mostanság sokat tesz az Európa Kiadó), de különösen hiányzik az ő szelleme történelemkönyveinkből, és e hiáynak nem megszüntetéséért, hanem konzerválásáért tesz oktatáspolitikánk erőfeszítéseket.

2. Látóhatár Wiesław Myśliwski:
Látóhatár
ford. Józsa Péter,
Széphalom Könyvműhely,
2007.

Nabokovot persze ma nem kockázat kiadni; s az Európa Könyvkiadó gyakorlatából éppen ezt hiányolom: a kockázatvállalást. Mert azt kiadni fél év késéssel, ami a német könyvpiacra már sikert aratott, nem tűnik túl önálló stratégiának. Így a kisebb kiadók kénytelenek az ízlés szélesítését ötvözni a kevésbé ismert szerzők közreadásának kockázatával.

Pedig Wiesław Myśliwski remekműve, a *Látóhatár* épp tíz éve jelent meg először Lengyelországban. Hiába nyerte el a regény rögtön az egyik legrangosabb lengyel irodalmi kitüntetést, a Nike-díjat, 2006-os második kiadása után kerülhetett csak a magyar olvasók polcára, a Széphalom Könyvműhely jóvoltából.

Az 1932-es születésű író műve aligha elégíthette ki a globális-német liberális esztétika ízlését és elvárásait. A részben kisvárosban, részben falun játszódó történet a II. világháború végét és a korai kommunizmus éveit idézi meg egy fiú elméjén keresztül.

Nem hiszem, hogy Myśliwski olvasta volna, de Duba Gyula *Ívnek a csukák* című regénye szinte vérronkora a *Látóhatárnak*: ugyanaz az időszak, szinte a megszólalásig hasonló falusi környezet, s a főhős fiú emlékezetének működése adják a felvidéki magyar író művének a kereteit is. S bár a korabeli kritikák hibájául rótták fel a Duba-műnek, hogy a történelem kulisszái, eseményei csak vázlatosan jelennek meg, Myśliwski eljárása visszamenőleg is igazolja Dubát: egy kisfiú tudata bizony erős szűrőn át érzékeli a világ történéseit, csak az tudatosodik benne, amit megért, illetve ami mély hatással van rá. Az érzések, ízek, szagok, vágyak, képzelődések és játékok világában él, a fenyegetettség, a kényszerű költözések, a szegénység annyira természetes Myśliwski hőse, Piotrek számára, hogy nem válik megfontolandó problémává.

Miként Duba is, Myśliwski pontosan tudja, hogyan működik az emberi emlékezet, mit emel ki az események forgatagából, miként válik benne őszintén személyessé a történelem sodrából lecsapódó sár. A szívbeteg, egyre gyengülő édesapa által mesélt ókori csatajelenetek, a járási tanács szívszorogató színpada, Kruczek kutya szenvedése, a katonák által őrzött tehéntetemek mint a jóllakottság ígérete, magántanárának szelíd lélekvezetői türelme, az édesanyja már-már tébolyult, kálváriává növekvő kutakodása az elveszett fél pár cipő után, a fölöttük lakó kisasszonyok kacagósan is könnyekbe fúló tangója, az első szerelem és a Szent Jakab templom... – olyan erős, a regényszöveget megszöví és összetartó, ugyanakkor a történelmet másodlagosan, a képek szimbolikus erejével elbeszélő metaforák, amelyek belülről ugyan, az aprólékosság türelmével és gazdagságával, de szokatlanul tisztává varázsolják a *látóhatárt*, amelyet ez a regény nyit a lengyelországi negyvenes-ötvenes évekre.

A könyv tele van varázslatos, filmszerűen eleven pillanatokkal, miközben az elbeszélő nem esik ki a szerepből, ami egy kisfiú emlékezetének megidézésével jár. Nézzük csak, mit is jelent egy fiúnak az édesanyja keze: „Különös, de eddig soha nem figyeltem a kezére.

Mindenesetre soha ilyen elmélyülten és egész lényétől ennyire elkülönítve nem, mintha a kezének saját külön félelmei, külön reményei, külön álmai volnának. Természetesen tudtam, hogy a mamának van keze, mert mindenkinek van, de azt olyan kéznek láttam, amellyel fogni lehet, érinteni, tartani, felemelni, hozni, megkötni, bezárni, kinyitni, tésztát gyúrni, edényeket rakosgatni, mosogatni, mosni, foltozni, vetkőzni, öltözni, fésülni, apának kiskanállal orvosságot adni, esti imánál keresztet vetni, néha pénzt számolni, olykor engem kézen fogni. Az ilyen kezet pedig az ember nem látja, az ilyen kéz egyszerűen van, mert az nem lehet, hogy az embernek ne legyen keze. Csak apa jegyezte meg időnként a mama kezéről, mint valami különálló dolgról, amikor mama hazajött a városból krumplival, céklával, répával, káposztával, hagymával teli szatyrokat cipelve, milyen erős a kezéd.” S hogy miért terelődik a fiú figyelmébe édesanyja keze? A magántanárnál vannak, s az édesanya, olyan szegények, nem tudott az öltözékéhez kesztyűt, táskát keríteni. Ahogy ezt a fiú szemével látjuk, mintha az elesettség, kiszolgáltatottság, az emberi esendőség kéz-domborműve formálódna meg: „Láthatóan hiányzott a mamának az a táska és az a kesztyű, mert akkor legalább kinyithatta volna a táskát, kivessz egy zsebkendőt, vagy csak úgy kinyitja és bezárja, a kesztyűt meg egyik kezéből a másikba tegye. Mert ez a kéz a körülötte lévő üres térben nem tudott semmibe se belekapaszkodni, és egész idő alatt tanácstalanul csapkolódott.”

Mellesleg ebben a jelenetben szóba kerül egy könyv, amin a fiú úgy sírt, hogy édesanyja nem tudta megvigasztalni. Ez a könyv a *Pál utcai fiúk*. Nekünk meg van egy lengyel könyvünk, tegyük el kamasz gyerekeink számára, mert még a frankfurtinál is szélesebb a *Látóhatár*.

3. Csokonai Bálint Péter: „Végbúcsúmat tiszta szívvel fogadjátok” Széphalom Könyvműhely, 2007.

Csokonai Vitéz Mihályról már regényt írni sem volna mindennapi vállalkozás – megalkotni fiktív visszaemlékezését, önéletírását, több szempontból is különleges írói bátorságra vall. Pedig a *„Végbúcsúmat tiszta szívvel fogadjátok”* című könyv alcíme szerint – *Csokonai naplójeljegyzései* – Bálint Péter erre a hálátlan feladatra adta a fejét.

Hiszen egyrészt kit érdekel ma Csokonai?! Letűnt kor ha nem is letűnt, de szoborra merevedett alakja. A magány, a kellem, szerelmi epekedés – olyan fogalmak társulnak hozzá, amelyek manapság aligha csigázzák föl az érdeklődést: inkább a lesajnálás gesztusát hívják elő.

Másrészt hogy veszi valaki a bátorságot, hogy Csokonai helyett, Csokonai nevében naplót írjon?! Miként a belső címdalra olvassuk: „Hátrahagyott följegyzéseim” felirat alatt Csokonai bőrébe bújjon?!

A beteg, haldokló költő bőrébe, ráadásul.

Olyan kiindulási alap ez, amellyel csak veszteni – vagy nagyot nyerni lehet. A Csokonai Vitéz Mihály tiszteletére meghirdetett regénypályázat I. díjas alkotása a könyv, ám ennél többet is nyert. Hadd bocsássam előre: remélhetőleg lelkes olvasókat.

Bálint Péter megalkotta Csokonait, az embert. A debreceni író nyilván temérdek forrásanyag áttanulmányozása után fogott hozzá a feladathoz, tudósi alapossággal gyűjtötte össze a föllelhető adatokat – ez azonban nem vált terhévé a könyvnek. Nem, mert az általa felvázolt Csokonai-kép végül is olyan, mint egy néhány ceruzavonással megrajzolt, de jellemző portré.

Csokonai arcéle fokozatosan rajzolódik ki. Az első húsz oldal, bevallom, megijesztett: ha ez a nyafogó, asszonyosan sápítózó, az utókor megbecsülése után áhító, betegségtől gyötört lélek Csokonai, akkor aligha fog rokonszenvet ébreszteni. De félre ijedség, fanyalgás: rövidesen megismerjük a hetyke, kópé, társaság középpontja Csokonait is, aztán a tudására rátarti, fölényes Csokonait is – és így tovább. A visszaemlékezések csapongása által szabdalt dikció egyre gazdagítja a képet, az egyes tulajdonságrészletek aztán együvé szövődnek, s a könyv végére a maga szétválaszthatatlan összetettségében ott áll előttünk az ember: a művész és polgár, a gondolkodó és érző lény.

S közben elfelejti az olvasó, hogy itt egy mai író teremti meg Csokonai emlékezetét. Bálint Péter eszközei egyszerűek: visszafogottan archaizált és stilizált „ál-korabeli” nyelvezet, amely olyan méltósággal hömpölyög az alárendelések kiszögelléseiben, mintha ma is ez volna írói anyanyelvünk; eredeti Csokonai-szövegek beillesztése, többnyire indokoltan és koherensen, s látván az író magabiztosságát, élek a gyanúperrel, hogy ahol én sokallom, ott is neki van igaza; a költő olvasmányélményeinek élővé varázslása, különös tekintettel Rousseaura, aki szinte a regény főhősének árnyképeként kísért; s a korabeli miliő eleinte takarékos, majd aprólékosabb, a költő környezetében élőkől a helyszínek találó rajzán át a mesterségek, szokások és a városok (elsősorban Debrecen) megidézéséig terjedő mozaikja. Ez a kép mozaikos, mert az emlékezet válogató természetét és a

visszaemlékező pozícióját is figyelembe veszi: a naplót író Csokonainak, a fikció logikája szerint, természetes ez a környezet, tehát nem él a történetírók magyarázó módszerével. Ugyanakkor lefegyverzően hiteles kép is, történeti is mikrotörténeti szinten egyaránt.

Nincs híján a regény néhány „nagyjelenetnek” sem, amelyek a kompozíció pilléreivé válhatnak. A nagyapai műhely rajza, az apa halála, az istállóban üzekedő szolgálók látványa: megint csak takarékosan, de emlékezetesen megrajzolt képek. A Csokonaiék házáat is sújtó debreceni tűzvész egyik jelenete szinte apokaliptikus sugallatú: „A macskák persze ünnepi lakomát ültek; a félig sült tyúkok és csirkek beleit cibálták elő a tollazatuk alól, és éles fogaikkal a csontjaikat ropogtatták olyan mohósággal, ahogy nagybőjt után esnek a vājlingnak a bélpoklosok; némelyik, hogy a nagy zabálás közben magát mozgásra ösztökélje, a dögökből mennél nagyobb porciót szerezni vágyó patkányokra

vetette magát. Akadt közöttük olyan is, amelyik már menni sem bírt az elfogyasztott bőséges étektől és ásitva dőlt el a kertben, unottan szemlélte a le s fel rohan-gászó embereket.” A nyelvezet itt is gördülékeny, az archaizáltság szinte elmosódik. (Alig van egy-két kifogásolnivaló e tekintetben. Nem tudom biztosan, nem éltek-e már e szavak Csokonai idejében, de nekem kirítt a szövegből az „üditőital”, a „jogfolytonosság”, az „érekellentetek”, a „be lehessen azonosítani”.)

Bálint Péter Csokonai-tablója a képi megelevenítés és a reflexív gondolatiság kettőséből építkezik, jó arányérzékkel. Olvasás közben szinte elfelejtkezünk róla, hogy ez a Csokonai a valóságban is élt: működik a fikció, magával rántja az olvasót. Olyannyira, hogy kitörölhetetlen módosulásokat fog hozni kinek-kinek eddig őrzött Csokonai-képében.

Nagy Gábor

A Magyar Írószövetség 2008. májusi rendezvényei

Május 5-én, hétfőn 18 órakor – a Magyar Katolikus Rádió és a Magyar Napló rendezésében:

Nagy Gáspár – Szakolczay Lajos: „Ameddig temetetlen holtak lesznek ...” című kötetét és CD mellékletét bemutatja Oláh János, a Magyar Napló főszerkesztője és Szakolczay Lajos irodalomtörténész. Közreműködik: Bolla Milán hegedűművész, Borbély T. András színművész

Május 6-án, kedden 17 órakor – Bajza-szalonn

Május 7-én, szerdán 18 órakor

CSIKÓFOGAT – Fialat alkotók estje. **Falusi Márton** költőt Nagy Gábor kritikus mutatja be, az est moderátora Erős Kinga

Május 13-án, kedden 18 órakor

Nagy Gáspár Szaltószabadság – Válogatott versek című kötetének bemutatója. Az est házigazdái: Vasy Géza a Magyar Írószövetség elnöke és Biernaczky Szilárd, a Mundus Kiadó igazgatója. A kötetről Pécsi Györgyi, a könyv szerkesztője és Szakolczay Lajos irodalomtörténész, kritikus beszélget. Közreműködik: Szatmári Attila színművész. A Mundus Magyar Egyetemi Kiadó és a Magyar Írószövetség közös rendezvénye

Május 19-én, hétfőn 17 órakor

Apor Elemér-émlékest

Az est házigazdája Cs. Varga István irodalomtörténész

Május 20-án, kedden 18 órakor Bor és irodalom

Május 21-én, szerdán 17 órakor

Deák László költő, író szerzői estje; Az est moderátora Tábori László író

Május 22-én, csütörtökön 18 órakor

Czigány György Égi kémia, **Hárs Ernő** műfordítás-kötete és **Tornai József** Baudelaire-kötete kerül bemutatásra. Az est házigazdája Turczy István, a Költői Szakosztály elnöke. Közreműködnek: Tóth Éva és Zsille Gábor

Május 23-án, pénteken 18 órakor

OPEN READING – versfelolvasó délután az Írószövetségben. Házigazda Turczy István, a Költői Szakosztály elnöke. A felolvasó költővendég **Petőcz András**, vendége: **Zsávolya Zoltán**

Május 26-án, hétfőn 17 órakor

A Kornétás Kiadó bemutatja **Sárközi Sándor** Kanyargós utakon és Lángörzök című könyveit. Közreműködnek: Sárközy Zoltán Jászai-díjas színművész, Bártfai Ferencné és Földesdy Gabriella előadók, Nidermayer Anna és Willnérné Takács Margit költők és Bacsa Ferenc dalénekes.

Május 27-én, kedden 18 órakor

Szécsi Margit emlékest

Házigazda Vasy Géza a Magyar Írószövetség elnöke, közreműködik Mohai Gábor

Május 28-án, szerdán 17 órakor

A *Felsőmagyarország* Kiadó bemutatja az Ünnepi Könyvhétre megjelent kötetét.

Május 29-én, csütörtökön 18 órakor – Bajza-szalonn

Május 30-án, pénteken 18 órakor – Terézvárosi Verses Esték

Rendezvényeinket a **Nemzeti Kulturális Alap** és a **MASZRE** támogatja

EURÓPAI FIGYELŐ

TOMÁŠ TICHÁK

A Listy harminchetedik éve

A Listy című kéthavi lap története a múlt század hatvanas éveitől nyúlik vissza, az akkori legbefolyásosabb és legolvasottabb csehszlovák kulturális és politikai folyóiratig, a Csehszlovák Írószövetség folyóiratáig. Az 1967-es, áttörést hozó írókongresszus után, amely élesen kikelt Antonín Novotný rendszere ellen, a Literární novinyt (Irodalmi Újság) elvették az íróktól. 1968 elején azonban azonos szerkesztőséggel újraindították, Literární listy (Irodalmi lapok) címmel, amelyet azután újra betöltöttek a Varsói Szerződés hadseregeinek augusztusi bevonulása után, viszont 1968 novemberében ismét megjelent az egyszerűsített Listy (Lapok) cím alatt. Végérvényesen utolsó száma 1969 májusában látott napvilágot.

Logikus volt tehát, hogy egy évvel később, amikor a csehszlovák televízió egykori igazgatója és a prágai tavasz egyik ismert alakja, Jiří Pelikán (1923–1999), miközben Rómában emigráns munkatársaival és az otthoni demokratikus ellenzékkel egy folyóirat alapításáról gondolkodott, úgy döntött, hogy annak címét illetően megőrzi a Listyvel való folytonosságot.

A folyóirat, amelynek első száma 1971 elején jelent meg, az alapítók értékeihez igazodott, de az ún. normalizáció korlátozott publikációs lehetőségeinek a nyomát is magán viselte. Eleinte legnagyobb részét az értekezések tették ki, majd a későbbiekben ez a kör bővült, kö-

szönhetően a külföldi és hazai kapcsolatok kiszélesedésének (a csehszlovák augusztus utáni – 1968 –, illetve február utáni – 1948 – emigrációk képviselői általában együttműködtek). Szinte teljesen a szépirodalomnak szentelték a Listy évkönyvét *Čtení na léto* (*Nyári olvasnivaló*) címmel (1980-tól). A Listy a Svedectví (Tanúság) mellett, amelyet Párizsban Pavel Tigrid adott ki, a legfontosabb emigráns folyóirattá vált, és leginkább a hazai olvasókhoz szólt. Gyakorlatilag minden emigráns és otthon elhallgatott publicista, politikus és író közölte benne írásait. A határon át csempészték az országba (a Listy ráadásul egy kicsinyített zsebkönyvben is megjelent), körbejárt az emberek között, de egyben a kommunista propaganda leggyakoribb célpontjává is vált. A Svedectvível ellentétben a Listy 1989 után nem szűnt meg, Jiří Pelikán áthelyezte székhelyét Prágába. A kilencvenes években a szerkesztőség változásokon esett át, 2003-ban a kiadását Václav Burian és Tomáš Tichák, olasz szerkesztők és kiadók vállalták el, a szerkesztőség nem változott, s a neves cseh politikai elemző, Václav Žák főszerkesztő helyén maradt. Talán az egyik legszembetűnőbb változást az új grafikai elrendezés jelentette, ami a modern, egyúttal a hatvanas évekbeli Listy változata, és mindenekelőtt a kulturális és irodalmi témák visszatérése, amelyek a kilencve-

nes években átengedték a teret a politikai témáknak. A Listy ma hazai és külföldi politikai és történelmi elemzések, esszék és tanulmányok, értekezések folyóirata, de közöl szépirodalmat is; abban az esetben, ha a szöveg művészetén kívüli témákhoz kapcsolódik, a megjelenés feltétele a magas nyelvi és gondolati színvonal. A Listy recenziókat ad közre új könyvekről, legyen az politikai esszé, próza vagy költészet; igyekszik felhívni a figyelmet méltatlanul mellőzött művekre vagy csehországi és külföldi kiállításokra. 2004 óta minden számban teret biztosít egy-egy cseh vagy szlovák nyelven alkotó költő és műfordító bemutatkozásához. Már harmadik éve szerepelnek benne fotográfiai riportsorozatok, amelyek ismert személyiségeket, valamint kortárs cseh és közép-európai művészek-fotóművészek újabb generációját mutatják be. A Listy 2004 óta a folyóirat alapítójáról elnevezett Pelikán-díjat ítél oda. Az első díjazott Tadeusz Mazowiecki lengyel politikus volt, 2005-ben a Pelikán-díjat Alena Wagnerová író és fordító kapta, 2006-ban pedig a magyar bohémista, Varga György. A díj tartalmaz egy egyhónapos meghívást Csehországba egy diák, ifjú művész vagy tudós/kutató részére, akit a díjazott választhat ki, és aki erre az időszakra a Listy vendége.

Bolemant László fordítása

NORBERT HOLUB

***

Odessza

Rántsд szét a melleden ingedet!
Örülj meg, üvöltözz, integess.

Tépd le a szűk lajbid gombjait!
Jósold meg velük, hol jobb, túl vagy itt.

Rúgd le, sutty! lábadról a cipőd!
Tovább ne uralja az időd.

Dobd el a kalapod s fejedet!
Ne sajnáld, vívódtál eleget.

Nyakkendőd röptessed magasba!
Szárnyaljon időddel csapongva.

Oldjad meg a poros szandálod.
Lassúbb lesz életed, meglátod.

Végül majd dobd sutba a tested!
Ha a lelked bátor lesz, s elenged.

S akkor rádólt a nagy hullámra,
a perc fölötте csupa kék,
a tengeristen viszi, dobálja,
bukdácsol: nedves uszadék.

A homokban hagyta falábát.
Apró obeliszkre – éppen rálát:
nyugágya oldalán hever.
Mellette a bőr heveder.

Este újra látja a várost,
hol az ő emlékműve áll:
rajt' a cirill betűk:

– hízott ruhatetűk –
s mellette szobor-lány vár ott –;
békés e szocreál.

*Humpolec*¹

Úgy megsüllyedt,
hogy a temetőjébe ingyen beléphetsz
(gyerekeknek, katonáknak féláron).
Terét templom osztja ketté,
felső részén Futurista Pista szecessziós szobrai,
az AI-téren meg gyerekkocsmá,
s átjáró vezet a szulákkal
bevetett földek felé.
A füstölő kórház korma a sírokba hullt,
lizoltól búzlótt itt a virág,
de még tán Palach is megtiltotta volna,
hogy halála után elhamvasszák.
A családi villa utolsó tárgya
egy faülőkés kerámiatál.
A sárgaréz korlátot már én képzeltem hozzá,
ezen szertornáztam büntiből,
s ami ebben a kopár házban maradt:
a kazánban jó pár marék hamu.

S a gyárakban még sötétben is
a fény rabszolgái voltak.

¹ Humpolec – város Dél-Csehországban.

TOMÁŠ TICHÁK Közép és eszme

Talán ellentmondásnak hangzik, de a közép-európaiság eszméje leginkább Európa keleti részén van jelen. De mi is voltaképpen a közép-európaiság eszméje? Arról, micsoda Közép-Európa, már sok konferencián vitatkoztak, sok tanulmány, esszé és antológia jelent meg róla. A végeredmény: Közép-Európa nem más, mint a különféle Közép-Európáknak a végtelenben fekvő metszéspontja. Ezen a kifejezésen ugyanis mindenki egy kicsit mást képzel el. Csakhogy a hely szellemét annak lényegéből kifolyólag racionálisan vizsgálni nem lehet, ez ugyanis egy érzés, alig észrevehető ködpára a táj fölött, melyen látható és láthatatlan nyomokat hagyott a múlt. Magas és alacsony, kínos és fenekölt, bűz és illat vibráló elegye. Ezt a finom fuvallatot az öreg kontinens nyugati végében már rég elnyomta az újdonság átható, csípős lehelete. Az évszázados port ezerszer kisöpörték, a limlomot újrahasonosították. Már csak a levéltárakban és könyvtárakban lehet ezt az aromát fellelni, de már ott is elkezdődött a tudományos harc a penész és rothadás ellen. Az eljövendő generációk számára örökre megmaradnak a puszták tömör tények, a szellem azonban elillan, mert nem lehet konzerválni, lefagyasztani, digitalizálni.

Ukrán földmérők számításai szerint Európa közepe (a valamikori) Kárpátalja keleti részén Rahó közelében fekszik. Néhány tíz méterre az Európa középpontjába szúrt kopott obeliszk-től hullámos pléhből készült buszmegálló van. Minden reggel még sötétben megérkeznek oda a városi utazás iránti első érdeklődők, és reggel nyolckor a tető körül már sokféle tömeg szorong. Amikor kezd nyilvánvalóvá válni, hogy ha jönne is busz, ennyi utast nem tud befogadni, akkor indulnak el az elsők gyalog vagy autóstoppal. Délben

már csak a legmegátalkodottabbak és legapatikusabbak maradnak. Csendben állnak, tekintetük a kanyarra tapad, Európa földrajzi közepe nem zavarja őket. Európa közepének tadata számukra magától értetődő és annak mutatója, hogy nekik nem jelent többet, mint nekünk a szintjel egy ház falán.

Néhány tíz kilométerre onnan, Királymező (Königsfeld, Ust' Čorná) község közelében beszéltem egy több mint nyolcvan éves férfival. Csehszlovákiai ifjúságára emlékezett, a trencsényi katonaságra. Beszélgetés közben tudatosítottam, hogy mindketten ugyanabban a már nem létező államban születtünk. Megmondtam neki, mire ő csak bólintott. Elszégyelltem magam: hagyom, hogy elragadjon az a kényelmes illúzió, hogy tőle eltérően én még mindig ugyanabban az országban élek, még ha az időközben kisebb lett is. És hogy e kényelem fejében számúztam gondolataimból Közép-Európa szellemét.

Európa közepéből azonban több is van, egy Magyarország útikönyv azt állítja, hogy a középpont Debrecen közelében fekszik. A hajdú-bihari metropolisz idén február végén idillikusan álmatag benyomást tett rám. Az emberek az utcán sehová sem siettek, sétáltak a gondosan összekotort hókupacok között és mosolyogtak egymásra. Péntek délután, mintha vasárnap lenne. A villamosok is lassabban dőcögtek, mint nálunk. Az eladók üzleteik előtt cigarettáztak és beszélgettek. Az utcákon fagyos szél nyargalt végig, és vele az a bizonyos leírhatatlan közép-európai érzés. Talán a hortobágyi puszták fölől fúj, a Nagy csárdától, ahol a csárdás született.

Hajdúszoboszlón tudtuk meg azon az utolsó februári pénteken, hogy megválasztották az új államfőt abban az országban, amely számunkra Európa szívét jelenti. A távolból még hidegebb szél fúj meg minket. Fagyos volt, de ugyanakkor, ki tudja miért, kicsit melegített is.

(Listy 1/2003)

Forgács Ildikó fordítása

TOMÁŠ TICHÁK (1957) újságíró, publicista, a *Listy* kiadóinak egyike. 2007-ben jelent meg az olomouci Periplum kiadónál a *Podvratné a zázvatné a jině fejetony* (Felfogató és szédítő és más tárcák) című kötete.

NORBERT HOLUB (1966) költő, újságíró, műfordító, orvos. A Weles nevű polgári társulás tagja, folyóiratuknak is ez a neve. A *Bláznici básnici* (Bolond költők) kutatási terv keretében a klasszikus cseh iro-

dalom alkotóinak és műveinek pszichopatológiáját tanulmányozza. Első kötete 1989-ben jelent meg *Zrcadlo pod jevištěm* (Tükör a színpad alatt) címmel. Utolsó könyve: *Status idem* (Változatlan állapot, 2006.) Jihlavában él és dolgozik.

JAN NOVOTNÝ (1944) – fizikus, filozófus, író és publicista. A brünni (Brno) Masaryk Egyetem tanára.

JAN NOVOTNÝ

A Charta előtt és a Charta után

Mi tagadás, történelmi tanúvá lettem, és nem tudok ellenállni a kísértésnek, hogy ki ne oktassam azokat, akik nem lettek azzá, és hogy figyelmeztessem őket más tanúk tévhitét és bagatellizálását illetően. Tehát lássunk öt gyakori értelmezést a Charta 77 megítéléséről.

1. A Chartának a lakosság nagy része nem tulajdonított volna nagy jelentőséget, ha a rendszer nem válszol rá ingerülten.

Úgy gondolom, nem vagyok azzal egyedül: ha visszatérek az életemre, mindenekelőtt a vízváltóknál időzöm el – a pontosan meghatározott töréspontokon. Ezek leginkább személyes vízváltók, főként a halállal vagy a szerelemmel kapcsolatosak, de nemkevésbé fontosak lehetnek – különösen Közép-Európában a XX. században – a politikai vízváltók is.

Nálam öt ilyen van. 1953 márciusa: a rádió komor hangon jelenti, hogy Sztálint gutaütés érte. Nagymamám, aki egyáltalán nem csodálja a kommunistákat, és a háborúban elvesztette a fiát, elsírja magát. Először érzem az emberi bálványok halandóságát, a nagybetűs történelem érintését. 1956 júliusa: komoly hangon olvassák be a rádióban a szovjet nyilatkozatot arról, hogy Sztálin egyáltalán nem volt szent. Édesapám, az ingatag kommunista felkel és idegesen fel-alá járkál. Életembe belép a politika. 1968 augusztusa: hogy csak egyetlen pillanatot említsek, a brünni Szabadság téren, a Moszkvai jegyzőkönyv¹ elfogadásáról szóló kiáltványt könnyes szemmel hallgató tömeg jut eszembe, és a zajos hét utáni hirtelen beállt csönd. A csúcok meghódításának ideje lejárt, kezdődik a beláthatatlan lecsúszás. 1989 novembere: huszonegy évvel később a Szabadság térre érkezünk, hogy megkondítsuk a normalizáció felett a lélekharangot.

1 Moszkvai jegyzőkönyv. 1968. augusztus 23–26., – 24-től a Dubček vezette, napok óta őrizet alatt álló csehszlovák politikai képviselő részvételével –, tárgyalások folytak a csehszlovák és szovjet küldöttségek között Moszkvában, amelyek a pszichikai nyomás hatására gyakorlatilag kapitulációval, az ún. Moszkvai jegyzőkönyv aláírásával végződtek. Ez a dokumentum a Csehszlovákia Kommunista Pártjának vezetésére vonatkozó feladatokat határozta meg, illetve a megszálló csapatok kivonásának ígéretét tartalmazta.

2 Néhány mondat (Několik vět). 1989 júniusában a Charta 77 Mozgalom kidolgozta a Néhány mondat című beadványt. Ebben a politikai foglyok szabadonbocsátását, a média és a független kezdeményezések szabadságát, a történelmi kérdéseket, a politikát és a nagyberuházásokat (atomerőművek) illető nyilvános vitát (1968) követelt. A támogató aláírások száma őszig körülbelül negyvenezerre nőtt.

A vízváltó, amelyet a számvetésben átugrottam, két részre osztja ezeket az eseményeket. Emelkedő és ereszkedő szakasról beszélnek. 1977 januárja: édesanyámmal a Charta bejelentését hallgatjuk. Ismeretlen eufória kerít hatalmába bennünket. Tudom, az emlékek időnként megszépülnek, de szerencsére hivatkozhatok egy barátira, aki aznap véletlenül meglátogatott bennünket. A Chartával kapcsolatos emlékei a mi örömünk emlékéhez kötődnek. Okát ma is a következő szavakkal tudnám leírni: végre megszólaltak a mi valódi képviselőink.

2. A rendszer rosszul tette, hogy a Chartával szembeni reakcióját nyilvánosságra hozta.

Nem gondolom, hogy annyira kivételes emberek lettünk volna. A cseh vidéken sokunk hallgatott, csendben értékelt és írogatott (apám, aki nem érte meg a Chartát, ezt mindjárt Husák hatalomra kerülése után elkezdte). A rezsim helyesen eróziós törésvonalként értelmezte a Chartát, amely megfelelő beavatkozás hiányában veszélyes méreteket ölthet. Minden potenciális követője tudott a Chartáról, vagy pedig rövidesen hallott volna róla a hivatalos hallgatás ellenére is. Az összes chartás bebörtönzése emellett nyilvánvaló bizonyítéka lett volna a világ és az ország lakossága előtt annak, hogy a kiáltvány tartalma igaz. Az elvtársak már nem hittek saját dialektikájuk erejében sem, mellyel elkezdheték volna bizonyítani, hogy a szavak megfelelő értelmezése alapján tulajdonképpen nem sértenek semmilyen nemzetközi egyezményt.

A Charta szimpatizánsait meg kellett félemlíteni. Csupán a kemény szavak erre nem lettek volna elegendők, abból is látható, ami tizenkét évvel később bekövetkezett. A *Néhány mondatra*² is mérhetetlen dühvel reagált a Rudé právo, de mégsem keletkeztek ellenmondatok, melyeknek aláíróit lehozhatta volna. Ellenkezőleg, lavinaszerűen elkezdett növekedni a Szabad Európa által sugárzott eredeti kiáltvány aláíróinak jegyzéke.

A normalizációs rezsimmel való szembeszálláshoz már nem volt szükség olyan bátorságra és erőre, mint az előző totalitárius rendszerekben. A biztonsági fék, amit a normalizáció fenntartói mindig kézben tartottak, az általános tűzhelyzet volt – ha valaki ellenáll, az nem csak magának árt, hanem családjának, feletteseinek, kollégáinak és azok munkahelyének is. A Charta rákényszerítette a rendszert arra, hogy bebizonyítsa önmagának és alattvalóinak, a fék folyamatosan működik – és ez leginkább az emberek elzárkózásán látszott, illetve a Chartát támogatók aláírásainak eltüntetésén.

3. A Charta közvetlen hatására ezért növekedett a nyomás mindazokra, akiknek nem volt kedvük, érdekük vagy bátorságuk ahhoz, hogy kivándoroljanak.

Hosszú távon ez bizonyosan nem így volt. A chartások magukra vonták a figyelmet, a rendszernek nem volt szüksége arra, hogy nyílt ellenségei számát növelje, és így a többiek az elkövetkező években érezhetően fellélegezhettek. Még Gorbacsov előtt különösebb félelmek nélkül közöltem az írógéppel írt folyóiratokban, tiltott kulturális rendezvényekre jártam, és a diákjaim előtt kinyitottam a számat. Ugyanakkor a Charta közvetlen hatása nem volt ilyen egyoldalú. Ennek megértéséhez a társadalom általános állapotát kell figyelembe venni, azt, ahogyan augusztus után, és főként Dubčeknek Husákkal való felváltása után alakult. Úgy gondolom, még mindig nem folyt komolyabb vita arról, hogyan is fulladt olyan kínosan kudarcba a nagy reményekkel indult és fél éven keresztül sikeresen fenntartott ellenállás a „január előtti helyzethez való visszatéréssel”³ szemben. Időben el kellene helyezni ezt a kudarcot – a hatalomnak az augusztusi évforduló vagy Husák hivatalba lépése idején történt beavatkozásai inkább következmények, mint okok voltak. Miután a vezetők részben megadták magukat, az ellenállás csak védekező jellegű lehetett – az offenzív kísérletek kudarcba fulladtak, és egyre erősödött az a fajta benyomás, hogy inkább a Jeremiások ideje jött el, mint a Mózeseké. Nem volt kitérve az irányvonal, amelytől nem szabad eltérni, amely kötelező.

Még azok az emberek is, akik az ellenállás felé hajlottak, hagyták magukat abba a helyzetbe kényszeríteni, amelyet – pszichiátriai szempontból ugyan helytelenül – skizofréniának neveznek. Lojalitást színleltek a hatalom felé azt remélve, hogy még annak politikai és ideológiai képviselői között is folyamatosan jelen van a harc a régi idők restaurátorai és a január utáni politika fenntartói között, s reménykedtek abban, hogy visszafogottságukkal az utóbbiakat támogatják.

Emlékszem egy kollégámra, aki figyelmesen olvasta a Tribunát (Tribün) és a Tvorbát (Alkotás)⁴ – az alkotmánybíróság könyvtára kötelezően járatta ezeket – és a front mozgásainak nyomát kereste bennük. Én is hajlamos voltam minden szalmaszálba belekapaszkodni, és biztosan nem én voltam az egyedüli, aki örömmel vette, amikor Vladimir Dostál a hetvenes évek

elején a Tvorbában erélyesen fellépett bizonyos Příbramský és Janík nevezetűek besúgóhadjárata ellen (és legalábbis az álnevük megváltoztatására kényszerítette őket).

A Charta ennél a pontnál mély, még ha nem is azonnal felismerhető törést okozott. Az ellene forduló feljelentéseket nem lehetett anélkül folytatni, hogy az ne emlékeztessen a protektorátus vagy az ötvenes évek gyakorlatára. A rendszer kinyilvánította, hogy semmi beveszi az alattvalókat és nem érdemli meg a jóhiszemű és feltétlen lojalitást. A másik oldalon pedig emberek százai, akik a tűzhelyzet elve ellen foglaltak állást, számítottak követendő példának. Mindenképpen nehéz megmondani, mit tettem volna – de éreztem, hogy személy szerint nehezen tudtam volna megadni magam a hatalomnak, ha például a Charta ellen kellett volna aláírni valamit, majd esetleg név nélkül írni az ellenkezőjét. Ha saját magamat becsaptam volna, nem hibáztathattam volna ezért a Chartát. Bár igaz, nem tiltakoztam a feletteseimnél amiatt, hogy az én nevemben is megbotránkoztak a Chartán. Megszarolt túszejtőként kezeltem őket, akik miatt nincs értelme bonyolítani az életet. Annak idején megkönnyebbülésnek vettem, hogy a rendszer megelégedett a művészek köréből származó Antichartával, és nem próbálkozott meg valami hasonlóval a tudományos intézetekben és az egyetemeken. Merem remélni, hogy felmérte az ezzel járó kockázatot és joggal ítélte túl nagyra. Figyelembe vehette Hrbka iskolaügyi miniszter próbálkozását, aki 1970-ben az egész akadémiai közösség elé nyújtotta be aláírásra a programját, amely legalábbis közvetve igazolni kívánta az azt követő megtorlást. Azonban voltak olyan kollégák, akiknek sikerült megindokolniuk a program aláírásának elutasítását, mégpedig olyan örökérvényű érvekkel, hogy azt nem lehetett a szent tehennel szembeni illetlenségként magyarázni. Hiszem, hogy az 1977-es évben ezekből az emberekből szükség esetén több lett volna, amitől félt a hatalom. Sajnos nem tudom előkeríteni Hrbka programját és összevetni az Antichartával. Úgy tűnik viszont, hogy az aláírás elutasításának az esélye és a lojalitás talaján maradás esélye 1977-ben nagyobb volt. Mindenekelőtt leszögezhető, hogy az Antichartából a rendszer oldaláról nézve olyan méltatlan gyávaság árad, amilyennel nem találkozunk a protektorátus vagy az ötvenes évek agresszív szövegeiben. Világos, hogy az egész hosszas mellébeszélésnek az egyetlen értelme a kétszeres védőburok biztosítása a tizenegy szavas szövegrészből áradó bűz csillapítására, miszerint: „ugyanígy nálunk is feltűnt az ilyen árulók és hi-tehagottak kis csoportja”.

3 „január előtti helyzethez való visszatéréssel”: 1968. január 3–5. a CSKP KB plenáris ülésén döntött a legmagasabb funkciók elosztásáról. A főtítkárr Alexander Dubček lett, és ezzel lezárult Antonín Novotný csaknem tíz évig tartó kormányzási időszaka.

4 Tribuna (Tribün) ; Tvorba (Alkotás) – prágai irodalmi folyóiratok.

Bővebben taglalva, ezek az árulók és hitehagyottak, akiket „megvetünk”, és akik mindenhol a világon megjelennek, úgy vannak jellemezve, hogy az sokkal inkább ráillik a hatalom birtokosaira és kiszolgálóira, mint a chartásokra. Ha valaki utólag azt állítaná, hogy a szöveget ilyen céllal írta alá vagy esetleg fogalmazta meg, nehezen lehetne bizonyítani az ellenkezőjét.

Szintén nehezen lehetett 1977-ben vitázni azzal, aki csak akkor volt hajlandó elítélni az árulót, miután megtudta, kiről van szó, és milyen módon vált árulóvá. Úgy gondolom, hogy az Anticharta – és elsősorban végül is (maga a) Charta – megmutatta annak lehetőségét, hogy még az udvari művészek sem kötelesek a fejedelem cipőjét pucolni. Az, hogy ezzel nem éltek, nem a Charta hibája.

4. A Charta programja naiv volt, világosan látszott, hogy a hatalomnak nem érdeke a dialógus, és az emberi jogokról szóló egyezményeket nem kívánja betartani, bár nem is teheti.

Elég elolvasni a Chartát, hogy kiderüljön, nem a párbeszéd ajánlatával fordul a hatalom birtokosai felé, hanem a polgárokhoz szól, mégpedig támogatást kérőn. Világos, hogy a politikai és állami hatalommal való konstruktív dialógus mindennemű ellenzéki tevékenység közös nevezője. Nincs benne viszont semmiféle csúsztatás – ha a kormány aláírt bizonyos egyezményeket, nincs abban semmi álnokság, hogy követeljék azok teljesítését. Vajon alattomos dolog-e a rabló ellen fegyvert használni, ha az nem számít rá? A Charta egyik legnagyobb vívmánya az, hogy az olyan embereket, mint én is vagyok, kiszabadított skizofrén állapotukból, amelybe a lojalitás irányába való igyekezetükben jutottak. Megmutatta ugyanis, hogy már maga a kormány kiszabadította őket azzal, hogy aláírta az egyezményeket.

Félhettem volna továbbra is attól, hogy „lelepleztek”, és bajtársi óvatosságból titkolhattam volna tevékenységeimet – amit én más törvények megszegéséből fakadó következményektől való félelmemben titkoltam, nem pedig a saját törvényeim megszegése miatt. És ha eljön a legrosszabb, reménykedhettem a törvény bátrabb védelmezőinek a segítségében.

5 Literárne noviny (Irodalmi Újság) – a Csehszlovák Írószövetség 1967-ben betiltott lapja. Kultúrny život (Kulturális Élet) – irodalmi, kulturális és politikai folyóirat, 1968. augusztus 30-ig jelent meg, a kilencvenes évek elején újraindították, de 1993 után megszűnt. Host do domu (Vendég a háznál) – az 1968-as események után betiltott irodalmi folyóirat.

5. A Charta programja a reformkommunizmus jegeit viselte magán, és már ezért sem hihetett a Chartának a demokratikusan gondolkodó ember.

Tagadhatatlan, hogy a kommunista párt tagjai kiemelkedő szerepet játszottak a Chartában számbelileg és ideológiailag egyaránt. Be kell vallanom, hogy 1977-ben egyöntetű többségben voltak az általam ismert aláírók között (ha valaki a normalizáció idején szellemileg magukra találó emberekről mint Husák gyermekeiről beszél, akkor én inkább a Literárne noviny (Irodalmi Újság), a Kultúrny život (Kulturális Élet) vagy a Host do domu (Vendég a háznál)⁵ gyermekének tartanám magam. Ezért nem zavarna és nem lepne meg még az sem, ha a Chartában előfordulna egy mondat a szocializmus támogatásáról, ráadásul örömmel venném még az 1968-as akcióprogram megvalósítására alakult mozgalmat is. A Chartát eredetileg azok szerveződésének tekintetem, akik hűek maradtak a hatvannyolcas év eszméihez, és azokat továbbgondolják. Viszont a Charta azon aláírója is, aki még reménykedett a reformkommunizmusban, aláírásával átlépte a Rubikont: mindaddig állíthatta és hihette, hogy a szocializmus megerősítése és az embereknek a kommunista részére való megnyerése a célja, és hogy az emberi jogok betartása csak egy eszköz, amely elvezet ezekhez a célokhoz. Ebben rejlett a skizofrénia, amely – úgy gondolom –, szerencsétlenül befolyásolta az 1968-as évet és annak visszhangjait. A Chartához való csatlakozással ettől a tudathasadásos állapottól végleg megszabadulhatott.

Vannak, akik ma a Charta szemére vetik, hogy soha nem határolta el magát egyöntetűen az ötvenes évek kommunizmusától. Megtehetette volna, mondjuk a februári évforduló vagy valamelyik politikai per kapcsán – azonban miért ne nyúlnánk vissza február előttre, és miért ne fejezzük ki véleményünket az előző időszakról, amely előkészítette az utat a totalitarizmusnak. Gondolom, hogy a kommunizmusból való kijózanodás betetőzéséhez hatásosabb volt az, hogy a Charta nem kapcsolódott egy adott nézőponthoz a múltból. A személyiségek, akiket felidézett, a viták, amelyeket szított, a később születettek látókörét szélesítették, és lehetőséget adtak nekik arra, hogy megszabaduljanak a „kommunizmus gyermekbetegségétől”.

(Listy, 1/2007)

PETR KRÁL
Billentyűk

Bohumila Grögerovának és Josef Hirsalának

Tovább dohogni, ki tudja. Inkább vicsorogni
szélre és tavaszra, a nap lapátjaira és konduló
ezüstre; csak hűen, a keserű fű illatát szívni, míg
a mélybe érsz. S körülötted megint: tavak, kerítés, hó.

Tavaid – nedves rongyok, és a falécek élei
üres városokból s kóbor vadaktól felszálló fehér ködbe
vágna rést. Egy pillanatra fém villan, majd fekete redői
a szétfolyó árnyékoknak, rothadás és enyészet egyformán sorsuk lett,

szemmel s homlokkal zúznak szét, azután felszívódnak testedben.
Áthatva, újra megbolygatva mindattól, ami minden irányból
riadóként tör rád, rázkódj és csilingelj győzelmesen
magadnak. Csörgedez a víz, ahol örködöm öreg állomásokon,

miközben a vonatok vég nélkül körbejárnak,
s füttyükben csak a váltók fémes kattogása
akadozik puhán. Tudod, nincs titka a világnak;
hátunk mögött a régi szer receptjét békésen várja

sötét ügynökségek, bozótok patikájából;
felettünk a lombon átsejlenek a fehér jelek.
Az utak simogatóak, akár bújó öszvérek bőre
aszfaltjuk fénytől és esttől edzett, s csendben

erdő alá visz a vihar elől. A tapogatózó kezek
hangja – fehéren, feketén – csappantyúként csattan.
Messze, szürke falvakban, eltékozolt idő mered,
múlik, lusta hullámokkal öleli az udvart.

A tavasz hangja elcsuklik, sebeit rozsdá marja,
mélyéből keserű sár lövell; megint a kételyeid
érezik csak a szél erejét és amit hordoz, a vágyat.
Élő jelenésnek tűnni, és a térben is eként létezni

már egy marék borstól, csipetnyi sótól izgatottan.
A nap tiszta mosolyában elámulva elnyúlok,
csontjaitokat fényezem csiszolt szavaimmal.
Ha esni kezd, és a város nedves vásznán a sirályok

csapata az esernyőkre, a szürke padló kövére ül,
a zongorista kezelője a billentyűk kátrányát
éri, semmi sincs veszve; ujjainkra korom száll, szerelemre gyilok hűl,
a dermedt napfényben egy zongora némán csapja szárnyát.

Bolemant László fordítása

ALENA WAGNEROVÁ

A cseh értelmiségi élboly tündöklése és bukása

Havel cseh köztársasági elnök utolsó hivatali szakasza 2003-ban, majd aktív politikai pályafutásának vége mintha szimbolikus pont volna a vezető értelmiségnek a cseh társadalomban betöltött hagyományosan élen járó szerepe után. Az tehát, hogy ők a politikai hatalom képviselői (bár hatalmi vonatkozásban elitként emlegetni őket túlzás volna, igaz, terminológiailag helyes), s hogy ők erre a társadalmi vezető szerepére igényt is tartanak.

Ez a változás egyebek mellett kiolvasható Havel utódjának, Václav Klausnak viselkedéséből is. Bár ő a kilencvenes évek derekán – még Václav Havel vetélytársaként – igencsak igyekezett kiváló értelmiséginek mutatkozni, ugyanis – idézem: – „annyi esszét írt, hogy párját ritkítja mifelénk”, kifejezve ezzel is az értelmiségi vezetőréteghez tartozását. Akkor nyilván ezen a módon akarta magát megmutatni, ám hivatalba lépése után nem várt módon elállt minden intellektuális igényességtől, és a szó igazi értelmében beletörpödött szocialista korszaki elődeinek készruháiba. Az intellektuális igény és kulturális színvonal a cseh politikában már nem húzóerő. Hogy az utolsó parlamenti választásokon szinte senki sem került be újra a honatyák közé a vezető értelmiségiek közül, s hogy még azok sem, akik a korábbi parlamenti időszakban a cseh országgyűlés jobbik kamaráját alkották, mindez a változások bizonyítéka. A nemzet kulturális vezetői közé tartozás már egyáltalán nem ajánlólevél, mint korábban volt. Ez persze nem jelenti azt, hogy napjainkban a cseh kultúrában semmi sem mozdul, vagy hogy az értelmiség színe-java megszűnt volna létezni. De ami mégis megváltozott, a vezető értelmiség szerepe a társadalomban; a központból kiszorítva kisebbségbe került, elvesztve tekintélyét és befolyását. Egyszóval mások érdekcsoportjai mellett afféle korlátolt felelősségű társasággá jelentéktelenült. A cseh társadalom életének fő áramlata kikerüli. Az értelmiség alacsony helyét a társadalmi ranglétrán jelzi átlag alatti jövedelme, viszonylagos szegénysége a hangadó vállalkozókéhoz képest. S mintha inkább ez utóbbiak értékrendjéhez igazodna a társadalom. Szegénynek lenni viszont a pénzen alapuló értékrend szerint azt jelenti, hogy sikertelenek, sőt nevetségesek vagyunk. Igaz is, miféle fura népség ez itt, akik ingyen vagy aprópénzért,

pusztán az ügy iránti buzgalomból okos cikkeket írogatnak a cseh társadalom állapotáról kis példányszámú kiadványokba, s vitákat indítanak, amelyek bármennyire szükségesek is, csak ritkán ébresztik föl az érintettek érdeklődését. Értelmisége nélkül a cseh társadalom nyilván még borzalmasabb, még sivárabb volna, de hát ki-csoda képes ennyi visszhangtalanságot eltűrni?

Mondjuk ki rögtön, bár ennek kifejtésére majd később kerítünk sort, hogy a vezető értelmiség peremre kerülése és kiszorítása a cseh társadalom hagyományos vezető szerepéből nem csak a november utáni piacgazdasági eszménnyel fellépő társadalmi keret következménye. Kezdetét a husáki visszarendeződés időszakában jelölhetjük ki. Ekkor a létező szocializmus pártvezetői véglegesen elvesztették bizalmukat az értelmiségi elitben, s hatalmi szövetségük ezzel fel is bomlott; a politikai visszarendeződés irányítói addig szokatlan mértékű engedelmességet követeltek az értelmiségtől, de javuk inkább a belső vagy külső emigrációt választotta, megteremtve így a polgári ellenzék magvát, lázongásával óhatatlanul szembekerülve az államhatalommal. A november utáni fejlődés ellentmondásos logikája, hogy a vezető értelmiségen ezért a megtorlás, vagyis a jelentéktelenségbe szorítás, igaz, más égisz alatt, épp a Václav Klaus vezette jobboldal műve, bár ennek a szárnynak elhatárolódása a leghangosabb a kommunizmustól. (Ők a visszarendeződés időszakát távlattalannak, erkölcsileg nihilistának mondják s a létező szocializmust pedig a nemzedéket legmélyebben sújtó ballépésnek.)

Jóllehet a vezető értelmiségnek soha nem volt közvetlen hatalom a kezében, de mégis lett befolyása, mert létrehozta és hitelesítette a társadalom értékrendjét, s mértékrendjével és létezése meghatározó jegyeivel alapvetően hatott rá és alakított rajta. Szerepe nemcsak eszményeket, hanem mércét teremtő is volt. A vezető értelmiség képviselői a viselkedés és cselekvés olyan követésre méltó mintáit és példáit hordozták (gyakran nyilván eszményesítve ezeket), amelyet a cseh hagyományban a politikusok szinte sohasem mutattak; a szocialista időszakról most inkább szemlesütve hallgatunk. Épp a kulturális élenjárókból verbuválódtak a modern cseh államiság első időszakának olyan képviselői, mint Masaryk és bizonyos értelemben Beneš. (Érdekes, hogy a csehszlovák kormány első két német minisztere, Franz Spina és Robert Mayr-Harting is a kulturális elithez tartozott; a német kisebbség önkéntelenül is követve a cseh mintát, hasonlóképp viselkedett, mint a saját államiság nélküli példaadók az Osztrák–Magyar Monarchiában, már ami a politikai hivatalok képviselőinek a kiválasztását illeti.)

A kultúra szerepe megváltozik

A kulturális elit hagyományosan biztos szerepe a cseh társadalomban köztudottan összefügg a csehek tizenkilencedik századi történelmi helyzetével, amikor is függetlenségi törekvéseinek az Osztrák–Magyar Monarchiában önálló államiság nélküli nemzetként adott hangot. A műveltségi javak itt, az értékrendjében konzervatív fölbirtokosság rövid ideig tartó, de nemzeti öntudatot serkentő kezdeményezésétől eltekintve, szinte egyedüli forrásai voltak annak, hogy a csehek létezésüket artikulálják és kialakítsák nemzeti együvé tartozásuk tudatát. A kultúra a politika helyettesítőjévé vált, a színház pedig pótolta a parlamentet, miközben mindkettő politizált. A kultúrának ez a sajátos jelentősége nem csak cseh különlegesség, mert ebben az időszakban a soknemzetiségű osztrák birodalom más nyelvű népességeire is érvényes volt.

Ennek a kulturális túlsúlynak fontos részét adta a műveltség érvényre juttatása, kapcsolódva a kulturális nemzet fogalmához, mert ez lett a cseh felvilágosodás óta a megmaradás és a fejlődés legfőbb záloga. A műveltség – nem haszontalan erre épp napjainkban emlékeztetni – ekkor mélyen demokratikus jelentést kapott, lehetőséget adva mindenkinek, hogy értelmesebben, gazdagabban és tudatosabban formálja meg életét. Itt egyszerre volt fontos minden egyén és a nemzeti öntudat. A cseh hagyományban a műveltséget a társadalmi fejlődés legjárhatóbb útjaként értelmezték és értékelték.

A műveltség és a művészet ilyenén felfogásának, vagyis a nemzeti önmegvalósítás központba állításának egyik következménye lett, hogy a kultúra alárendelődött a nemzet szolgálatának. Így aztán a művészetek társadalmi feladatát gyakran a nemzeti értékek közvetlen szolgálatává fokozták le; s ez két évszázada torkollt elkeseredett csatározásokba a hagyományörzők és a modernek, azaz világpolgárok között, mivel ez utóbbiak a kultúrának nagyobb teret szerettek volna, mint amilyet neki a szűkös nemzeti érdekképviselet adott.

A későbbiekben, amikor tehát a tizenkilencedik század második felében formálódni kezdett a cseh politikai képviselet és megalakultak az első érdekvédelmi pártok, a vezető értelmiség jelentette a tartalékot, ahonnan a cseh közügy szolgálói kirajzottak. Más mód akkor nem adódott. Az átmenet pedig az egyik csoportból a másikba még jó ideig zökkenők nélkül zajlott.

A kulturális elit társadalmi csoportjai rangjukat lényegében a cseh államiság 1918-as megújítása után is megtartották. Közülük elsősorban Masaryk említendő, aki személyében mindkét csoportot képviselte, s aki tekintélyénél fogva ehhez a folytonossághoz alapvetően

hozzájárult. Ebben nyilván szerepet játszottak az elnökhöz közeli társaságok, mint például a „pentekek”, vagy a Karel Čapekhez hasonló személyiségek, akik a kultúrának és a cseh republikánus gondolatnak egyaránt elkötelezettjei voltak.

Hozzájárult ehhez a baloldalhoz sok szállal kötődő erős avantgárd kultúra is. A baloldali formabontók a kultúrát a tömegek felszabadításának eszközeként, az alkotás közkinccsé tételével képzelték el, amikor majd minden ember költő lesz, s ez bizonyos értelemben előlegezte a háború utáni időszak kulturális eszményét, vagyis a szocializmus egyik ideológiai pillérét.

Az első köztársaság felbomlása és a náci megszállás után a cseh kultúra visszatért régi szerepéhez, a veszélyeztetett nemzet azonosságának védelméhez, akárcsak a nemzeti megújulás idejében. Míg a nemzet politikussai, nyersen kimondva, elmenekültek azzal, hogy a nép akarata ellenére elfogadták a müncheni döntést, majd ténylegesen is külföldre távoztak, az írók, költők és művészek helyükön maradván átvették a nemzet őrzőinek szerepét. A kultúra még a haláltáborok kegyetlenségében is erőt adott az emberi méltóság megőrzéséhez, de gyakran magához a pusztá élethez is. („Ahol csehek, ott kultúra is volt”, így fogalmazta meg tapasztalatát az egyik ravensbrücki női fogoly.)

Az emberi lélek mérnökei és a társadalom lelkiismerete

Bár a szocializmusban a műveltségnek és a kulturális elitnek fontos szerepe lett volna, azt pusztán a szocializmus éppen időszerű ideológiai elképzelések szerinti szolgálatára korlátozták. Ez úgy is értelmezhető, hogy kezdetben, bár a sztálinizmus és a proletárdiktatúra erőszakos keretei közt, de alighanem tudatosan és stratégiaileg is ösztönözve, a kultúrát a nemzeti megújulás szellemében, tehát a nép érdekeinek támogatásaként képzelték el. Akkor a műveltség a szocializmus megépítésének eszménye alá rendelődték, mintha ez a politikai keret volna a népuralmi törekvések legmegfelelőbbike. A cseh kultúra haladó hagyományaihoz való folyamódás, ahogy akkoriban mondták, mozgósító erejű volt. A baloldali idealisták számára, s mivel társadalmi arányuk a második világháborús cseh tapasztalatok után nem volt csekély, a nemzet egyenjogúsítása, úgymond, természetesen szociális egyenjogúsággá változott át, sőt ebben csúcsosodott ki. A kommunistának nevezett párt nemcsak az ideológiát, hanem a kultúrát is saját céljainak rendelte alá. Miközben az ember felszabadításának eszménye a sztálinizmus körülményei között a szocia-

lista termelési viszonyokba való betagozódás kérdéskörévé torzult, az íróknak a nemzet lelkiismeretének szereplőiből a lélek mérnökeivé kellett volna változniuk.

A kultúrát ideológia által gyarmatosító törekvés lelkes és buzgó képviselői főleg azok a fiatal értelmiségiek voltak, akik kommunista meggyőződésüket a szocialista irodalomból, s nem pedig a második világháborús kommunista pártpolitikából merítették. E kulturális politika eközben ráadásul megmutatta árnyékos oldalát is, ami hosszú börtönöket jelentett azoknak az alkotóknak, akik az állami ideológiát visszautasították, vagy legalábbis az effajta gyanú árnyéka rájuk vetődhetett. Például a modern katolikus kultúra képviselőire, mint: Bedřich Fučíkra, Zdenek Kalistára, Růžena Vackovára, Jan Zahradníčekre meg a többiekre. Egy időre azok a költők, írók is hallgatásra kényszerültek, akik nem fértek bele a szocialista irodalom szűkös keretébe, mint például Jakub Deml, Jaroslav Durych, Vladimír Holan és František Hrubín. Akadt köztük író, mint Jaroslav Seifert is, aki a háború előtt baloldali volt. Az egyik legkülönösebb képviselőjüket, Závřil Kalandrát a sztálinisták kivégezték, s az már titok marad, mi történt volna Kurt Konraddal, Milena Jesenskával, meg a többiekkel, ha túléltek a háborút.

Az ideológiának ezekből a gyarmati kötelmeiből a cseh kultúra viszonylag gyorsan kezdett kibontakozni, amikor a kulturális elit háború utáni *kékingeseinek* nemzedéke saját bőrén tapasztalta meg a szocialista elmélet és gyakorlat közti ellentmondásokat, s abban az időszakban lett felnőtt, amikor a történelmi huszadik kongresszus után lehetővé vált a sztálinizmus és a személyi kultusz torzulásainak bírálata. A *Květen* (Május) című folyóirat megalapítása és az absztrakt művészet fokozatos rehabilitációja jelentette a kultúra függetlenedését a politikától; s ez pedig a hatvanas évek elejétől, átküzdve az időnkénti akadályokon, a huszadik század cseh műveltségének és művészetének legtermékenyebb időszakát jelenti. A kulturális elit fokozatosan vállalta a szocialista társadalom élő lelkiismeretének szerepét.

Ez a folyamat a szocializmus megújulásáról folytatott szenvedélyes viták és a háború előtti avantgárd értékek felélesztésének idején zajlott. Az új politikai eszmény a demokratikus szocializmus lett, amely eladdig megvalósíthatatlannak és felülmúlhatatlannak látszott. Mindez természetesen a pártapparátus elavult szerkezetével folytatott állandó küzdelmet is jelentette, de a cseh kultúrának már az osztrák–magyar időktől fogva voltak gazdag harci tapasztalatai, és remekül kamatoztatta őket, s nem is minden ravaszság nélkül, ahogy erről az ideológiailag „kétes” kiadványok bevezetői vagy utószavai mindmáig tanúskodnak. Mint erre Ivo

Fleischmann szellemesen utalt, a háború utáni értelmiségi élboly épp ekkor, a negyvenes éveinek küszöbén érezte a „republikánus fordulat” első megrázkódtatásait. Az első köztársaság sokféle öröksége, amellyel képviselői fiatalságukban viaskodtak, és amivel szembeszegültek, egy idő után hirtelen a demokrácia olyan örökségeként jelent meg, mely a szocialista társadalom számára is elfogadható értékévé vált. Váratlan módon megújult hát a szocialista út csehszlovák modellje, összekötve Marxot és Masarykot. Kosík könyve, a *Konkrét dialektikája*, majd a legendás 1967-es cseh írószövetségi közgyűlés már az osztálytársadalmi eszmecsere részévé vált, s ez tetőződött a prágai tavasszal.

Ebben az eszmecsereben, amely az élhető szocializmus köznapi mércéjéül az ember felszabadításának eszméjét állította, a különféle vezető párttestületekbe szétosztott kulturális elitnek, egészen a KB-ig felmenően jelentős része volt. Emellett természetesen annak a társadalmi folyamatnak vezető erejeként is felléptek, amelyben a nép újra szuverenitást kapott. A művészeti színtér, hagyományosan főleg az íróké, mintha az egész társadalom mindig is létező politikai becsvágyának szószólójaként nyert volna általános megbízatást. Jóllehet a kommunisták, akik ekkor reformerekként szerepeltek, a maguk módján elszámoltak a párttal, kimondva csalódottságukat, mivel a háború után olyan eszmények szolgálatába szegődtek, amelyeket a párt, már régen azelőtt, 1929-ben elárult, noha az ekkori pártbenjáminok erről mit sem tudtak. Bár a prágai tavasz hatalmas felszabadító áramlatként elbűvölt mindenkit, aki benne élt, sajnálatos, hogy a kulturális elit nem látta kellő világossággal a lehetőségeit, vagy épp túllépte hatáskörét, mert szakértelme már nem felelt meg az államiság fejlett formáinak, igaz, maga az államforma is durván antidemokratikus volt. S a kulturális elit tetszelgése a társadalom megmentőjének szerepében gyakran kortévesztetett a nemzeti megújulás *felirati* világát követte. A cseh államiság ötödik évtizedében már időszerűtlen volt, hogy a kultúra helyettesítse a politikát és – képletesen szólva – a színház vagy a *Literárne noviny* (Irodalmi Újság) szerkesztősége a CSKP KB-t. Nyilván a bámulatosan spontán, szívet és lelket megindító politizálás is oka volt, igaz, híján a szívósságnak és a tágasabb politikai látókörnek, sőt a nemzetközi helyzet értékelésének is, s ez megismétlődött, bár lényegében magasabb színvonalon és nagyobb látókörrel 1989 novemberében is, mintegy előjelezve a kulturális elit széthullását a november utáni időszakban. Csakhogy itt sem hatvannyolcban, sem nyolcvankilencben másfajta természetes politikai erő, amely a szót kérő társadalom nevében fellépett volna, nem létezett.

Harc a világmagyarázat jogáért

A pártapparátus politikai szerkezetébe való „beavatkozásnak” köszönhetően vált mindenekelőtt a kulturális elit a hatalomért vívott harcban nem annyira szövetségessé, hanem inkább vetélytársná. Persze nem cselekvő vagy tényleges politikai hatalomról van szó, hanem a világmagyarázat jogáról. Másképpen szólva: harc azért a jogért, hogy uralomra jusson a társadalomban történő változások értelmezésének paradigmája, vagyis harc az emberi lelkek fölötti hatalomért. Pont ezeket a hatalmi struktúrákat nem engedték a kommunisták kiragadni a kezük közül. S ezzel a párt új helyzetbe került, mert addigi egyezségük szerint a kulturális elittel osztoztak a világertelmezés hatalmán, és a kultúra ennek a paradigmának társalkotója volt. Nem kizárt, hogy mindezt az ekkoriban a Tvářban (Arc) publikáló Václav Klaus is felismerte.

E világmagyarázat jogáért vívott harc folytatódott húsz évvel később, 1989 novemberében is. De nem a polgári ellenzék és látszólag erős kommunista hatalom között. A harc tehát 1989 novemberében is a világ értelmezésének jogáért folyt, vagyis az emberi lelkek fölötti uralomért, s mivel a kommunista rezsim veresége ezt egy időre elfedte, később vált láthatóvá, hogy a küzdelem a szakadárak, vagyis a kulturális elit politikai ellenzéke meg a közgazdász Václav Klaus köré csoportosuló erők között folyik, s ez utóbbiak szervezkedéséből jött létre végül a Polgári Demokrata Párt (ODS). E párt magvát az alapító közgazdászok alkották, s mindmáig ők az irányítói, s ez új jelenség a cseh politikai elit történetében. E vállalkozók zöme abba a nemzedékbe tartozik, amelyik a prágai tavasz után szakmai karrierje kezdetén volt, a helyzet adta kétségek között dönthetett, hogy vagy emigrál, illetve az ekkoriban szervezkedni kezdő ellenzékbe sorolódik, vagy pedig alkalmazkodik az új viszonyokhoz. A közgazdászok számára az alkalmazkodás nyomása lényegesen kisebb volt, mint például a szellemtudományban, és lehetővé tette számukra a gazdasági ágazatokba való betagozódást, anélkül, hogy a visszarendeződési pártpolitikával azonosulniok kellett volna. Náluk ez az elidegenedés sajátos formája lett, azzal hogy értékrendjük központját és irányultságukat az erősen kudarcos cseh társadalmon kívülre helyezték. Ez szemlátomást megmutatkozott abban, hogy Klaus Európa utolérésének szükségéről beszél ott, ahol Havel az Európába való visszatérést hangsúlyozza. Klaus nemzedékének több tagja a gazdasági neoliberalizmus értékrendjéhez szegődött, remélve, hogy a szabad piacgazdaság ígérete a társadalom valamennyi funkciójának

szervezőelvét is jelenti, így megszabadulnak minden ideológiai kolonctól, amivel torkig voltak. De azt nem vették észre, hogy a piacgazdaság efféle üdvözítőnek vélt hatalma megint csak ideológia, mert az életet gazdasági alapokra helyezi (nem látva a mára már érezhető végzetes hatást, amivel így az emberi közösségi érzést sújtja), vagyis hogy az ideológia nélkülisége nyilvánvalóan csalóka.

Abban a helyzetben, amikor a nyilvánosság figyelmét még mindig a kommunizmus hihetetlen veresége foglalta le, az új demokratikus társadalom két ellentmondó nézetrendszere versenyzett egymással: Havelé, tehát az igazi ellenzéki kulturális elit képviselte politikátlan politikáé, vagyis a polgári társadalom eszménye, követendő mintáit az első köztársaságból merítve, s vele szemben Klaus neoliberális demokratikus eszménye, melyben pedig a piac lett minden társadalmi funkció értékrendje. A kultúrának itt nem lehetett más szerepköre, csak amit a piaci viszonyok között kiharcolhat magának.

A ráhangzás fontossága

Hogy az emberi lelkekért vívott hatalmi harcnak mi lett a vége, közismert. Václav Klaus értelmezése szerint az állam lényegében a piaci folyamatok kizsákmányolója, s ez az értelmezés módfelett megfelelt abban a helyzetben, amikor a szocialista közvagyon felosztásával felhalmozódott a magántőke; bár e felfogás akkoriban nem aratott osztatlan sikert, a későbbiekben, a kilencvenes évek elején, az átalakítási folyamat döntő szakaszán kezdett érezhetően uralomra jutni. A pénzre és a nyereségre épülő új értékorientációt az elbizonytalanodott és a morálisan kiüresedett cseh társadalom mint „nyugatról jövő újdonságot” más ajánlatok hiánya és csökkent önbecsülése miatt készséggel elfogadta.

Az ellenzéki kulturális elit pedig, amely a nemzet lelkiismereteként két évtizedig hordozta a husáki visszarendeződés terheit, eljátszotta azt a hatalmas lehetőséget, amely a kommunista rezsim kapitulációját elősegítő alkudozások révén adódott számára. Így Václav Klausnak a paradigma-változásnál a szó valódi értelmében szövetségesei lettek. Klaus néhány ügyes cselofogással a kultúrát a politikai spektrum bal sarkába utalta és mindenfajta elmélkedést a művészet társadalmi funkciójáról kommunista fertőzésként rágalmozott, mivel az egypártrendszerben az állam felügyelte a kultúrát, s ez a kulturális közönségen belül is okozott félreértéseket. A kulturális elit morális és politikai értékeiről vagy az erős kultúráról mint a Polgári Demokrata Párt hatalmának vetélytársairól ebben a bizonytalan helyzetben még nem eshetett szó.

Az a magasra emelt szabadságésemény, amely az ellenzékiek célja volt, vezetett ahhoz, hogy a szabad kultúra egyszerűsített felfogása érvényesült – négy évtizedes torzító tapasztalat után az állam szolgálatában –, tehát csak függetlenedjen minden társadalmi funkciótól, mert bármilyen szolgálat szabad fejlődését csorbítaná. Emlékszem, hogy a kilencvenes évek elején a *Literárne noviny* (Irodalmi Újság) fiatal szerkesztője milyen büszkén értesített a lap folyamatosan csökkenő példányszámairól, mert ebben is kiadványuk értékének és szabadságának jelét látta. A szakadárók csoportja is adósa maradt azzal a társadalomnak, hogy kifejtse elgondolását a kultúrának egy demokratikus államban elfoglalt helyéről és szerepéről. Ráadásul közben alapvetően megváltozott a politikához és a közösség szolgálatához való viszony is. Hiszen a művészet politikussága nem alárendelődés, hanem már az ógörög drámaíróktól a valódi közösség helyzetét fejezi ki, s éppen az összetéveszthetetlen esztétikai eszközök révén. Az esztétika és etika kapcsolatában, e kettő szerepének megváltozásában, általában, a különös és a sajátos viszonyában realizálódhat a művészet társadalmi funkciója, tehát csak közvetve, vagyis esztétikai ereje révén, nem pedig politikai rábeszélésként. Ahol ez a világkapcsolat hiányzik, a művészet magánüggé válik, a művész csak önmagáról beszél, önmagának, ami a legtöbbször nem túl érdekes, ahogy ez a november utáni cseh irodalomban is észlelhető.

A cseh kultúra társadalomban betöltött helyének lefokozásában, ráadásul a szabadság nevében, jobban mondva, ebben az önlefokozásban a novemberi változások után, tevékeny részt vállaltak a kulturális miniszterek is, Milan Lukessel kezdődően, folytatódva Milan Uhdehen és Pavel Tigriden át – e két utóbbi a polgári ellenállásból került bársonyszékbe. Mindeddig csak Pavel Dostál igyekezett művelhetővé tenni a cseh kultúra durván feltört talaját.

A kultúra helyzete a cseh társadalomban továbbra is vigasztalan. Ez egyrészt elszigeteltségéből következik, másrészt az írónemzedékek közti kapcsolatok és párbeszéd hiányából, lévén, hogy kevés az átütően hatásos művész és kritikus, akik készséggel képviselnék és népszerűsítenek a szakma érdekeit, akár a médiában is. Még a legrátermettebbek sem pusztán azért vannak színen, hogy szerény módon megéljenek, így egyik feladatból a másikba kapó jövedelemhalmozókká válnak.

A helyzet viszont rendkívül komoly. A globalizált világban a kultúra egyedisége és összetéveszthetlensége s körötte a társadalom és a nép összefogásából következő kollektív identitás és az otthonosság szükséges feltétele annak, hogy a mi világunkból ne váljon zavaros kutyvasz, amelyben gyökértelen emberké sodrónak ide-oda, ahogy a világ majd mind egyik részén látható. Kétszeresen érvényes ez a kis nemzetekre, akik gazdaságuk erejét a kultúra összetéveszthetlenségével tudják megtartani, miközben körötte a közösség sajátos életét éli. A kultúra csak a polgársággal kölcsönös kapcsolatban fejlődhet: a kultúrának szüksége van a polgárra, ahogy a polgárnak is a kultúrára, mert ebben tükröződik a közösség. Kultúra nélkül a társadalom halott. A neoliberalizmusnak viszont nincs szüksége polgárra. Beéri a fogyasztóval, akinek sem kultúrára, sem szabadságra nincs igénye, beéri a fogyasztás szabadságával.

A kulturális elitnek napjainkban keresnie kell helyét a polgárok közösségében. Az ő kulturális szükségletük afféle hangsze krénnyé válhat. S fölerősíthetik a humán értelmiség szavait annyira, hogy a politikai vezetés is kénytelen lesz meghallani.

(Listy 2006/6)

Varga Imre fordítása

PETR KRÁL (1941) – költő, prózaíró, esszéíró, műfordító. Filmművészeti Főiskolát végzett, a film(művészeti) irodalom területén szerkesztőként dolgozott. 1968-ban Franciaországba emigrált, 1989 után rövid ideig a párizsi csehszlovák nagykövetség alkalmazottja volt. Cseh és francia nyelven publikál, francia nyelvből és nyelvre is fordít. Verseskötetei: *Právo na šedivou* (Jog az őszülésre), *Soukromý život* (Magánélet), *Staronový kontinent* (Megújult kontinens), *Pro anděla* (Angyalomnak), *Masiv a trhliny* (Szikla és repedés), *Přesuny* (Elmozdulások). Prózaí művei: *Pařížské sešity* (Párizsi füzetek), *Základní pojmy* (Alapfogalmak), *Arco a jiné prózy* (Arco és más szövegek). Tanulmányai: *Voskovec a Werich čili Hvězdy klobouky* (Voskovec és Werich avagy a kalapok csillagai), *Groteska čili Morálka slehačkového dortu* (Groteszk avagy a tejszínhabos torta morálja). 2006-ban az Akropolis Kiadó gondozásában jelent meg az

Úniky a návraty (Menekülések és visszatérések) című könyves beszélgetése. 2006-tól Prágában él.

ALENA WAGNEROVÁ (1936), író, újságíró és műfordító. Többek közt Milena Jesenská, Franz Kafka életével és művészetével, valamint a cseh–német kapcsolatokkal foglalkozik. Könyvei: *České ženy* (Cseh asszonyok, 2003), *Dvojitá kaple* (Ikerkápolna, 1991), *Milena Jesenská* (1996), *Neodsunuté vzpomínky. Česká zkušenost pohraničí* (Kitoloncolatlan emlékeink. Csehek külföldi tapasztalatai, 2001) *Odsunuté vzpomínky. Z vypravení mých sudetoněmeckých generačních vrstevníků* (Kitoloncolt emlékezet. Szudétanémet nemzedékek utrakelése, 1993) *Ohnisko nepokoje. Hermann Kafka a jeho rodina* (A nyugtalanság gyújtópontja. Hermann Kafka és családja, 2003). 2005-ben neki ítelték a Listy folyóirat Pelikán-díját. Saarbrückenben él.

MARIÁN HATALA
Játszma a félidőért

Három tömbbel odébb
 fiúk kergetik a labdát
 kicsik a nagyok ellen
 egy lejtős helyen
 inkább a hegynek mint lefelé
 mert ott fenn a nagyok vannak
 három tömbbel odébb
 fiúk kergetik a labdát
 és bár már besötétedett,
 mindenki tudja, ki van vele és ellene
 és semmi nem gátol
 egy újabb elsőprő győzelmet
 a fenti nagyok javára akik belátják a mezőt
 és soha nem cserélnék térfelet

és semmi nem gátol
 egy újabb felőrlő vereséget
 a lenti kicsik kárára akik nem látják át
 akik még nem tudják
 a hátrányukat
 s ezért kegyetlen dühvel néznek szüleikre
 akik elszólítják őket
 mindig a kíméletlen harc közben
 szüleikre
 akik végig csak állnak
 az ablakokban
 s onnét győznek
 gyermekeik mérkőzésein

Szitáló eső és két arc az ablakban

mi már elmondtunk
 mindent mindenről
 most már csak ismételnénk magunk
 más szavakkal
 más hallgatással
 olyannal
 mint ez a lassú eső
 de kit érdekelne
 az hogy mi
 némulásig
 nem beszélünk?!
 ki keresné arcunkat
 az ablakok
 szétfolyó tükrében

Leírt szavak bosszúja

ma éjjel
 az álmok útvesztőjében
 egy mondat ébresztett
 ki tudja hány mondat
 hagy majd holnap
 aludni

Bolemant László fordításai

PETR BORKOVEC
A horog

„A gesztenyefán frissen vágott
 faág horga lóg, melyet reggel
 két vízhatlan szerzetes nyesett –
 sokáig úgy tűnik, hogy a fatörzs felszűröcsöli.“

Egy kövér horgász a folyót szórja kenyérrel, melyből maga is harap olykor; a piszkos narancs színű úszó szánalmasan lebeg a kenyérlevesben. A dagadt a villára támasztott három botja mellett rágszál, iszik, újságot olvas, füstöl, mereng a folyó képernyője előtt, mereng, lapoz, harap. A halak nem. Később egy hal mégis meghajlítja a botot – egy mindenkiért, a gögös víz alatti világ igazi képviselője: apró, színtelen, merev, mint a fakó műcsali. A horgász bosszúsán leakasztja a halat a horogról, egy másíknak is megmutatja (aki saját úszóját autójából figyeli, a kalandor) majd visszahajítja a folyóba. A nap az eljárás láttán elkomorul, rövid ideig szemerkél az eső. Milyen tökéletes a vízszint alatti telt színek és csodálatos formák bosszúja. Látom, amint a halak a mélyben kitérnek a csalik acélcsonkjai elől, és szürke bosszújukat forralják. Sugározom a nedves zöldben, a folyóparti kocsmában, a Johanna nevű kompnál, miközben egy gém szétárt szárnyakkal olyan erőlködve repül az árral szemben, mintha a víztől nem is választaná el a levegő fehér sávja, a túlsó part enyhe lejtője a kastéllyal és a szőlőskertekkel.

A parton – ahol a fű hullámoz a szélben – tölgyfák nőnek. Letört, száraz ágaik annyira hasonlítanak az elhullatott szarvasagancsokra, hogy néhányszor izgatottan lehajolok értük. Leülök, és a csónakot nézem, amely hosszasan manőverez, majd hirtelen megáll a folyó közepén. Két bőrkesztyűs munkás megfogja az óriási vasbóját, amelyen csillog a friss festés. Beszélgetnek, fi-

gyelik a környéket, miközben folyamatosan tapogatják a bóját, fogást keresnek rajta, próbálják megemelni. A kis emelődaru végén rövid háromágú horoggal ellátott lánc himbálódzik. A darukezelő leengedi a mélybe a horgot, és lassan félkörben átfésüli a folyó alját. Kétszer-háromszor, ide-oda, majd a lánc lassan feltekeredik, a horog felbukkan a vízből. Aztán újra leeresztik. Soha nincs rajta semmi; csupán egyszer rúg le az egyik munkás egy követ, ami a villa ágai közé ékelődött. Hosszú ideig ülök itt, addig, amíg végül csaknem teljesen megszűnik az a nyugtalanság, ami a háromágú horog minden egyes felhúzásakor elfogott. Semmi sem akad fenn rajta, semmit sem fognak ki, semmit sem szakítanak el. Az üzemmódot változtató lánc zaja, a hosszú szünetek és elakadások a csónak belsejében, a víz fodrozódása és szétcsapódása, majd az üres horog, mindig ugyanúgy. Kicsit nevetséges, mint az elefánt ormánya. A gém visszatér. A fű elfekszik a szélben.

Nos, szerencsés napod volt a folyónál, mondja nekem Petr H-y barátom, amikor később a horgokról beszélgetünk. Egy színház raktárában dolgozik, horgokkal és horgok közt. Szerinte szörnyűek, mivel olyan egyszerű a formájuk, s mégis olyan sokjelentésűek. Majd felajánlja saját horgát: a hatalmas díszletek raktárában a felhalmozott bútorok poros homályában, döglött rovarok közt, a kötél végén függ, mozdulatlanul. Tárgyak maradványai ezek, tárgyakká előléptetve, mondom. Tökéletes, kicsiszolt maradványok, mindent, amihez hozzáérnek, maradványokká változtatnak – de tökéletlenné, darabbá, cafatá. Petr később megkérdezi, tudom-e, melyik cseh költő írt verset *Horog* címmel. Nem tudom. Vágóhídi horogról – mondja. Nem tudom. Aztán másról kezd beszélni.

2006 májusa (Listy folyóirat 3/2006. száma)

Holop Zsuzsa fordítása

MARIÁN HATALA (1958) – szlovák költő, a német és az osztrák irodalom fordítója. Pozsonyban él. Verseskötetei: *Moje udalosti* (Az én eseményeim, 1990), *Zátišie s nočnými výkrikmi* (Csendélet éjszakai kiáltozásokkal, 1993), *Všetky moje smútky a iné výtržnosti* (Minden keservem és egyéb kihágásaim, 1996), *Básnická zbierka: Marián Hatala* (Versgyűjtemény. Marián Hatala, 1999), *Listovanie tichom* (Lapozás a csendben, 2002) *Životopis každodennosti* (A hétköznapi-ság életrajza, 2005).

PETR BORKOVEC (1970) 1992-től a Souvislosti című prágai irodalmi és kulturális folyóirat szerkesztője volt, jelenleg szabadúszó író és műfordító. Verseskötetei: *Prostírání do tichého* (Teríték a csendbe, Pražská imaginace, 1990); *Poustečna, věštírna, loutkárna* (Remetelak, jóshely, bábszínház, Mladá fronta, 1991); *Ochoz* (Tornác, Mladá fronta, 1994); *Mezi oknem, stolem a postelí* (Ablak, asztal és ágy

közt, Český spisovatel, 1996); *Polní práce* (Mezei munkák, Mladá fronta, 1998). 2002-ben *A. B. A. F. (Opus)* címmel versciklust közölt. Az *Ochoz* című kötetét Jiřího Orten-díjjal jutalmazták 1994-ben. Verseit szinte az összes európai nyelvre lefordították; kötetei jelentek meg Ausztriában és Olaszországban. XX. századi orosz költészetet fordít. 2003-ban a Paseka Kiadónál *Needle-Book* címmel verseskötete jelent meg.

MILOŠ TOMASCO (1995) – verseket fordít német, angol és újjörög nyelvből. Kiemelkedőek Odysseus Elytis, Jiorgos Seferis és Nikos Kazantzakis verseiből készített fordításai.

TOMÁŠ FÜRSTENZELLER (1970) – filozófia és angol szakon végzett a Károly Egyetem Bölcsészettudományi Karán Prágában. Angol nyelvből fordít, leginkább ír költészetet.

MILOŠ TOMASCO
Bonjour Monsieur Gauguin

A távolban fény van,
a távolban van az ember:
a fény mögött az örök utazás...

A hómezők fényétől elvakítva
nájlönfűből szőtt hálóban vergődünk,
kezünk elnehezült, de lábunk csak visz
tovább oázisokon át;
alighogy megérintjük, a horizonton lila
körök
indulnak táncba
havas gödrökbe a vágy
új cserepe hullik...

Némaságra átkozott
ajkunkon moha nő
simogatás helyett
szavainkban tört kő...

Lelkek tavának partjain
régi nyomok –
a sóvárgás lángja:
az ólmos vizek mélyéből áramló
hideg korhadt porrá emészti el...

Üres falak bilincsében
titokban
harangszóra várunk,
szemünkben élesztgetjük
mosolyunk
áhítjuk találkozásunk.

doc. E. S.

Hogy jussak át viharban a zsugorodó hídon
meredélyről meredélyre?

Szívem, hogy elárassza a fájdalom,
megnyíljon a legvégső határnál,
a bazalt, a jég orgonáit megzendítse,
meghallgasson, beszéljen és éljen.

Bolemant László fordításai

TOMÁŠ FÜRSTENZELLER

Vers, 6:30-kor

Hat harminc reggel. Az égre a nap
tiszta azúrt kent és máris rávetül
egy odaillő jelenet, s közben a határ

görbe vonala mindjárt kiveti szíve
rejtekeiből a forró nap nehezen emészthető
cipóját. Az ablak alatt mint fészke

a hangoknak, udvar éledez. Fogságából immár
kirepülök: a fák susogása, hangok, mondat
töredéke és galambok, autók bűgása. Mindezt puhán

keveri a levegő, melyben a por is úgy ragyoghat,
mint a legfényesebb csillám. Rövidtávú
alkímia. Aranyozott ajkad alvó fiad,

Ádám homlokán, fénylik. (Mondják,
hasonlít rám, de valójában ő a példa nekem.)
Te is alszol. Csak bennem rezdül valami,

ébredez. Talán büntetés, talán jutalom.
Álmos fejem zúg a papírok felett,
A vers keres itt megnyugvást, tudhatom.

Már rég nem hallottam ilyen hangot.
Oly régen, hogy most nem tudom, hogy
vers előtti vagy benne fogant csend karol.

Bolemant László fordítása

JOSEF ŠKVORECKÝ
Krimik az életemben

Hogy miért fogtam bűnügyi regények írásába, arról már többször nyilatkoztam, talán túl sokszor is ahhoz, hogy elkerülhessem önmagam ismétlését, de az olvasók generációi gyorsan cserélődnek, az irodalmi folyóiratok és az irodalmi rovatok a napilapokban egyre fogyatkoznak, az olvasók érdeklődése csökken. Némelyik dolog, amelyről itt beszélek, a sajtó hasábjain megjelent botrányos „leleplezésekkel” kapcsolatos, ezekre sajnos a legtöbb rendszeres és felületes olvasó is emlékszik, míg a botrányos állítások cáfolatát kevesen veszik észre, és ha ezt egyáltalán valaki olvasni fogja, aki fiatalabb mint én, nem fog neki feltűnni, hogy ismétlem magam.

Egy szó, mint száz, a múlt század ötvenes és hatvanas éveinek fordulóján súlyos, fertőző sárgasággal feküdtem a prágai Motol kórházban. Négy végtelennek tűnő hónapig tartózkodtam ott, és ahhoz, hogy meggyógyuljak, ágyban kellett maradnom, nem tehettem mást, csak feküdtem és morfondíroztam mindenről és semmiről. Erre a lelki szétszórtságra két körülmény kényszerített: a kórházakban akkoriban még nem volt televízió, a motoli intézmény könyvtárának repertoárja pedig még példásan szocreál volt, és én, nyomorult állapotomban képtelen voltam sötét gondolataimat a szocializmus építésének leírásaival, vagy a könyvtárban a szocialista realizmus-hoz sorolt néhány orosz klasszikus műveivel elhessegetni. Ez volt az egyes számú körülmény.

A másik körülmény pedig az, hogy tilos volt visszadni a könyveket, amelyeket a kórház fertőző osztályára a barátok behoztak.

Csakhogy nekem szerencsére jó barátaim voltak. Lunda Dorůžka és Franta Jungwirth (és mások) elláttak bűnügyi regényekkel, leginkább angol–amerikai paperbackekkel, amelyeket a barátság oltárán nehéz szívvel feláldoztak. És nagy áldozat volt ez; akkoriban tényleg nem lehetett csak úgy besétálni a könyvesboltba és efféle irodalmi táplálékot néhány koronáért beszerezni. Magánkönyvtárak kincsei voltak ezek, melyek örökség által szálltak tulajdonosaikra, vagy abban a rövidke kegyelmi időszakban szereztek a háború vége és a Nép győzelme között, amikor az ember még betérhetett olyan könyvesboltba, ahol idegen nyelvű irodalmat is árultak. Egyesek, akik kivételesen szerencsések voltak, nyugatról hoztak efféle könyveket, a kevésbé szerencsések pedig magángyűjteményekből kölcsönözték ki őket. Így hát sötét gondolataimat fiktív gyilkosságok történeteivel próbáltam elűzni.

Nem tudom, hányat olvastam el összesen, úgy tűnt, nagyon sokat. Volt, hogy azt írtam, majdnem százat, talán több mint százat, talán százötvenet. Nem számoltam össze, és nem lehet megállapítani, hány páciensnek segítettek még később, merthogy legtöbbször angol nyelvű kiadás volt, és ez a (Nép körében) akkoriban népszerűtlen nyelv nem volt túlságosan elterjedt. Nagylelkű barátaim adományai nélkül viszont ma talán nem is lennék itt.

*

Keserves napok voltak azok, és a legkeservesebb az a nap, amikor egy hónap sikertelen kezelés után megtiltották, hogy felkeljek az ágyból. A tilalom előtt a fertőző osztály élete az engedélyezett délutáni látogatások rövid időszakára összpontosult, bár a látogatók ekkor is csak az udvarra jöhettek be, azok a betegek, akiknek szabad volt felkelniük, elfoglalták a harmadik emeleti fertőző osztály minden ablakát, és ordítva társalogtak látogatóikkal.

Nem egész két éve voltam nős, és mint mindenki más az osztályon, azért a fél óráért éltem nap mint nap, amikor beteg májjammal az ablakkeretnek dőlve, hangszálaimat megfeszítve beszélgettem ifjú feleségemmel. Ez alkalmából mindig mosolygós arcot és vidám hangot erőltetett magára, de mikor elment, mindig elképzelttem, hogy most sötét gondolatokkal telve gyalogol Motolról Smíchov felé, ahol – mint sok más házaspár, fiatalok és idősebbek, gyermektelenek és már gyerekekkel megáldottak – szocialista módon laktunk, albérlésben, egy szobában, fürdőszoba-használat nélkül. Aztán amikor egy napon nem talált ott az ablakban, elkeseredett makacssággal átverekedte magát a nővérszobáig, ahol azt mondták neki, az orvos megtiltotta, hogy felkeljek az ágyból. Úgy vette ezt, mint a halálos ítéletet, és mivel ez házasságunk legelején volt, az ítélet rá is vonatkozott. Nem sejtettük, sem én, sem ő, hogy úgy három évtizeddel később a bűnügyi történetek életben tartják majd őt is, akin a szocializmus következményei ejtettek halálos sebet.

*

Négy hónap elteltével végre kijutottam a Motolból, és elhatároztam, hogy megpróbálom megírni saját hozzájárulásomat ehhez a népszerű és életet adó műfajhoz. Zdena közben új lakásba költözött – reménytelen helyzetünkben beléptünk az első lakásszövetkezetbe, ami úgy jött létre, hogy néhány megkezdett tömbházat elvettek azoktól a szerencsétlenektől, akik a Nemzeti Tanácsok listáin várakoztak és odaadták őket másoknak, akik viszont fizettek érte. Talán akkor egyetlenegyszer fizetődött ki, hogy bíztunk a pártállam ígéretében. A lakásszövetkezetek iránt a kezdet kezdetén aránylag kicsi volt az érdeklődés; nem azért, mintha az embereknek

nem lett volna szükségük lakásra, sokan még rosszabb helyzetben voltak, mint mi, csak hogy a pártállami projektben nem bíztak annyira, hogy befektessék megtagarított pénzüket, így hát amikor kijutottam a fertőző osztályról, egy kalitkányi kis lakás várt rám. A kanári és a kalitka arányát véve alapul, a kanárinak csak egy kicsivel lehetett tágasabb helye.

De így is kétszeresen boldogok voltunk: azért, mert életben maradtam, és azért, hogy már nem kellett egy szobában meghúznunk magunkat, közös konyhában egy olyan főbérrel, aki, ha nem voltunk ott, itta a whiskynket és kölcsönvette Zdena ruháit, amikor délutánonként kávézni ment a Mánesba. Nagy örömmel felhívtam barátomat, Honza Zábranát (neki nem voltak krimijei, de közös barátunknak, Jungwirthnek nagyon sok volt, s a kedvemért néhánytól meg is vált), és bejelentettem neki, hogy ha akarja, írhatnánk együtt egy detektívregényt. Honza nagyrészt irodalomból élt, akár csak én, nem volt semmiféle irodalmi előítélete, tehát beleegyezett. A lábadozás szép napjai köszöntöttek be, melyeket heteken keresztül a közös fabulázás töltött ki.

*

Tiszteletem a műfaj iránt tovább nőtt. A mese kitalálása eléggé hasonlít a tudományos kísérletekhez. Az ember felállítja a munkahipotézist, sikeresen halad annak megfelelően, és egyszer csak bumm! Nem megy tovább. Honza, a költő összeomlott, én megőriztem angol hidegvéremet, mint Chévalier Dupin és a többiek. Akárcsak a biológus, akinek munkahipotézise zsákutcába jutott, nekünk is minden logikai csőd után vissza kellett térnünk az elejére és más utat találni. Akkor aztán ismét haladtunk tovább új reménnyel telve. Ez az egész folyamat többször megismétlődött, tapasztalatlanok voltunk. Honza tovább omladozott, én nyugodt maradtam. Talán mert tudtam, hogy egyedül ez az (ál)tudományos módszer ad esélyt az embernek, hogy valami elfogadható eredményre jusson, amely az olvasók számára meggyőzőbb lesz, mint a belülről bezárt szobákban elkövetett gyilkosságok nyakatekert megoldásai. Talán azért is voltam nyugodtabb, mert motoli tanulmányaimnak köszönhetően már kicsit többet tudtam a krimikről, mint Jeszenyin, Bunyin és később Ginsberg fordítója.

Ennek az együttműködésnek a gyümölcseit aztán feljegyeztük egy aprólékos tervezetben, mely a nyomozás logikus vonalát követte. Azután kitaláltunk – és én beleírtam – mindenféle szereplőt és szereplőcskét, akik a halálról szóló történet humoros fellazításához szükségesek. Merthogy bár a történet mindig kitalált halálról szól, a benne szereplő alakoknak a széppróza titokzatos módszerei szerint élniük kell.

*

Ezek a szereplők és szereplőcskék Charles Dickens hatására születtek, akihez mindig is vonzódtam. Már a *Gyávákban (Zbabělci)* a Pickwick mintájára megszakítottam a történet folyamatát azzal, hogy beillesztettem egy sztorit egy szép rasszista nőről a Luftwaffefrauenfunktorschuléból, és kíváncsi voltam, mi lesz belőle. Nem lett belőle semmi, valószínűleg senki észre sem vette. A beillesztett sztorit külön is kinyomtatták, és mikor a *Květén* című folyóiratban megjelent, kiderült az is, hogyan vélekednek róla a tanfelügyelők – sajnos nem túl jól.

A háború után az Állami Szépirodalmi, Zenei és Művészeti Kiadó (SNKLHU) szerkesztőjeként én rendeztem sajtó alá Dickens több regényét. Ez azt jelenti, hogy nem amolyan globális módszerrel kellett elolvasnom őket, hanem mintha éppen olvasni tanulnék, ujjammal követve a szavakat és a betűket. Egyenesen elbűvölt Micawberné refrénszerű kijelentésével: „Micawber urat soha el nem hagyom!”, az ügyetlen Dora Copperfield megható igyekezetével, hogy háztartást vezessen, és még sok más dickensi báb.

Igen, az irodalomkritika definíciói szerint valóban bábok, merthogy siralmasan egysíkú alakok ezek, fejlődés-képtelen bábfigurák. Számomra azonban Dickens marionettjei inkább éltek, mint az ifjúkoromban olyannyira nagyra tartott lélektani regények gondosan háromdimenziós hősei, és sokkal inkább, mint ifjú felnőttkorom más háromdimenziós hősei, akiknek háromdimenzióssága a jó, a rossz és az ingadozás egyszínű síkjaiból állt. Lehet, hogy Dickens figuráinak csak egy síkja van; abban viszont ugyanolyan intenzíven élnek, mint a valódi emberek a kocsmákban. Lehet, hogy semmilyen más belső dimenziót nem mutatnak, az mégis bennük van. James *Az Aspernlevelek* című regényének utószavában valaha azt írtam, hogy a vénlány története, akit „nénikéje” felajánl az irodalmi anyagok ifjú gyűjtőjének feleségül, cserébe a híres költő Aspern szerelmes leveleiért, egy „történeten kívüli történet”. Ha az olvasó tud valamennyit a Viktória-korabeli szegény vénlányok sorsáról, James finom utalásai segítenek kikerekíteni ennek az elveszett embernek a sorsát. Úgy gondolom, ez Dickens sok figurájára is érvényes.

*

Krimijeink vázlata sok vers témáját is tartalmazta. A feladat, hogy a krimi ezen nem könnyű, kötött nyelvezetű összetevőit megírja, Honzának jutott.

*

Mikor aztán mindent összeraktunk, Honza járta a kiadókat és azt mondta, hogy a *Vražda pro štěstí* (Gyilkosság a boldogságért) az ő saját prózai debütálása. Ebben előre megegyeztünk. Honzát így is kidobták néhány kiadóból a krimijével, pedig még egy strigulája sem volt az

államhatalomnál, kivéve, hogy szülei mindketten be voltak zárva. Ha egy igencsak kifogásolható irodalmi zsenge nemrégiben ideológiailag elutasított szerzőjével folytatott együttműködés produktumával házal, az minden kiadó ajtaját bezárta volna előttünk. Így viszont végül bevette a Mladá fronta és Oleg Sus a *Host do domuban* kitalált alkotásunk számára egy új műfajt, a „revü regényt”. De nem ez az eléggé egyedülálló kedvező recenzió volt a váratlan olvasói siker oka. Az ország éhezett az olyan irodalomra, amely érdekesebben volt népszerű, mint a szocializmus építéséről szóló regények.

*

A szocialista-realista irodalmárok fejében ugyanis az ideológia, a valóság és az elméleti fantázia egyes összetevői igen furcsa zagyvalékká keveredtek össze. Minden valamirevaló krimi elején van egy gyilkosság, a ponyvairodalomban ez mindig a naturalizmus megnyilvánulása, amelyet gyakran nagyon nem-realista módra követnek el, és szinte soha nem a megfelelő osztály-kód alapján (pl. háborús burzsoá-kollaboráns meggyilkolja bűneinek munkás származású szemtanúját: ami az engedélyezett szovjet krimik leggyakoribb képlete), de majdnem mindig olyan környezetben, ahol a gyilkos és az áldozat egyaránt burzsujok (mint W. H. Auden „bűnös parókiáján”, ami egyébként Agatha Christie szakterülete). Ezek és más jelek szignalizálták az ideológiától átítatott irodalmároknak a dekadenciát, a (kritikátlanul ábrázolt) reakciósság társadalmi közegét. Ezért a szerkesztők, akik ismerték a kötelező recepteket, és feleltek azért, amit kiadtak, a műfajt meglehetősen lenézték.

Ha leszámítjuk a szovjet képlet alapján írott történeteket, nagyon kevés krimi jelent meg. Arra semmiképp sem volt elég, hogy a műfaj iránti éhséget csillapítsa. Többé kevésbé megszakítás nélkül talán csak Eduard Fiker művei jelentek meg, aki már akkor klasszikusnak számított, de hogy mennyi és milyen áldozatot kellett hoznia, mi mindent kellett beleírnia a szövegeibe az ötvenes években, arra nem emlékszem.

Első krimink, jóllehet a recenzensek nemigen tudtak műfajilag mit kezdeni vele, elvileg feddhetetlenek készült. A detektív ugyan entellektüel volt, a filozófia doktora, de a történet idején (gazdasági világválság) nem tudott a szakmájában elhelyezkedni, csak mint magádetektív. Az ő „Watsonja” és egyben kedvese, Boženka Skovajsová származása viszont hibátlan volt, mind osztályát (žičkovi proletár), mind fáját tekintve (a regényben egyedül Jajteles kutyus zsidó származású). És az egyik főszereplő ugyan egy rokonszenves gyáros (valószínűleg unikumként az akkori cseh irodalomban), de egy abszurd figura, amely kilóg a regény egyébként nagyon realizisti-

kus miliójéből, csakúgy, mint a hóbortos feltalálók és el nem ismert költők karikatúrái, vagy más jelentéktelen szereplők, akik sokszor a lumpenproletárok sorába tartoztak, és így nem illettek a „társadalmi valóságról” szóló történetbe. Mindannyiukat Dickens szelleme lengte körül. Dickens szintén írt krimiket, azokban a boldog időkben mielőtt még a próza kettévált volna szépre és ponyvára, mielőtt még cenzúra és szigorú definíciók, valamint elkecseregetett próbálkozások léteztek volna, hogy az életet beleprésseljék ezekbe a definíciókba. Az olvasók ezt talán ösztönösen megértették, a szocrealisták nem találtak fogást rajta, hát a regényünk valahogy átment.

És megjelent. Hogy így rájöttünk az ízére, előállítottunk még két regényt, a *Vražda se zárúkout* (Gyilkosság jótállással) és a *Vražda v zastoupení* (Gyilkosság helyettesítéssel), és szándékunkban állt folytatni egy negyedik történettel a háború utáni, február (1948) előtti időkből – és ez a hatvanas években már egyértelműen megvalósítható volt –, végül egy ötödik résszel, amely a február utáni években játszódott volna. Ezt a távoli jövőben terveztük véghez vinni; nem hittük ugyan, hogy akkor már nem lesz kommunizmus, de azt gondoltuk, hogy az majd idővel egészen feloldódik, és így megírhatjuk a saját verziókat a „bűnös parókiáról”. Csak-hogy az országot megszállták a szovjetek.

*

Honza többször is mondta, hogy közös munkánkat majd beleveszi a végrendeletébe, de sem én, sem ő – ahogy ez később kiderült – nem vettük ezt komolyan. Honza hét évvel fiatalabb volt nálam, én a *Gyilkosság a boldogságért* (1962) kiadásakor harmincnyolc éves voltam, nem gondoltunk a halálra. Később – már a kanadai emigrációban – gondoltam rá, hogy megírom a pentológia negyedik részét, és átcsempészem ellenkező irányba, mint egyébként akkoriban a kéziratokat csempészni szokták: Kanadából Honzának Prágába. Csakhogy temérdek munkám volt az egyetemen és a kiadóban, ráadásul úgy éreztem, eltitkolni azt, hogy közös mesénknek egyedül írtam meg a folytatását, bizonyos okoknál fogva, amelyeket akkor közelebről nem határoztam meg, Honzával szemben nem lenne tisztességes. Nem írtam hát semmit. Vagyis: ami a krimiket illeti, Kanadában is folytattam saját sorozatomat Borůvka hadnagyról és Eva Adamováról, és feleségem Honzlovájából ihletet merítve visszatértem a komoly prózához is, már amennyiben az én írásaimról ez elmondható, amit néhány irodalomtudós tagad.

Honzát, aki otthon maradt, a szovjet megszállás után néhány évre eltiltották az orosz szerzők fordításától (a Fordítói szekció belső használatra szánt indoklása szerint részben azért, mert én voltam a „legjobb barátja”), így hát Ed McBainnel foglalkozott. Amikor a rendszer

fokozatosan rothadni kezdett, megengedték neki, hogy visszatérjen az orosz zsidókhoz és számkivetettekhez, és egyszer csak Honza Iszaak Babel és Ivan Bunyin fordításai között újra megjelent a *Gyilkosság helyettesítéssel* (majd a pártállami időszak legvégén a *Gyilkosság jótállással* is), ami a sorozat második és legjobban kiadható regénye, mert a náciizmusról szól. Sőt a brünni televízió meg is filmesítette. De akkor Honza már nem élt.

Akkoriban, ha jól emlékszem, valami olasz tanulmányútról, írt nekem Majka, Honza felesége. Honzának a végrendeletéről szóló beszédeire alapozva válaszoltam neki Olaszországba, és többek közt megkértem, hogy a honorárium rám eső részét – a közös munkánkért járó pénzen Prágában osztozni szoktunk – juttassa el valahogy Vaculíknak, hogy hogyan, azt ő jobban fogja tudni.

Majka válasza elutasító volt. Nem arról volt szó, hogy nem akart volna pénzt adni disszidenseknek, de nem hitte el, hogy a krimiket Honzával közösen csináltuk. Ezek szerint Honza sosem mondta el neki. Bizonyára félt, nehogy Majka a szerkesztőségben elszólja magát. Csontjaiban volt a félelem, amelyet bátran próbált legyőzni, de ez teljes mértékben sosem sikerült neki, a félelem a szocializmustól, amely szüleit ifjúkorában a gulágra juttatta. A végrendelet nyilván nem létezett.

Írtam hát Majkának még egy levelet, és megkértem, hogy a sorozat második részében a *Gyilkosság helyettesítéssel*ben olvassa egybe minden fejezet kezdőbetűjét. Majka megtette, és a rejtvényből kiemelkedett a latin nyelvű felirat: *Škvorecký et Zábřana fecerunt ioculum*. Így mutattunk fűgét a rendszernek. *Škvorecký és Zábřana elkövettek egy kis tréfát*. A szerzők bolondot csináltak a cenzúrából. Majka ezután már hitt nekem, és később is, amikor már nem volt kommunizmus, és amikor mások az egyszerű logika ellenére nem hittek és nyilván máig nem is hisznek.

*

Hazatérésünk 1990 tavaszán nagy port kavart. Miután leszálltunk Prágában, Szent Vencel szobrához fehér lovon, vagyis limuzinnal érkeztünk Mawhinney kanadai nagykövet jóvoltából, aki így fuvarozott minket mindenféle összejövetelekre Prágában és másutt. Ezzel a kedves úrral mentünk el Morvaországba, sőt Pozsonyba is, ami akkor még Csehszlovákiához tartozott. A kanadai CBC tévécsatorna készített egy dokumentumfilmet *Keeper of the Flame* (A tűz őrzője) címmel, és a vak gyerekek intézetében készült felvételeken a nézők láthatták feleségemet, Zdenát könnyezni. A találkozókon olvasók tömegei jelentek meg, és hozták dedikálásra műveink megszállás előtti kiadásait (gyakran második dedikáció és keltezés volt), ők élőben láthatták a *Honzlová* szerzőjét könnyezni. Václav Havel, az újdonsult

elnök, háromszoros szerzőnk, mindkettőnket kitüntetett a Fehér Oroszlán Renddel – a harmadik fokozatával, mivel külföldiek voltunk, és az új kormánynak még nem volt ideje visszavonni állampolgárságunk pártállami visszavonását. Az oroszlan sörényes feje fölül lefűrszelték a vörös csillagot – még nem volt idő új kitüntetések készíteni. Mindent nagyon rózsaszínben láttunk.

*

Zdena számára azonban hamarosan eljött az első csatlódás. Talán azért, mert a hazai recenzensek nem tapasztalták a saját bőrükön azt, amit *Honzlová* és szerzője átélt, a recenziók egyáltalán nem voltak lelkesek. Hangsúlyosan és meggyőződéssel, ha jól tudom, csak Jan Lopatka dicsérte meg – a *Honzlovát* olvasva állítólag megfeleledkezett a kritikus kötelességéről. Ettől eltekintve a bírálatok olyan semmilyenek voltak, sokszor negatívak, és azt hiszem a *Tvarban* a *Honzlovát* a *Ne olvasd el!* című kiátkozó rovatba sorolták.

A szerzőnő nem mutatta ki érzéseit, de láttam, hogy ez nem várt csapás volt számára, és mint ilyen, még jobban fájt. Az emigrációban élők számára az ún. egyszerű asszonyoktól kezdve a cseh kultúra egyes mellőzhetetlen képviselőiig a *Honzlová* emigráns életük egyik nagy eseménye volt, bár a regény nem a száműzetésről szól. Alfréd Radok imádtá a *Honzlovát* és leveleiben a feleségemet „Ami Zdena asszonyunk”-nak szólította. Tisztelte Ferdinand Peroutka, aki szerint a *Honzlová* a legjobb cseh (nem „női” vagy „emigráns”) regény a második világháború után. Olvasók tömegei írtak Zdenának, a levelek egy részét megjelentettük a *Samožerbuch* című kötetben (1993). Az egyik levélíró azt állította, hogy „a *Honzlová* Josef Škvorecký legjobb regénye.” Még ha mellé is tráfált ezzel a rágalmazással, elismerésével örömet szerzett nekem.

*

Ezeket a recenziókat olvasva minduntalan eszembe jutott, hogyan írta feleségem a regényt. Akkoriban nagyobb csapás érte, mint a recenzensek elismerésének hiánya. Gyötörte a honvágy. Visszavágyott oda, ahol nem egy érthetetlen nyelven beszéltek körülötte, ahol végre sok év elteltével bekerült az egyetemre, és ahová, ezt a lelke mélyén jól tudta, nem térhet vissza, mert én nem térhetek vissza. A regény ebből a nosztalgiából született, még ha a szülőföldet szép kis mostohaként ábrázolja is benne. Töltőtollal írta vonalas amerikai füzetekbe a kertben a ház előtt, amit egy rózsaszínhajú amerikai özvegytől béreltünk a gyönyörű, de idegen kaliforniai Berkeley-ben. Reggeltől estig, nap nap után. Mire befejezte, visszatért belé az élet. Még mindig szomorú volt, de feltöltődött erővel, amely aztán később létrehozta a Sixty-Eight Publishers-t Torontóban. A *Honzlová* segített a feleségemnek kigyógyulni a honvágyból.

Attól fogva aztán egy még erősebb orvosság gyógyította: a rabszolgamunka a kiadóban, aminek viszont volt értelme. Huszonkét évig tartott. Aztán Cibulka bedőlt az estébéseknek és kiadta *Az StB¹ munkatársainak teljes jegyzékét*. Zdenának ez kis híján az életébe került.

*

Ez volt a harmadik és legsúlyosabb pestiscsapás otthonról. Húszévi gürcölés után a kiadóban, ebben az ő magánvállalkozásában, a feleségem számára ez egy majdnem halálos övön aluli ütés volt. Egyébként otthon Havel és az emigrációban Kundera és Michaela Swinkelsová kivételével nyilvánosan senki nem állt ki mellette az írók közül, akiknek a könyveit kiadta.

*

Nem fogom tovább ragozni, írtam erről egy kétrészes krimi *Dvě vraždy v mém dvojím životě* (Két gyilkosság kettős életemben, 1996). A kanadai szál egy egyetemi kampuszon elkövetett gyilkosság, ahol a bűntény – csakúgy, mint a klasszikus iskolához tartozó brit krimikben – pusztá ürügy egy meglehetősen nyakatekert kitaláció kifejtéséhez. A cseh szál az ötvenes években kezdődik Prágában és Torontóban végződik a főszereplő nagyon is valószínűs meggyilkolásával. A halotti bizonyítvány szerint a halál oka alkoholmérgezés, csak hogy Sidoniát nem az alkohol ölte meg, hanem az, amit a bolsevikok frappánsan a „párt meghosszabbított karjának” neveztek: az StB és a Cseka.

Zdena aztán kiadta *Osočeni* (Rágalom, 1993) című könyvét, a sors iróniájaként ez volt kiadójának utolsó, 226. publikációja. Az alaptalanul megvádoltak történeteinek antológiája volt ez, amely végül Csehországban is megjelent a brünni Host kiadónál (2000-ben), gyakorlatilag bármiféle visszhang nélkül. Zdena be is perelte a Belügyminisztériumot, a pert megnyerte, de amikor a minisztérium kiadta az StB ügynökök hivatalos jegyzékét, erről a feleségem nevét nem távolították el, bár a bíróság elismerte, hogy jogszerűen került rá, csak csillaggal jelölték. Ilyen csillaggal jelölte meg a minisztérium csekás módra mindazokat a megrágalmazottakat, akik ártatlanul kerültek rá a listára. Miért nem lehetett egyszerűen kitörölni a nevüket? Döntésképtelenségük nyakatekert indoklását ugyan kézhez kaptuk, de az nagyon nehezen érthető: ha nem newspeakül írták, akkor legalábbis *ptydepe* nyelven (V. Havel 1965-ös *Výrozmění* című drámájából: a bürokrácia érthetetlen halandzsa nyelve. A ford.)

*

Amikor azokban a napokban lopva figyeltem a feleségemet, láttam, hogy haldoklik. Éjjel lelki szemeim előtt

láttam, ahogy ül a kertben Berkeley-ben, csak ír és ír és amint befejezte, visszatér az ereje. Kétségbe voltam esve, mert láttam, hogy haldoklik, és nem tudok rajta segíteni. Láttam őt azokban a reménytelen napokban 1960-ban is, amikor abba halt bele majdnem, hogy engem féltett, és én nem mehettem hozzá haza, a břevnovi madárkalitkába, mert a betegség akkor ágyhoz kötött, és tilos volt felkelnem, nem szaladhattam hozzá. Ezért hát olvastam – és olvastam... Eszembe jutottak azok a kincset érő krimik, amelyeknek a barátaim örökre búcsút mondtak, mert a motoli fertőző osztály kapuja mögött maradtak, és felidéztem azokat a krimiket is, amelyeket aztán mi magunk írtunk Honzával. Ez volt lábadozásom terápiája.

Elhatároztam, hogy valami hasonlót megpróbálok haldokló feleségemmel is. Meglepetésemre, sokkal kevesebb rábeszélésre volt szükség, mint vártam. Zdena közönyösen viszonyult élethez és halálhoz egyaránt, így hát beleegyezett.

*

Sok irodalom iránt érdeklődő embernek fürta már az oldalát a kérdés, hogyan lehetséges, hogy két ember közösen írjon meg egy regényt. A válasz egyszerű: közösen regényt írni nem lehet. Lehet együtt kitalálni, megalkotni a cselekményt és megoldást találni, közösen és szétválaszthatatlanul összeállítani az aprólékos tervezetet, szinopszist. A könyv szövegét aztán a két partner egyikének kell megírnia; a másik végzi el a szöveg kritikai szerkesztését – tehát nemcsak kijavítja a helyesírási hibákat, hanem más fejezeteket, szereplőket, megfogalmazásokat, kiegészítéseket és kihúzásokat javasol. Ezzel a módszerrel gyártottuk le Honzával a Boženka Skovajsováról, Dr. Jaroslav Pivoňkáról és Vodička kapitányról szóló trilógiát.

A Zdena Salivarovával való együttműködéshez azonban ez a módszer nem illett.

Amennyire én tudom, ezen kívül már csak egy megoldás létezik. Ez akkor jutott eszembe, amikor visszagondoltam egy másik régi együttműködésre, amikor Jarmila Emmerovával Bradburyt fordítottunk, valamint egy regényfordítását én szerkesztettem. Ez a regény a *Holdkő* (The Moonstone) volt Dickens barátjától, Wilkie Collins-tól, amelyet az első angol bűnügyi regényként szoktak emlegetni; korábban már született néhány krimi a francia Émile Gaboriau és a kezdet kezdetén a műfaj atyja, Edgar Allan Poe tollából, ezek viszont elbeszélések voltak.

Az, hogy a *Holdkő* az első angol bűnügyi regény, különösebben nem inspirált, egy másik vonatkozása keltette fel a figyelmemet: a *Holdkő* az első olyan bűnügyi regény, amelyet nem egy, hanem több mesélő mond el. Egyáltalán lehet, hogy az első így elbeszélte regény – ha nem vesszük figyelembe a levélregényeket.

1 StB – hírhedt csehszlovák titkosszolgálat

Collins az összes elbeszélő szövegét maga írta meg; nekem az jutott eszembe, hogy a mesélőket felosztjuk magunk közt Zdenával. Így is tettünk: először szigorúan nemük szerint, ettől azonban egy idő után eltekintettünk.

Az emberek részben androgün lények és az írók még inkább, mint a nemírók. Magyarán szólva, minden nőben ott rejtőzik egy kisebb vagy nagyobb férfi – és fordítva. Minden ember magán hordoz bizonyos, mindkét nemnél fellelhető fizikai jellemzőket. Feltűnőbbek azonban a nemtesti tulajdonságok, az érzések, az érzékenység, a pletykára való hajlam. Így egyes férfiak emocionalitása közel áll a női emocionalitáshoz, míg egyes nők hűvös logikája megkülönböztethetetlen egyes férfiak hűvös logikájától.

Az irodalom számára ezt Virginia Wolf fedezte fel a *Saját szoba* (*A Room of One's Own*) című esszéjében. Ezért van, hogy a férfiak gyakran írnak regényeket nőkről és fordítva. Kétségkívül van benne valami erotikus, és a pszichológus vagy pszichoanalitikus ezen a ponton biztosan elefántot csinálna a bolhából. Én ezt a saját tapasztalatom alapján ítélem meg. Általában szívesebben írok női szereplőket mint férfiakat. Hogy jobban-e, mint szakmabeli kolléganőim, nem tudom.

*

Már az első krimiben a döntő nyomra, egy aláhúzott névre a telefonkönyvben, Zdena Anna grófnője bukkan rá, és a hűvös logikának ezt a teljesítményét Zdena legalább két későbbi történetben megismételte. Egyébként az ő androgün természete másutt nem nyilvánult meg, és általában ragaszkodott a női szereplőkhöz. És ez ment neki legjobban. Mindjárt sorozatunk első krimijében a *Krátké setkáni s vraždou* (Rövid találka gyilkossággal) megírta a nevetlen Nikolka alakját, aki a második részben (*Setkáni po letech s vraždou*, Találka gyilkossággal évekkkel később), kezelhetetlen kamasszá cseperedett. Az ötödik részben (*Setkáni v Praze, s vraždou*, Találka Prágában, gyilkossággal) már fiatalasszony, aki mohón kutatja, hogy a három jelölt közül melyik lehet az apja, merthogy azt édesanyja, Marta maga sem tudja.

Nikolka nincs egyedül. Itt van még Anna Lomnická grófnő, aki életre szóló plátói szerelmet táplál a kanadai királyi lovasrendőrség gyilkossági csoportjának nyomozója, Harold Sinclair iránt, és szinte mindig letromfolja őt a szakmájában; itt van az ő lánya, Lucie, aki komtesznek adja ki magát, hogy elbájolja az arisztokrátákhoz vonzó hangszergyűjtőt, Montcarnót, és kikerüljön tőle egy szubkontrabassz-szaxofont; Marilyn Smith, aki a *Találka gyilkossággal évekkel később*-ben „Tűnj el, szerelmem! Tűnj el, mert baj lesz!” felkiáltással menekül meg a hűtlenségtől; Nikolka anyja Marta Datlová, aki egy prágai vadmotoros társaság tagjából kanadai kocsmalánc tulajdonosa, tehát kapitalistává vá-

lik a *Találka Prágában, gyilkossággal*; Church-Bullock őrmesternő, a szubkontrabassz-szaxofon feltalálója... ezek, és még mások is mind az én nem túlságosan androgün természetű feleségem kreációi. Bár a másik nem képviselői szintén fellelhetőek a szövegeiben: pl. Anna grófnő férje, Antonín Lomnický gróf, és Lucinka udvarlója, Wolfram von Bock und zu Baeder a *Találka a korszak végén*, vagy a szerencsétlen basszista, Cary Jarchovsky a *Találka a Fehér dómában* szereplője.

Az én legelfogadhatóbb teljesítményem ezen a téren valószínűleg az öttagú lányzenekar, amelynek neve Sax Band. Lucy komtesz ugyan a feleségem lelki gyermeke, viszont én találtam ki a banda nevét, amelyet Lucka, az emigráns szülők gyermeke nem tud úgy kimondani, hogy Nikolka sikeres udvarlója, a kanadai Jimmy Sinclair ne Sex Band-nek értse.

*

Így írtunk. Torontóban a Cabaret Lake-en barátunknál, MUDr. Jirka Fodornál, Zdenka és Josef Šafař orvos házaspár Redington Shores-i házikójában, Floridában és mindekelőtt Alena és Láďa Baloun házában az egyedülállóan takaros kisvárosban, Venice-ben, a közép-floridai Sarasota nagyváros közelében. Nem állítom, hogy egyedül ez gyógyította meg feleségemet, akit az óhazából váratlan találat ért. Talán főleg az idő, *tempus* volt az, ami *molestiis medetur omnibus*, minden sebet jobban begyógyít, mint a pszichiátria, de talán az idő lassú gyógyítási folyamatába besegítettek a mi közös nyomozási divertimentóink is.

*

Amikor kiadtuk első kriminket, Vlád'a Justl, öreg barátom, kijelentette, persze nem gondolta komolyan, hogy ha minden évben írunk egy krimi, a kiadónk, Ivo Železný frissítőnek beillesztheti mindig két komoly kötetem közé. Anélkül, hogy különösebben törekedtünk volna erre, eddig körülbelül így is történt. Magától. Szereplőink és figuráink történetei átalakultak öregségünk világává fogadott hazánkban, Kanadában.

Így lett ez a maga módján happy end.

(Listy 3/2006)

Forgács Ildikó fordítása

JOSEF ŠKVORECKÝ (1924) A XX. század második felének egyik legismertebb cseh írója. Az irodalmi életbe 1958-ban lépett *Gyávák* (Zbábělci) című regényével, amely a kor egyik legfontosabb irodalmi és politikai eseménye volt, és amelyhez lazán kapcsolódva 1968 után, már kanadai emigrációban még három regényt írt: Pléhkatonák (*Tankovy prapor*, 1971), Csoda (*Mirákl*, 1972), és Az emberi lélek mérnöke (*Příběh inženýra lidských duší*, 1977). Hosszú ideje foglalkozik a krimi műfajával is. Számos könyvét megfilmesítették a hatvanas, majd a kilencvenes években. Írónő feleségével, Zdena Salivarovával Torontóban megalapította és működtette a legjelentősebb cseh emigrációs könyvkiadót, a 68 Publishers-t.

A. J. LIEHM
Voltál már Kínában?...
Akkor ne okoskodj!

Ezt annak idején átvitt értelemben mondogattuk. Most Kína itt van a kapuk előtt, és erre unos-untalan fel is hívják a figyelmünket. Legtöbbször persze ő maga. De mennyire! Nekem is eszembe jutott néhány régi emlék.

Én ugyanis voltam Kínában. A Mennyei Birodalomban akkor a Kommunista Párt főtitkára, Hu Jao-pang uralkodott. Afféle helyi Dubček, azt hitte, ő tör majd utat a kínai tavaszhoz. Nem tudta, mint később Gorbacsov sem, hogy szabaddá lehet tenni a piacot, a vállalkozást, be lehet vezetni a kapitalista morált, de a glasznosztly más, azzal csinálni kell bánni, mert nehezen fér össze az uralkodó kommunizmussal. Végül Teng, a gazdasági csoda atyja nyugdíjba küldte. Jött a Tien An Men, és Hu Jao-pangot kiradírozták. Most majd lassan posztumusz rehabilitálják.

Jirka Pelikán ismerte őt a Nemzetközi Diákszövetségből, és Hunak eszébe jutott, hogy azok, akik Csehszlovákiában törték a tavaszhoz vezető utat és momentán emigrációban vannak, elbeszélgethethének egy kicsit a kínaiakkal arról, ők hogyan fogjanak hozzá. Néhányunkat meghívtak, körbefurikáztak, együtt szidtuk a Szovjetuniót, és rettentően szerették volna tudni, hogy is volt nálunk. Mi Franta Janouch-hal – aki valamikori atom-tanulmányainak köszönhetően tudott kicsit kínaiul – az utolsó csoportba kerültünk. Három héten keresztül beszélgettünk tanárokkal, diákokkal, irodalomárokkal, tudósokkal és tudom is én, kikkel még, míg végül városnézésre egyáltalán nem jutott idő, és a pekingi Tiltott Város az utolsó napra maradt. Előző este azonban felkerestek, hogy a filmesek szövetsége nagyon szeretne beszélgetni velünk. Azt terveztük, hogy odamegyünk reggel nyolckor, egy óra alatt letudjuk, aztán irány a Tiltott Város. Zsúfolásig tömve volt a terem, az ülés öt órán át tartott, a kirándulásra alig kettő maradt.

Ez a gyűlés nagyon emlékeztetett – jobban, mint az összes többi – a hatvanas évekre. Mi is hordtuk magunkhoz a baráti látogatókat, unszoltuk őket, hogy azt mondják, amit hallani akarunk a nomenklátúra és a rendőrségi szakértők jelenlétében, akik bátortalanok voltak vagy legalábbis hallgattak – hiszen a látogató nem egyszerűen baráti volt, hanem hivatalos is. Ez sokat segített. Hasonló játékot játszottam profi módon a kínai filmesekkel öt órán keresztül. Elég izgalmas volt, a városnézésről meg is feledkeztem. Mindez a

nyolcvanas évek elején volt. Később, már a Tien An Men előtt és aztán utána is figyelemre méltó kínai filmek kerültek napvilágra, és én megtudtam, hogy alkotóik közül néhányan akkoriban ott voltak azon a pekingi találkozón. Ezek után az elmulasztott kirándulás már egyáltalán nem bántott.

Ez jutott eszembe, amikor azt olvastam, mekkora felháborodást keltett Csehországban, hogy az Íróársaság* szóba áll kínai írókkal, sőt meg is látogatja őket. A PEN Club is felháborodásának adott hangot, nekem pedig újra előjöttek régi emlékeim. Az ötvenes évek végén néhányan (Lumír Čivrný, Jiřina Tůmová...) Áda Hoffmeister vezetésével megpróbáltuk feléleszteni a PEN Clubot. John Steinbeck és Edward Albee, akik akkor az amerikai PEN-t vezették, eljöttek Prágába, hogy üdvözljék és támogassák a kezdeményezést. A hatvanas évek még nem kezdődtek el, és mi három napon át ülésezünk velük – az Írószövetségben is –, megbeszéltünk mindent, amit lehetett. Eszembe jutott, hogy mindkét vendég és az amerikai PEN is keményen ragaszkodhatott volna ahhoz az elvhez, hogy kommunista PEN-nel nem tárgyalnak (Novotný és Hendrych elvtársak nagy örömeire). Ők mégis úgy gondolták, hogy tárgyalnak, mi persze nagyon-nagyon örültünk, és a dolog hátróztottan használt mindannyiunknak. Az efféle látogatók hagyományát aztán majdnem tíz éven át ápoltuk.

Igaz, hogy a PEN akkoriban már Amerikában nem sokat jelentett... A kínai írók kemény elvi bojkottálása a cseh Íróársaság és PEN részéről viszont bizonyára nagy csapást mérne mindenkire, aki Kínában elnyomja a szólásszabadságot, a gondolat szabadságát, az emberi jogokat általában. A kínai Szövetségben vagy PEN-ben lévő képviselőiktől, gondolom, nagy tapsot kapnánk.

Hiszen ragaszkodunk az elveinkhez, kommunistákkal nem állunk szóba, kínaiakkal meg pláne. Csak Oscar Wilde biztat: Támaszkodjatok csak az elveitekre, előbb-utóbb majdcsak engednek.

De ő meg meleg volt, nem igaz?

(Listy 2/2006)

Forgács Ildikó fordítása

A. J. LIEHM (1924) újságíró, filmkritikus, publicista. A *Listy* szerkesztőbizottságának elnöke. Párizsban él. 1945–48-ban E. F. Buriannal együtt működtették a *Kulturní politika* című folyóiratot. Jelentős szerepet vállalt a cseh filmes Újhullám fellépésében. 1969-ben disszidált, ezután amerikai, francia, angol, svájci és német egyetemeken adott elő. 1984-ben, Párizsban megalapította a cseh *Lettre internationale* című folyóiratot. 1990-ben jelent meg Csehországban először cseh és szlovák írókkal készített riportjainak kötete *Generace* (Generáció) címen (ezt megelőzte európai értelmiségiekkel készült riportjainak kötete, a *Rozhovory* (Beszélgetések), és 1993-ban a *Přiběhy Miloše Formana* (Miloš Forman történetei). Idén februárban jelent meg csehül *Ostře sledované filmy* (Szigorúan ellenőrzött filmek) című könyve, a hatvanas évek csehszlovák „filmcsodájáról”. 2003-ban a Host kiadó a *Listy*-ben megjelent írásaiból állított össze kötetet *Minulost v přítomnosti* (Múlt a jelenben) címmel.

1 Obec spisovatelů – cseh és morvaországi írók, költők, irodalomárokkal 1989 decemberében létrehozott szakmai szervezete. Elnevezése elhatárolódását jelzi az 1948-ban kommunista mintára létrehozott Svaz spisovatelůtól.

Ács Margit (1941, Újpest) író, a Kortárs folyóirat rovatvezetője. 1975-ben jelentkezett novelláival, de tanulmányokat, esszéket, kritikákat pályája kezdetétől publikál. Többek között Füst Milán- és József Attila-díjas. Budapesten él. Legutóbbi kötete: *Jeleneink és múltjaink* (esszék, kritikák, 2006).

Barabás Zoltán (1953, Nagyvárad) költő, újságíró, szerkesztő. 1981-től dolgozik a sajtóban az Előre, a Romániai Magyar Szó, az Erdélyi Napló munkatársaként. Jelenleg a Királyhágómelléki Református Egyházkerület tájékoztatási szolgálatát vezeti és a Partiumi Közlöny főszerkesztője.

Bolemant László (1968, Ógyalla) költő. 1992-ben Pozsonyban gépészmérnöki diplomát szerzett. 1994-től egy éven át a pozsonyi Irodalmi Szemle szerkesztője volt, később posztgraduális ösztöndíjasként Angliában tanult. Budapesten él, mérműként dolgozik. Önálló verseskötetei: *Üvegszálak* (1996), *Időszobrok* (2001).

Erős Kinga (1977, Brassó) kritikus, a Magyar Napló szerkesztője, Budapesten él. Írásai többek között az Új Könyvpiac, Irodalmi Jelen, Szépirodalmi Figyelő, Kortárs és Hítel című folyóiratokban jelennek meg. Kötete: *Könyvbölcsőm* (interjúk, kritikák, tanulmányok, 2007).

Forgács Ildikó (1971, Párkány) műfordító. Az ELTE angol szakán szerzett diplomát és ugyanott doktorált. Műfordításai 1992 óta jelennek meg a Kalligram, a Vigilia és a Magyar Napló folyóiratokban. Jelenleg három kisgyermekét neveli.

Gere István (1949, Budapest) író. 1989 óta publikál, rádiójátékokat ír. Legutóbbi kötete: *Minden megmarad* (versek, 2007).

Hárs Ernő (1920, Magyaróvár) költő, műfordító, közgazdász. Legjelentősebb fordításai közé tartozik Tassótól *A megszabadított Jeruzsálem*. Portugál Műfordító (1987) és József Attila-díjas (1993). Legutóbbi kötete: *Palacküzenet* (versek, 2004).

Holop Zsuzsa (1972, Zseliz) fordító. A pozsonyi Comenius egyetem bölcsészkarán végzett magyar-angol szakon, majd posztgraduális tanulmányokat folytatott a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen nemzetközi kapcsolatok szakirányon. Prágában él.

Horváth (EÖ) Tamás (1959, Szentgotthárd) író. Éneket tanít a budapesti Szinyei Merse Pál Gimnáziumban, ahol a Németh László Önképzőkör munkáját is segíti. Tanítványaival közösen adja ki a VITA című folyóiratot. Írásai 2000 óta jelennek meg. Legutóbbi kötete: *Vizek fészke* (elbeszélések, 2005).

Jánosi Zoltán (1954, Miskolc) irodalomtörténész, egyetemi tanár, a Nyíregyházi Főiskola rektora. (2007–) Legutóbbi kötetei: *„Kő alatti fény”*. *Ratkó József és „két” nemzedéke* (2005), *„Szólitlak, hatyú” – Válogatott írások Nagy László életművéről* (2006), *„Árnyékodon állva, Babylon”* (2007), *La acogida de Federico García Lorca en Hungría* (2007).

Kiss Benedek (1943, Akasztó) költő, műfordító. A Kilencek alkotócsoport *Elérhetetlen föld* című antológiájában indult. József Attila- (1979, 1999) és Balassi Bálint-émlékardíjas (2003). Legutóbbi kötete: *Októberi tücskök* (versek, 2005).

Korpa Tamás (1987, Szendrő) költő. Jelenleg a Debreceni Egyetem magyar szakos hallgatója. Szerkesztő-főmunkatársa az Új Hegyvidék című irodalmi, honismereti periodikának. 2006-ban első díjban részesült a Sárvári Diákkörök–Diákköltők írótáborában. Fényképét Budinszki István készítette.

Lengyel János (1973, Beregszász) író, újságíró. A Kárpátinfo című beregszászi hetilap budapesti tudósítója, a vásárosnaményi Partium negyedéves irodalmi periodika állandó munkatársa. Jelenleg Buda-

pestben él, az ELTE BTK történelem szakán tanul. Kötetei: *Kárpátaljáról jöttem* (próza, 2003), *A valóság szaga* (próza, vers, 2006), Előlkészületben *Fallal az arcnak* című prózakötete.

Nagy Gábor (1972, Körmend) költő, irodalomtörténész, a szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskola docense. Magyar és összehasonlító irodalomtudományból szerzett PhD fokozatot 2000-ben.

Tokaji Írótábor-díjas (2007). Legutóbbi kötete: *Átok, balzsam* (versek, 2003).

Pécsi Györgyi (1958, Zalaszentgrót) szerkesztő, kritikus, irodalomtörténész. Volt tanár, könyvtáros, könyvkiadói szerkesztő, jelenleg az Új Könyvpiac című könyvszakmai lap felelős szerkesztője, a Magyar Katolikus Rádió külsős munkatársa. Legutóbbi kötetei: *Kányádi Sándor* (kismonográfia, 2003), *Olvasópróbák 2.* (tanulmányok, kritikák, 2003). Díjak: Kőlcsey-, Pro Literatura- és József Attila-díj.

Stark Tamás (1959, Budapest) történész. Egyetemi tanulmányait 1983-ban fejezte be a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem nemzetközi kapcsolatok szakán. 1983 óta az MTA

Történettudományi Intézet Intézetében dolgozik, 2000 óta tudományos főmunkatársként. A történelemtudományok kandidátusa, a Terror Háza Múzeum főmunkatársa. Kutatási területe: a második világháborúhoz kötődő kényszerű népmozgás, valamint a holocaust és a magyarok szovjet fogságának története. Főbb művei: *Magyarország második világháborús embervesztése* (1989), *Hadak Útján. A Magyar Királyi Honvédség a második világháborúban* (1991), *Zsidóság a vészidőszakban és a felszabadulás után* (1995), *Magyar foglyok a Szovjetunióban* (2006).

Szentmártoni János (1975, Budapest) költő, író. 1989–96 között a Stádium Fialat Írók Körének tagja, 2000 óta a Magyar Napló szerkesztője. 2006 óta a Könyves Szövetség elnöke. Gérecz Attila- (1995), Édes Anyanyelvünk- (2004) és József Attila-díjas (2007). Legutóbbi kötetei: *A másik apa* (2005), *Ulysses helikoptere* (2008).

Turai Laura (1983, Kecskemét), tanulmányait a kecskeméti Kodály Iskolában, majd a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészkarán végezte francia–magyar szakon. Magyar diplomamunkájának témája: Pilinszky, Simone Weil és a francia katolikus irodalom. Grafikáival kiállításokon szerepel.

Varga Imre (1950, Kisgyarmat) költő, műfordító. Egyetemi tanulmányai után többek közt a pozsonyi Irodalmi Szemle korrektora, az Állami Gorkij Könyvtár könyvtárosa. 1982 óta Magyarországon él. Többek közt Petőfi Sándor Sajtószabadság-díjas. Legutóbbi kötete: *Anyagba zárva. Drogos sors történetek* (2003).

Vasy Géza (1942, Budapest) irodalomtörténész, az ELTE modern magyar irodalomtörténeti tanszékének docenseként tanított. Az 1945 utáni magyar irodalommal foglalkozik. Budapesten él. József Attila- és Arany János-díjas. A Magyar Írószövetség elnöke. Legutóbbi kötete: *Tíz kortárs költő* (2007).

Kedves Olvasónk!

Kérjük, hogy adójának

1%-át

az ÍROTT SZÓ ALAPÍTVÁNY javára ajánlja fel!

Az ÍROTT SZÓ ALAPÍTVÁNY a nemzeti kultúra megőrzését és megújítását szolgáló irodalmi műhelyeket támogatja. Kiemelt figyelmet fordít a határon túli folyóiratokra és a Magyar Napló Európai figyelő című rovatára.

Kérjük, hogy az APEH adóbevallási csomagban található rendelkező nyilatkozat kitöltésével járuljon hozzá alapítványunk munkájához!

A kedvezményezett adószáma: 18090264-1-43
A kedvezményezett neve: Írott Szó Alapítvány

A lezárt borítékot a 2007. évről szóló személyi jövedelemadó bevallásával együtt, azzal egy borítékban küldje meg az adóhivatalnak.
A borítékban a saját nevét, lakcímét és az adóazonosító jelét pontosan tüntesse fel, hogy rendelkezése teljesíthető legyen.

Köszönjük!

Megjelent az Irodalmi Jelen májusi száma!

Gömöri György: Született 1946 márciusában
Makkai Ádám: *Egy mikrokozmosz szonettjei a makrokozmoszról*
Najmányi László: *Porevők*
Kemény Katalin: *Varakozás*
Ármos Lóránd: *Mint bárki*
Váradi B. László: *A medvék országa*
Bene Zoltán: *1990*
Serdian Miklós György: *Izrael 7 éve*
Kőrösi Zoltán: *A test öröme*
Prágai Tamás: *Költészet "a fenol és a tőf-tőf korában..."*
Simó Márton: *[Miháj]*
Márton László: *A keletporosz Ninive*
Varga László: *Szobahőmérsékleten*
Koncz Tamás: *Jászol a szemétdombon*
Kutszgy Csaba: *Miskolci emberkísérlet*

ELŐFIZETŐI SZELVÉNY

Megrendelem a Magyar Napló havi folyóiratot

- negyed évre 1932 Ft..... példányban
- fél évre 3864 Ft..... példányban
- egy évre 7392 Ft..... példányban

Név: .....

Kézbesítési cím: .....

Telefonszám: .....

E-mail cím: .....

Magyar Napló Kiadó Kft. 1450 Bp., Pf.:77.

E-mail: info@magyarnaplo.hu

Internet: www.magyarnaplo.hu

Folyóiratunk az alábbi könyvesboltokban, hírlapüzletekben kapható

BALASSAGYARMAT Rákóczi u. 61., Kincsestár Könyvesbolt
BICSKE Bocskai u. 5., hírlapüzlet
BONYHÁD Szabadság tér 12., hírlapüzlet
BUDAÖRS Kinizi u. 1., hírlapüzlet
 Sport u. 2., Auchan hírlapüzlet
BUDAPEST
 I., Hess András tér 4., Litea Könyvesbolt
 I., Krisztina krt. 26., Püski Könyvesbolt
 I., Krisztina krt. 34., Vince Könyvesbolt
 V., Bajcsy-Zsilinszky u. 76., hírlapüzlet
 V., Deák tér 4., Huszár Gál Könyvesbolt
 V., Ferenciek tere 7–8., Ecclesia Szövetkezet
 V., Honvéd u. 5., Kódex Könyvárúház
 V., Károlyi Mihály utca 16., Gondolat Könyvesház
 V., Váci u. 10., hírlapüzlet
 V., Városház u. 3–5., hírlapüzlet
 VI., Andrássy út 45., Írók Könyvesboltja
 VII., Vörösmarty u. 5., Főnix Könyvkereskedés
 VIII., Bródy Sándor u. 46., Budapesti Telemi Téka
 VIII., Erdélyi u. 19., Gondos Béla Könyvkereskedő
 IX., Ráday u. 27., Ráday Könyvesház
 X., Őrs Vezér tere, Árkád hírlapüzlet
 XI., albertyfalvai Auchan hírlapüzlet
 XI., Kelenföldi pu. 19–49., hírlapüzlet
 XI., Stefánia u., Sport Aréna hírlapüzlet
 XVI., Rákosi u. 151/B., Jáspis Könyvesbolt
 XXII., Nagytétényi u. 37–47., hírlapüzlet
 XXIII., Bevásárló u. 2., hírlapüzlet

CSONGRÁD Fő 2–4., hírlapüzlet
DEBRECEN Füredi u. 27., hírlapüzlet
 Hatvan u. 1/A., Alternatív Könyvesbolt
 Péterfia u. 18., hírlapüzlet
DUNAKESZI Nadas u. 6., Auchan hírlapüzlet
EGER Széchenyi u. 20., hírlapüzlet
 Széchenyi u. 42., Gonda Könyvesbolt
ÉRD Budai utca, hírlapüzlet
FEHÉRGYARMAT Kossuth tér 3–5., hírlapüzlet
FÓT Fehérkő u. 1., Cora hírlapüzlet
GYŐR Királyszek u. 33., hírlapüzlet
GYULA Béke sugárút 12., hírlapüzlet
HAJDÚBÖSZÖRMÉNY Munkácsy u. 5., Szenzo Könyvesbolt
HEVES Erzsébet tér 10., Rédei Benedekné Könyvesboltja
HÓDMEZŐVÁSÁRHELY Andrássy u. 5–7., Petőfi Könyvesbolt
KAPOSVÁR Kaposvár Plaza hírlapüzlet
KECSKEMÉT Szabadság tér 3/A, Móra Ferenc Könyvesbolt
 Széchenyi tér, hírlapüzlet
KISBÉR Széchenyi u. 11., Fidibusz Ajándékbolt
KOMÁROM Igmándi 11., hírlapüzlet
KÖSZEG Városház u. 5., hírlapüzlet
MAKÓ Széchenyi tér 10., Kincskereső Könyvesbolt
MARCALI Rákóczi u. 19–21., hírlapüzlet
MEZŐKÖVESD Mátyás király u., 101., hírlapüzlet
MISKOLC Széchenyi u. 7., Fókusz Könyvárúház
 Szemere út 2., hírlapüzlet
 Szentpéteri kapu 103., hírlapüzlet

NAGYKANIZSA Plaza hírlapüzlet
NYÍREGYHÁZA Szegfű u. 75., hírlapüzlet
OROSHÁZA György Vilmos tér 1., Koszorús Oszkár könyvesboltja
 Vásárhelyi út 23/A, hírlapüzlet
PAKS Dózsa Gy. út 3., Péger Galéria
PÁPA Kossuth 30., hírlapüzlet
PÉCS Király u. 20., hírlapüzlet
 Komlói út, hírlapüzlet
 Nagy Lajos király út – Alsómalom u. sarok, hírlapüzlet
SOLYMÁR Szent Flórián u. 2., hírlapüzlet
SOPRON Széchenyi tér, hírlapüzlet
SZEGED Aradi vértanúk tere 8., Bálint Sándor Könyvesbolt
 Oskola u. 27., Sik Sándor Könyvesbolt
 Zapor u. 4., hírlapüzlet
SZÉKESFEHÉRVÁR Palotai út 1., hírlapüzlet
SZENTES Alsóret u. 258., hírlapüzlet
SZOLNOK Baross Gábor u. 24., Avantgard Könyvesbolt
 MÁV-pályaudvar, hírlapüzlet
SZANDASZÖLŐS hírlapüzlet
SZOMBATHELY Szűrcsapó u. 4., hírlapüzlet
TAPOLCA Veszprémi u. 5., hírlapüzlet
TATABÁNYA Győri út 1., hírlapüzlet
 Réti u. 1., Körmendi Zoltán könyvesboltja
TÖRÖKBÁLINT Torbágy u. 1/B, hírlapüzlet
VERESEGHYÁZ Fő tér, Varga Gyuláné Könyvkereskedő
ZALAEGRSZEG Sport u. 1., hírlapüzlet

HUNGARY CARD 2008
MAGYAR TURIZMUS KÁRTYA

10-20% mintegy ezer szállás- és vendéglátóhelyen
 50% vasúton, autópályán, autóbuszon
 ingyenes múzeumbérlet hat megyében

További kedvezmények: www.hungarycard.hu oldalon!

Információ: Hotelinfo Kft., 1056 Budapest, Váci utca 78-80.
Tel.: 266-3741, 267-0896.

FOHÁSZ, KÖNYVOR-GES	ÉJ-LÁMPA	HÁZIKÓ	MEG-FEJTÉS, 2	TEGNAP, EGYIK FELEI	VÍZŐZÓN LATIN KÖTÖSZŐ	FARROW AMERIKAI SZÍNESZ-NO	LAJTORJA
			A				S
BETŰ FOLÉ TETT IRÁSJEL RÓMAI 99			MEG-FEJTÉS, 1. KILEP A SORBOL			COBURG FOLYÓJA CHRIS BRIT ROCK-ENEKES	
		LEVEGŐ ZLOTY, RÖVIDEN			KÖNYV-SOROZAT EN, LATINUL		
EMLŐSÖK TESTET BORITJA				AZ ZENEI HANGOK ŐR ROVÁSRÁS		ATMOSZ-FERA RÓV. VILMOS SVÁJCI MONDAHÓS	
A FORDI-TOTTJA IS IGEKÖTŐ	FELKERES VALAKIT MEG-FEJTÉS, 4.						EGYETLE-NEMI KICSINYÍTÓ KEPZO
		ÉPÍTŐJÁTEK EURÓPAI LABDARÚGÓ SZÓV. FRAN-CIARÓV				RADIO-MÁRKA V. OERSTED, RÖVIDEN	
NÖVEKED-NI KEZDI		ZÉRUS, ZEMMI MUNKA-DARABI			FÜTŐ-ANYAG RÓMAI EZER		
	NAGYZO-LÁS, BIZ.	ZÁR-RÉSHANG	MÉGIS, PEDIG RÁC				
		FIATAL NÖVENY EEEEE!		ACÉLOS, IZMOS	E		AZ ÁTMÉRŐ JELE
SZÜR	SZÜLETIK MEG-FEJTÉS, 3.		SÚROLÓ-ESZKÖZ NEMÁN SZABI		TERMELŐ SZÖVET-KEZET, RÖVIDEN	A rejtvény besatírozott főSORAIBAN Csokonai vitéz Mihály: A tihanyi ekhóhoz c. művéből idéztünk. Ezt küldje be a kivágott pályázati szelvényvel együtt címünkre. A helyes megfejtést beküldők között egy nyertes könyvjutalomban részesít.	
KOCSIS-ULÉS		LESBEN ÁLL! OLEB, AZ HANGZÓI	MEREDEK VIZPART SÉTALNI KEZDI			Magyar Napló Szerkesztősége 1450 Budapest, Postafiók 77.	
		HÁRY JÁNOS MÁTKÁJA EGYESI		FELMENŐ AGI ROKON EXA, RÓV.		Beküldési határidő: 2008. május 31. PÁLYÁZATI SZELVÉNY MAGYAR NAPLÓ 2008./MÁJUS	
FELÉNK KÖZELE-DIK	L			T			